

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**II. MEŞRUTİYET'E İLK TEPKİLER
1908 YILI EKİM AYI OLAYLARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Merve ÇİDEM

**Enstitü Anabilim Dalı : Tarih
Enstitü Bilim Dalı : Yakınçağ**

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Azmi ÖZCAN

EKİM – 2017

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

II. MEŞRUTİYET'E İLK TEPKİLER
1908 YILI EKİM AYI OLAYLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Merve ÇİDEM

Enstitü Anabilim Dalı : Tarih
Enstitü Bilim Dalı : Yakınçağ

“Bu tez .13./10/2017 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Yrd. Doç. Dr. Turpant SUBAŞI	BAŞARILI	
Doç. Dr. Serkan YOLICI	BAŞARILI	
Yrd. Doç. Dr. Vedat TURBUT	BAŞARILI	

SAKARYA
ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU BEYAN BELGESİ

Tez Başlığı: II. MEŞRUTİYET'E İLK TEPKİLER 1908 YILI EKİM AYI OLAYLARI

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın toplam 122 sayfalık kısmına ilişkin *Sakarya Üniversitesi Lisansüstü Yönetmeliği Madde 28* uyarınca aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve 11/10/2017 tarihinde Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından şahsıma iletilen *Turnitin* intihal tespit programı raporuna göre tezimin benzerlik oranı % 14 'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1) Kaynakça hariç
- 2) Alıntılar dahil
- 3) 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bu bilgiler doğrultusunda tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Öğrenci
(Merve ÇİDEM)

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ

Adı – Soyadı : Merve ÇİDEM
Öğrenci Numarası : 1460Y12015
Ana Bilim Dalı : Tarih
Programı : Yakınçağ
Statüsü : Y. Lisans Doktora Bütünleşik Doktora

Danışman
(Prof. Dr. Azmi ÖZCAN)

ÖNSÖZ

Öncelikle bu çalışma sürecinde yönlendirme ve bilgilendirmeleriyle çalışmamı bilimsel temeller üzerine şekillendiren, Sayın Hocam Prof. Dr. Azmi Özcan'a, çalışmalarım süresince çok önemli katkılarda bulunan Sayın Hocam Doç. Dr. Serkan Yazıcı'ya ve Yrd. Doç. Dr. Vedat Turgut'a tecrübelerinden yararlandığım Sayın Hocam Yrd. Doç. Dr. Turgut Subaşı'na, Arş. Gör. Mahmut Cihat İzgi'ye, Osmanlıca metinleri okurken yardım aldığım çok kıymetli arkadaşım Ayşe Özkan'a, tezimi yazarken bazı bölümlerini okuma ricamı kırmayan arkadaşlarım Fatma Altıok ve Şule Özkaya'ya, Yüksek Lisans Eğitimime başlarken beni teşvik eden, öğrenci-hoca ilişkisinden daha fazlasını sunan kıymetli Hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. Selma Pehlivan'a ve bu süreçte desteğini sürekli hissettiğim aileme, hocalarıma ve arkadaşlarıma teşekkür ediyorum.

Merve ÇİDEM

13/10/2017

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iii
ÖZET	iv
SUMMARY	v
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: II. MEŞRUTİYET’İN İLANI ÖNCESİ GELİŞMELER	4
1.1. Tanzimat-İslahat Fermanı ve I. Meşrutiyet.....	4
1.2. II. Meşrutiyet Öncesinde Anadolu’da Meydana Gelen Ayaklanmalar.....	7
1.3. İttihat Terakki ve II. Meşrutiyet’in İlanına Giden Süreç.....	14
1.4. II. Meşrutiyet’in İlanı.....	22
1.5. Edirne Vakası.....	25
BÖLÜM 2: EKİM AYI SİYASİ OLAYLAR	28
2.1. Meşrûti Düzeni Kurma Çabaları	29
2.1.1. İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Seçim Programı ve 18 Ekim Kongresi.....	29
2.1.2. II. Meşrutiyet’in İlk Muhalefet Partisi Ahrar Fırkası ve 1908’de Kurulan Cemiyetler.....	33
2.2. Toprak Kayıpları	37
2.2.1. Bulgaristan’ın Bağımsızlığını İlan Etmesi	37
2.2.2. Bosna-Hersek’in İlhakı ve Boykot.....	41
2.2.3. Girit’in Yunanistan’a Katılma Girişimi	52
BÖLÜM 3: EKİM AYI TOPLUMSAL OLAYLAR	55
3.1. II. Meşrutiyet İlanı Sonrası İşçi Grevleri ve Tatil-i Eşgâl Muvakkati Kanunu.....	56
3.2. Kör Ali Olayı	58
3.3. Beşiktaş Olayı	64
3.4. Karagöz ve Ahmed Hamdi Olayları.....	68
3.5. Kalem Dergisi Müdürü’nün Tutuklanması	71
3.6. Taşkılla Vak’ası	73

SONUÇ.....	75
KAYNAKÇA	78
EKLER.....	90
ÖZGEÇMİŞ.....	122

KISALTMALAR

BOA.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Bkz.	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
DH. EUM. AYŞ	: Dahiliye Emniyet Umum Asayiş
DH. MKT.	: Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemî
DH. MUİ.	: Dahiliye Muhaberat-1 Umumiye İdaresi Evr.
DİA.	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
OTAM	: Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi
Ed.	: Editör
İ. AS.	: İrade Askeri
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
S.	: Sayfa numarası
TTK.	: Türk Tarih Kurumu
ZB.	: Zaptiye Nezareti

Tezin Başlığı: II. Meşrutiyet'e İlk Tepkiler 1908 Yılı Ekim Ayı Olayları	
Tezin Yazarı: Merve ÇİDEM	Danışman: Prof. Dr. Azmi ÖZCAN
Kabul Tarihi: 13.10.2017	Sayfa Sayısı: v (ön kısım) + 89 (tez) + 32 (ek)
Anabilim Dalı: Tarih	Bilimsel Dalı: Yakınçağ
<p>İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin siyasi ve askeri faaliyetlerinin sonucu olarak 24 Temmuz 1908'de Sultan II. Abdülhamid yeniden Kanun-ı Esasi'yi yürürlüğe koyarak meşrutiyeti ilan etti. Halk, ilk günlerde meşrutiyetin ilanını sevinç ve coşkuyla karşıladı. Fakat daha sonra meydana gelen toprak kayıpları ve halk nezdinde seküler bulunan bazı uygulamalar nedeniyle İttihat ve Terakki yönetimine tepkiler göstermeye başladı. Bu tür olay ve reaksiyonların yoğunlaşarak 1908 Ekiminde görülmesi nedeniyle çalışmanın zaman sınırı olarak bu ay tercih edilmiştir.</p> <p>Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i ilhak etmesi, Girit olayları ve Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesine Osmanlı Devleti, kamuoyu desteğini de alarak, adı geçen devletlerin mallarını boykot etme kararı ile tepki gösterdi. Halk, bu olaylardan İttihat ve Terakki yönetimini suçlu bulmasına rağmen, birlik içerisinde hareket ederek protestolara katıldı.</p> <p>Halkın olaylar karşısındaki tepkisi "<i>din elden gidiyor</i>" propagandasına dönüştü. Bu bağlamda meydana gelen ilk hadiseler "<i>Kör Ali Olayı</i>" ve "<i>Karagöz Olayı</i>" olup, bu olayları "<i>Beşiktaş Hadisesi</i>" ve "<i>Ahmed Hamdi'nin Tutuklanması</i>" hadiseleri izledi. Ekim ayı içindeki son isyan ise Taşkışla'daki askerlerin Cidde'ye gitmeyi reddederek ayaklanmalarıydı.</p> <p>Bu çalışma II. Meşrutiyet'in ilk yılı içerisinde Ekim ayını bir kesit olarak ele almaktadır. Hadiselerin ve tepkilerin yoğunlaştığı bu ay içerisinde yaşanan olaylar genel olarak 31 Mart Vakası gibi önemli birçok sosyal meselenin doğru kavranmasına katkı sağlamaktadır.</p>	
Anahtar Kelimeler: II. Meşrutiyet'e tepkiler, 1908 yılı boykotu, Ekim ayı olayları, II.Meşrutiyet dönemi, 1908 yılı ayaklanmaları	

Title of the Thesis: Early Reactions to Second Constitut : October 1908 Events	
Author: Merve ÇİDEM	Supervisor: Professor Azmi ÖZCAN
Date: 13.10.2017	Nu. of pages: v (pre text) + 89 (main body) + 32 (app)
Department: History	Subfield: Contemporary History
<p>The political and military actions of the Committee of Union and Progress (CUP) paved the way for imposing the constitution declared in 1876 by the Ottoman Sultan Abdulhamid II. In the early days, the constitution was hailed by the people joyously and enthusiastically. However, following losses of territory and some practices imposed by the government were to be evaluated as secular actions by some part of the society and it created reactions towards the CUP. The October 1908 was the beginning of these reactions and events and that's why this thesis try to examine the period chronologically.</p> <p>The public's reactions turned into a propaganda of the idea that the actions of the CUP were against the religion. The first incidents happened that in this context such as "<i>Kör Ali Incident</i>" and "<i>Karagöz Incident</i>" "<i>Beşiktaş Incident</i>" and "<i>The Arrest of Ahmet Hamdi</i>". The last rebellion in the October was the riot of soldiers of Taşkışla Barracks who rejected going to Yemen.</p> <p>The annexations of Bosnia by Austria-Hungary Empire, the events in Crete and the declaration of independence by Bulgaria was responded by the Ottoman Empire with the public support and within the short period of a boycott was launched by the society against these states. According to the public opinion the government was the responsible for the international crisis but crowds gave positive support to the government policies.</p> <p>This thesis aims to shed some lights on the events in the first year of the Second Constitutional Era. During the period, riots and the reactions against the CUP caused social problems and for this reasons the study attempts to make contribution to the perception of incidents like 31 March.</p>	
Keywords: The Reactions to Second Constitution, The Year of 1908, The October Events, The Second Constitution Period, The 1908 Revolts	

GİRİŞ

Çalışmanın İçeriği

1699 Karlofça Antlaşması'yla birlikte Osmanlı Devleti Orta Avrupa'daki egemenliğini büyük ölçüde kaybetmeye başladı. Devlet, 17. yüzyılın başlarına doğru siyasi, askeri, ekonomik ve sosyal alanlarda ciddi sorunlar yaşıyordu. Bu durum karşısında devlet adamları çeşitli çareler bulmak için aramaya koyuldular. Bu çerçevede Avrupalı devletlerin iç işlerine karışmalarını engellemek ve toplumsal düzeni sağlayabilmek için 1839'da Tanzimat Fermanı'nı, 1856'da ise Islahat Fermanı'nı ilan ettiler. Tanzimat uygulamalarının yol açtığı sıkıntılar bir kısım aydınların tepkilerine yol açtı. Daha sonra "*Yeni Osmanlılar Cemiyeti*" adı altında toplanan bu aydınlar, hem Avrupa'yı tanıyorlardı hem de Osmanlı Devleti ile Avrupa arasında mukayeseler yapıyorlardı. Cemiyet mensupları genellikle Avrupa da eğitim almış kişilerdi. Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin siyasi nüfuzu 1876 Kanun-ı Esasi'nin ilanı ile arttı.

1877-1878 Osmanlı-Rus savaşının sebep olduğu sıkıntılar nedeniyle II. Abdülhamid meclisi ilga ile anayasayı muvakkaten kaldırdığını ilan etti. Abdülhamid'in yönetim tarzına oluşan tepkiler sonucu, Osmanlı Devleti'nin yaklaşık on yıl kadar Türk siyasî hayatını derinden etkileyen Cemiyet;1889 yılının Mayıs ayında "*İttihad-ı Osmanî*" ismiyle İstanbul'da kuruldu. Daha sonra da "*İttihat ve Terakki*" adını aldı. Cemiyet'in ilk kurucuları; Askerî Tıp Okulu öğrencilerinden İshak Sukuti, Mehmet Reşit, İbrahim Ethem (Temo), Abdullah Cevdet ve Konyalı Hikmet Emin'di. Cemiyet'in hedefi, II. Abdülhamid idaresine karşı mücadele etmek ve Kanun-i Esasî'yi yeniden gündeme getirerek devleti anayasal yapıya kavuşturup, meşruti idareye geçmekti. Padişah tarafından kapatılmış olan Meclis-i Mebusanı açtırıp, anayasaya bağlı olarak Osmanlı vatandaşlarının hak ve özgürlüklerini garanti altına almak istiyorlardı.

Cemiyet'in çalışmaları sonucu, 24 Temmuz 1908'de Padişah, yeniden Anayasayı yürürlüğe koyarak Meşrutiyeti ilan etti. Meşrutiyet idaresini kabul eden ve destekleyen kesim çok geniş olsa da bir taraftan da yeni döneme ve uygulamalara duyulan tepkiler hissedilmeye başlandı. Tepkilerin sebebi meşrutiyetin ilanından hemen sonra meydana gelen toprak kayıpları ve artık yönetimde söz sahibi olan İttihat Terakki Cemiyeti üyelerinin laik tutumuydu. Yeni yönetimden memnun olmayan Padişah yanlısı kesim

“*din elden gidiyor*”, “*şeriat ayaklar altına alındı*” gibi propagandalarla ayaklandılar. Bu bağlamda meşrutiyete karşı ilk tepki Edirne’den geldi. İttihatçıların tutum ve davranışlarından rahatsız olan Edirne’deki 3.ordu Padişah’ın öldürüldüğü haberi üzerine isyan başlattı. Askerler, Padişah lehine gösterilerde bulunarak İstanbul’a gidip Padişah’ı görene değin yatışmadılar. Aynı günlerde meşrutiyetin meydana getirdiği hürriyet havasından etkilenen işçiler bunu fırsata dönüştürerek daha iyi şartlarda çalışabilmek için eylemlere başladılar. Bu eylemler sonucunda Tatil-i Eşgâl Kanun-ı Muvakkati çıkarıldı. Peş peşe yaşanan toprak kayıpları sonucunda Bab-ı Âli’nin dış siyasette yaşadığı çaresizlik karşısında milletin birlik içinde hareket ederek boykot kararına sahip çıkması dikkate şayandı. Özellikle Avusturya’nın, boykotu sonlandırma çabalarından anlaşıldığı üzere, yapılan boykotun kısmen de olsa başarılı olduğunu söylemek mümkün.

Çalışmanın Önemi

Bu çalışma, II. Meşrutiyet sürecini ele alarak yeni yönetim tarzına karşı çıkan ilk tepkileri ve bu tepkilerin sebeplerini ortaya koymak üzere planlanmıştır. Çıkan olayların çoğunun 1908 yılı Ekim ayında meydana gelmiş olması sebebiyle 1908 Yılı Ekim Ayı Olayları üzerinde durulmuştur. II. Meşrutiyet’in ilanından sonraki süreci kronolojik olarak incelenerek, Ekim ayında meydana gelen ve 31 Mart İsyanının provası olarak da değerlendirilen olaylar gün gün aktarılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın Amacı

31 Mart isyanı öncesinde meydana gelen toplumsal ve siyasal olaylar, sebep ve sonuçları ortaya konularak incelenmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın Metodolojisi

II. Meşrutiyet’e ilk tepkiler başlıklı Yüksek Lisans Tezi temel olarak arşiv kaynakları, süreli yayınlar ve araştırma eserlerine dayanmaktadır. Çalışmada 1908 Yılı Ekim ayı olaylarını ele alınmadan önce, II. Meşrutiyet’in ilanına giden süreç anlatılmaya çalışıldı. II. Meşrutiyet’in ilanından önce ortaya çıkan ve neredeyse bütün Anadolu’ya yayılan vergi ayaklanmaları, bilhassa Aykut Kansu’nun *1908 Devrimi*, H. Zafer Kars’ın *Belgelerle 1908 Devrimi Öncesinde Anadolu* ve M. Şükrü Hanioglu’nun *Preparation For A Revolution- The Young Turks1902-1908* isimli eserleri temel

alınarak ortaya konuldu. Tezin bu bölümünde Doç. Dr. Serkan Yazıcı'nın çalışmaları da olayların kronolojik sıraya konulmasında yardımcı oldu. Tezin diğer bölümlerinin hazırlanması sırasında da konuyu genel olarak ele alan çalışmaların incelenmesine de özen gösterilmiş, büyük bir kısmından da faydalanılmıştır.

Keza 1908 yılı Ekim ayında meydana gelen “*Kör Ali Olayı, Beşiktaş Hadisesi ve Karagöz Olayları*” için “*Başbakanlık Osmanlı Arşivi*” taraması yapılarak konularla ilgili belgeler değerlendirilmeye alınmıştır. Özellikle: İrade Askeri: Zaptiye Nezareti, Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi, Dahiliye Muhaberat-ı Umumiye İdaresi Evrakı ve Dahiliye Emniyet Umum Asayiş tasnif defterlerinde konu ile ilgili belgelere ulaşıldı. Ayrıca dönemin gazeteleri taranarak olayların basına nasıl yansıdığı incelendi. Konuyla ilgili *Şuray-ı Ümmet, Tanin, Volkan, İttihat ve Terakki*, ve *The Times* gazetelerinde çıkan haberler çalışmamızda değerlendirildi. Yapı Kredi Yayınları basım evinden çıkan “*II. Meşrutiyet'in İlk Yılı*” adlı kitap faydalanılan ana kaynaklardan biri oldu. Ali Cevat Bey'in Fezlekesi, Necmettin Alkan, Zafer Kars, Orhan Koloğlu, Erneste E. Ramsaur, Sina Akşin ve Hüseyin Cahit Yalçın genel olarak eserlerinden faydalanılan kişiler oldular. Ayrıca konularla ilgili Diyanet İslam Ansiklopedisi'nin ilgili maddelerine bakıldı.

BÖLÜM 1: II. MEŞRUTİYET'İN İLANI ÖNCESİ GELİŞMELER

1.1. Tanzimat-İslahat Fermanı ve I. Meşrutiyet

17.yy sonlarına doğru Osmanlı Devleti eski ihtişamlı zamanlarını geride bırakmaya başladı. Bu duruma son vermek isteyen devlet adamları çeşitli çareler aradılar. Yaygın ifadeyle “*İslahat Hareketleri*” olarak bilinen teşebbüsler Osmanlı bürokratlarına ve buldukları dönemlere göre farklılık arz ediyordu.¹

Zayıflamanın başladığı ilk dönemlerde devlet adamları, ıslahata ihtiyaç duyulacak herhangi bir teşebbüse gerek olmadığı kanaatindeydiler. Kanun-ı Kadim'e layıkıyla uymakla var olan zayıflama eğilimlerinin son bulacağına inanıyorlardı. Çünkü devletin karakteristik düzeninde herhangi bir problem olmadığı, sadece kanunlardan tavizler verildiği için aksamaların olduğu düşünülmekteydi. Bunun için de devletin kanunlarına riayet edilmesi sorunları çözerken, eski ahenkli düzene yeniden kavuşulmasını sağlayacaktı. Kimi devlet adamları sadece Kanun-ı Kadim'e uymakla sorunların giderileceği düşüncesini benimserken, kimileri de bunun yeterli olmayacağını, bazı yenilikler yapılmasının gerekli olduğunu savunuyorlardı. Savaş meydanlarındaki başarısızlık, askeri alandaki eksiklikleri öne çıkardığı için, bu dönemde ıslahat hareketlerinde askeri nitelikli yeniliklerin olması zorunluluğu kendisini hissettirdi.²

1774 Küçük Kaynarca Anlaşması'ndan sonra Osmanlı hâkimiyetinde yaşayan gayrimüslimlerin hayat şartlarının ne durumda olduğu ve gelecekte nasıl olacağı meselesi de düvel-i muazzamanın yani Avrupalı devletlerin idareye müdahil olma gerekçelerinden biri oldu. Mezkûr anlaşmaya Rusların, Osmanlı tebaası içinde olan Ortodoks Hıristiyanların hayat şartlarıyla ilgili madde koydurması, onlara bu gerekçe üzerinden Osmanlı İmparatorluğu'nun işlerine karışma hakkını veriyordu. Rusların böyle bir hakkı elde etmesi, İngiliz ve Fransızların da benzer hakları elde edip bu durum üzerinden Bab-ı Âli'nin işlere müdahil olmalarının yolunu açtı.³ Öte yandan 1821 Yunan isyanı ile başlayan süreç sonunda, 1829'da ilk defa milliyetçi saiklerle bağımsız

¹ Mehmet Alaaddin Yalçınkaya, *Osmanlı Tarihi El Kitabı*, “Uyanış ve Toparlanma Çabaları,”(Dördüncü Bölüm), Ed. Tufan Gündüz, Grafiker Yayınları, Ankara, 2012, s.346-352.

² İlber Ortaylı, “İkinci Viyana Kuşatmasının İktisadi Sonuçları Üzerine”, *Osmanlı Araştırmaları II*, İstanbul, 1981, s.195-202.

³ Ebubekir Sofuoğlu, *Osmanlı Devletinde İslahatlar ve I. Meşrutiyet*, Gökkuşbu yayınevi, İstanbul, 2004, s.151.

bir devletin kuruluşuna engel olamayan Osmanlı, farklı milletlerin müstakil devletler tesis etmelerine mukavemet gösterme meselesiyle yüzleşmek zorunda kaldı. ⁴

İşte bu nedenlerle Osmanlı idaresi, Batılı devletlerin öncelikle gayrimüslim haklarını iyileştirme gerekçeleriyle kendisine dayatılan ıslahatları yürürlüğe koymak durumunda kaldı. Çünkü topraklarında emeli olan Rusya'ya ve kendisine isyan eden vilayeti Mısır'a karşı yalnız kalmaması gerektiğini düşünüyordu. Yapılacak ıslahatlar elbette tebaanın isteklerinin yanı sıra Batılı devletlerin memnuniyetini celp edecek maddeler içermeliydi. Bu hedeflerle Tanzimat Fermanı 1839 yılında, ileri gelen devlet adamları, büyükelçiler ve Osmanlı'daki tüm gayrimüslim cemaat temsilcilerinin bulunduğu topluluğa, Gülhane Parkı'nda okunarak ilan edildi.⁵

Batılı devletlerin memnuniyetini gütme kaygısı, Müslim ve gayrimüslim tebaanın tepkisini çekmekte gecikmedi. Ferman iki tarafı da memnun edememişti. Müslüman tebaa; gayrimüslimlere büyük ayrıcalıklar verilmesinden dolayı kendilerinin ikinci sınıf halk durumuna düşürüldüklerine inanıyorlardı. Tanzimat fermanından özellikle askerlik meselesi nedeniyle memnun olmayan gayrimüslim tebaa da vardı.⁶

1856'da yayınlanan Islahat Fermanı ile yine Müslüman olmayan Osmanlı halkı hoşnut edilmeye çalışıldı. Bu ferman Tanzimat Fermanını tamamlar nitelikte olmakla beraber azınlıkların da haklarını gözetiyordu. Büyük ümitlerle ilan edilen Tanzimat ve Islahat Fermanları'nın beklentileri karşılayamaması üzerine dönemin devlet adamları yeni reform hareketleri planlamaya başladılar. ⁷

Bundan sonra yapılacak olan ıslahat hareketleri Müslüman ve gayrimüslim tebaanın memnuniyetini sağlayacak, Osmanlı içişlerine sürekli karışan Batılı devletlerin beklentilerini karşılayacak, devlete dinamizm katacak yenilikler üretmeliydi. Dönemin yenilikçi devlet adamları tüm bu sorunlara çözüm olarak gördükleri meşruti yönetimi teklif ettiler.

⁴ Fahir Armaoğlu, *19.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, TTK, Ankara, 1997, s.165-166.

⁵ Yavuz Abadan, *Tanzimat Fermanının Tahlili*, MEB, İstanbul, 1999, s.3.

⁶ Sofuoğlu, s.173.

⁷ Kemal Beydilli, "Yeni Osmanlılar Cemiyeti", *DİA*, cilt 43, İstanbul, 2013, s.431.

XIX. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı literatüründe kullanıldığı şekliyle meşrutiyetin kelime anlamı “*anayasalı ve meclisli saltanat-hilafet rejimi*” dir.⁸ Dönemin Osmanlı aydınları, meşrutî idare tarzının devlet yönetiminde uygulanması halinde, devletin içine düştüğü bunalımdan kurtulacağını savunuyorlardı. Kendilerinden önce uygulamaya konulan ıslahatların başarılı olamamalarının nedenini; devletin kanunlarından tavizlerin verilmesi ve ıslahat tekliflerinin uygulanamamasına bağlıyorlardı.⁹

1865 tarihinde İstanbul’da kurulan “*Genç Osmanlılar Cemiyeti*” Şinasî, Namık Kemâl, Ali Suavî, Ziya Paşa, Agâh Efendi gibi isimlerle var oldu. Cemiyet mensuplarının büyük bir kısmı Avrupa ihtilallerine şahit olmuş isimlerdi. Bu Cemiyet, padişahın mutlak otoritesine karşı ilk muhalefet olarak bilinmektedir. Cemiyet’in ilk adı “*İttifak-ı Vatan Cemiyeti*” idi. Genç Osmanlılar bir süre sonra Paris’e giderek çalışmalarını orada sürdürdüler. Bu sebeple daha etkili olacağı düşüncesi ile basın yayın organı olan gazeteyi kullanmaya başladılar. Ali Suavî, *Muhbir* gazetesini; Ziya Paşa ile Namık Kemâl, Londra’da *Hürriyet* gazetesini çıkardılar. Cemiyete maddi kaynak sağlayan kişi Mustafa Fazıl Paşa idi. Mustafa Fazıl Paşa maddi desteği kesince dernek üyeleri İstanbul’a dönmek zorunda kaldılar. Fikirlerini yaymak isteyen Genç Osmanlılar İstanbul’da *İbret* gazetesini kiraladılar.¹⁰

Yeni Osmanlılar, tesisi için uğraştıkları Meclis-i Mebusan idaresinde, üç ana kurumun olmasını önemsiyorlardı. Bunlar: *Meclis-i Şurayı Devlet*, *Meclis-i Şurayı Ümmet* ve *Senato* idi. Bu şekilde devlet yönetiminde ilk kez gerektiğinde icranın kontrolünü temin edecek olan meşrutî yönetime geçilmesi isteği açıkça ifade ediliyordu. Osmanlı İmparatorluğu’nda, mutlakıyetten meşrutiyete geçiş yolunda basın birinci derecede etkili oldu. Genç Osmanlılar muhtelif yayın organları vasıtasıyla, gizli bir şekilde hürriyet ve meşrutiyet fikirlerini özellikle 1867-1875 yılları arasında yoğun olarak yaydılar. Jön Türklerin çalışmaları neticesinde 23 Aralık 1876’da Padişah II. Abdülhamid tarafından I. Meşrutiyet ilan edildi.¹¹

⁸ Şükrü Hanioglu, “Meşrutiyet”, *DİA*, cilt 29, Ankara, 2004, s.388.

⁹ Sofuoğlu, s.173.

¹⁰ Yılmaz Kızıltan, “Meşrutiyet’in İlanı ve İlk Osmanlı Meclis-i Mebusan”, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 26, Sayı 1, Ankara, 2006, s.254-262.

¹¹ Kızıltan, s.254-262.

1.2. II. Meşrutiyet Öncesinde Anadolu'da Meydana Gelen Ayaklanmalar

Osmanlı Devleti 1908'den önce Anadolu'da birçok ayaklanma ile karşılaştı. Bu isyanların başlıca sebepleri; yüklü vergiler, ticarete yönelik kısıtlamalar ve taşra yöneticilerinin kötü idaresi sebebiyle yaşanan yolsuzluklardır.¹² Babı-âli'nin, tebaadan alınan *Şahsî Vergi* ve ehil hayvanlar için belirlenen *Hayvanat-ı Ehliye* vergisi adıyla 1903'de yeni vergi tahsisi kararı alması olayların başlangıcı oldu. Genellikle kent ve kasabaların ileri gelenleri isyanlara öncülük etti.¹³

1904 yılına gelindiğinde ağır vergiler; köylüler, esnaf ve tüccarlar için ciddi problem oluşturmaya başlamıştı. Bunun yanı sıra bir de vergi toplamakla yükümlü memurların halka kötü muamelesi mükellefleri iyiden iyiye rahatsız ediyordu. Nitekim İzmir'de temettü vergisinin toplanması sırasında halk tepkisini gösterdi ve böylece olaylar patlak verdi. Bunun üzerine verginin toplanması süresiz askıya alındı. Benzer olaylar adalardaki Rum halkında ve özellikle 1905 senesinin Şubat ayında Midilli adasında yaşandı. Hayvanat-ı Ehliye vergisinin ilgası için ilk olarak 25 Mart'ta İşkodra'dan, 13 Nisan'da Basra'dan ve 28 Haziran 1905 tarihlerinde Trablusgarb'dan hükümete telgraflar çekildi.¹⁴ Keza Diyarbakır'da aynı yılın Kasım ayında Osmanlı memurlarının zorbalıklarına karşı halk ayaklandı¹⁵ ve postahaneyi işgal ederek Bab-ı Âliye telgraflar gönderdiler. Telgrafhane'nin işgali on bir gün sürdü. Bunun üzerine hükümet, halkın isteklerini kabul ederek tahkikat yapılmak suretiyle Vali'nin görevden alınacağını vaad etti. Ayaklanma hükümetin açıklaması üzerine sona erdi. Diyarbakır Valiliği'ne Musul Valisi Mustafa Bey tayin edildi.¹⁶

1906 Ocak ayında ise bir başka kalkışma Kastamonu'da vuku buldu.¹⁷ Bu ayaklanma, Belediye Meclisi seçimleri sırasında meydana geldi. Halk vergilendirme üzerinde hiçbir

¹² Necmettin Alkan, *Mutlakiyetten Meşrutiyete II. Abdülhamid ve Jön Türkler*, Selis Kitap, İstanbul, 2009, s.75.

¹³ Mehmet Serhat Yılmaz, "II. Meşrutiyet Öncesi Kastamonu'da Bir Ayaklanma Girişimi 1906", *Karadeniz Araştırmaları*, Yaz 2011, Sayı:30, s.123-131.

¹⁴ Aykut Kansu, *1908 Devrimi*, İletişim Yayınlar, İstanbul, 2002, s.37-38.

¹⁵ Necmettin Alkan, s.167.

¹⁶ Kansu, *1908 Devrimi*, s.92.

¹⁷ M.Şükrü Hanioglu, *Preparation For A Revolution- The Young Turks 1902-1908*, Oxford Universty Press, 2001, s.104; H. Zafer Kars, *Belgelerle 1908 Devrimi Öncesinde Anadolu*, Kaynak Yayınları, İstanbul, s.48.

etkisi olmadığı için seçimi boykot etti. Tepki sebeplerini izah etmek üzere bölgedeki birliklerin komutanı olan Ali Rıza Paşa'nın hanesine yürüdüler. İçlerinden üç kişiyi temsilci olarak seçtiler ve komutan ile görüşerek isteklerini bildirdiler.¹⁸

Ayrıca şahsî vergi adı altında toplanan verginin adil olmadığını, zengin-fakir ayrımı yapılmadan herkesten aynı miktarın alındığını, halbuki vergi yönetmeliği kapsamında mal sahipleri ile malı olmayanların ayrı miktar ödemesi gerektiğini söylüyorlardı. Hükümetin bu konuda haksızlık ettiğini, ustaya ve çırağa aynı miktarda (35 kuruş) vergi kestiğini dile getiriyorlardı. Bunun yanı sıra memleketin ileri gelenlerinin bir şekilde kılıfına uydurarak bu vergilerden muaf olduklarını iddia ediyorlardı. Hükümetin bu konudaki şikayetleri dikkate almamasından da yakınıyorlardı. Halk, Kastamonu'daki en zengin tüccarın Vali'nin kendisi olduğunu söylüyordu. Verginin en çok ondan alınması gerektiğini, buna rağmen Vali'nin ödeme yapmadığı, bu nedenle kendilerinin de artık ödeme yapmayacaklarını bildiriyorlardı. Durumun yetkili mercilere iletileceğini söyleyen komutan topluluğu sakinleştirerek geçici bir sükunet sağladı.¹⁹ Kastamonu ayaklanması diğer illere de örnek oldu ve benzer olaylar ülkenin farklı yerlerinde de başladı. Sinop'ta da vergiden bunalan halk ayaklanarak telgrafhaneyi bastı.²⁰

Halkı galeyana getiren diğer bir olay Sinop cezaevindeki Çerkes Gül Hasan adlı haydudun cezası bitmeden mülki amirce serbest bırakılması ve birkaç gün sonra eşkıyalığa başlamasıydı. Ayrıca verdikleri verginin bir kısmının Mutasarrıf'a gitmesi tepkiyi körükledi ve halk toplanarak postaneye yürüdü. Bu isyan sonucunda Mutasarrıf'ın kötü yönetimi ve zulmü saraya bildirildi ve halk İstanbul'dan cevap gelene kadar telgrafhanede ve sokaklarda bekledi.²¹ Sinop Mutasarrıf'ı Payitahta hareket edecek vapura cebren bindirildi. Daha sonra İstanbul'dan gelen telgrafta Mutasarrıf'ın görevden alındığının belirtilmesi üzerine dağıldılar.²²

¹⁸ M. Serhat Yılmaz, s.124.

¹⁹ M. Serhat Yılmaz, s.127-128; Selçuk İpek, *Anadolu Halk Türkülerinde Vergi İsyanı*, Ekin Yayınevi, Bursa, 2010, s.60-61.

²⁰ Halil Akkurt, "Anadolu'da İttihat ve Terakki Cemiyeti, 1906-1912 Genel Bir Çerçeve" *Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2014, Cilt:14, Yıl:2014, Sayı:2, s.286.

²¹ İpek, s.61; Akkurt, s.286.

²² Akkurt, s.286; İpek, s.61.

Şükrü Hanioglu bu ayaklanmaları Genç Türklerin organize ettiği kanaatini şu ifadelerle kaleme almıştır:

“Bu ara yönetim yerel otoritelere insanların vergilere aşamalı olarak alıştırılması talimatını verdi. Sultan ve Yönetim rahatsızlık verilmiş olunan diğer kişileri bulmak için yerel yönetime talimat verdi. Yeni yerel yönetim sürgün edilenlerin rahat durmadığını iddia ederek onlara karşı sert tedbirler aldı. Örneğin onları ve bekâr erkeklerin çeyreğini vilayet içindeki küçük kasabalara yolladı ve ayrıca bekâr erkek evlerini yakın inceleme altına aldı. Kastamonu’nu olaylarını takip eden, gösterilerde Taşnaksutyun ve Selahattin beyin cemiyeti tarafından oynanan rolü ortaya çıkarmak zordu. Türk gazetesi hadiseyi detaylı ve bilgilendirici bir makale kaleme aldı ve daha sonra Kastamonu’dan gönderilmiş bir mektup yayınladı. Her ikisi de vilayetteki yaygın yolsuzluk ve şikayetlere odaklanmıştı, yerel bir hareket olarak sunuldu. Fakat, Hayat gazetesi “Genç Türklerin aktivitelerinden dolayı kalabalığın kışkırtıldığını” iddia etti. Bu durum vilayetteki çeşitli Genç Türk organizasyonu sempatzanı ve sürgünlerine bir gönderme olmalıydı. Tabii bunu destekleyen bir kanıt mevcut değil. Daha sonra, Vilayet içinde dağıtılan Sabahaddin Bey’in gazetesi Cemiyet’in aktivite alanına bölgeyi de dahil etme arzusunu belirtti. Burada Cemiyet’in gösteriler ile doğrudan bir ilişkisinin açık bir kanıtı yoktu. Gösterilere Müslümanlar ile birlikte Ermenilerin de katılması olağan olmasına rağmen, yerel Taşnaksutyun üyelerinin bu katılımında bir rol oynayıp oynamadığını bilmek zordur.”²³

Ocak ayının sonunda ise Musul’da vergi toplama meselesi bir başka ayaklanmaya sebep oldu.²⁴ 1907’de, 5 Mart ile 22 Mart arasında, Erzurum’da kitlesel gösteriler meydana geldi. Ağır vergi yüküyle bunaldıklarını söyleyen halk, Erzurum Valisi Nazım Paşa’nın görevine son verilmesini talep etti.²⁵ Erzurum isyanı, bu dönemde Anadolu’da görülen isyanlar içerisinde en çok yankı uyandıranıydı.²⁶ Talepler önce İstanbul’a “Mazhar-ı Umumi” denilen toplu dilekçe ile gönderildi. Dilekçede vergilerin ödenmeyeceği

²³ Hanioglu, *Preparation For A Revolution-The Young Turks 1902-1908*, s.105.

²⁴ Kansu, *1908 Devrimi*, s.43-44; M. Serhat Yılmaz, s.129.

²⁵ Yuriy Aştoviç Petrosyan, *Sovyet Gözüyle Jön Türkler*, (çev:Mazlum Beyhan-Ayşe Hacıhasanoğlu), Bilgi Yayınevi, Ankara 1974, s.235; Nedim Ulusalkul, *İstibdad Aleyhinde Türk Ulusunun İlk Hareketi-Erzurum İhtilali*, Ankara Basımevi, Ankara, 1937, s.10.

²⁶ Muammer Demirel, *İkinci Meşrutiyet Öncesi Erzurum’da Halk Hareketleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s.24.

yazıyordu. Ayrıca halkın vergilerden muaf tutulması isteğinde bulunuluyordu.²⁷ Halk, Vali Nazım Paşa'nın görevden alınmasını ve vergilerin kaldırılmasını talep ediyordu.²⁸ Memurlar işe gitmediler, esnaf kepenk kapattı ve okullar açılmadı. Eylemciler, Vali'nin Erzurum'da yaşananları saraya yanlış anlattığını öğrenince telgraf hattını kestiler.²⁹ Buna göre Nazım Paşa azledilerek yerine Diyarbakır Valisi Mehmet Ata Bey getirildi.³⁰ Kansu, Erzurum'daki vergi ayaklanmasının diğer şehirlere oranla daha organize olduğunu ve kalabalık kitlelere ulaştığını kaydetmektedir. Bunun sebebi olarak da Erzurum'un bazı ceplerinin İttihat ve Terakki üyeleri tarafından 'Can Veren' adı altında örgütlenip, ayaklanmayı organize etmelerini göstermektedir.³¹

Halk yeni Vali Ata Bey'e de bazı memurların azledilmesi için baskı yaptı. Bu memurlar; Belediye Reisi Şevket Efendi, Muhasebede Asım Efendi, Akif Efendi, Serteftiş Ahmed Emin Efendi, Polis İkinci Komiseri Şevki Efendi, Arşak Efendi, Üçüncü Komser Laz Ali Efendi ve Polis Gani Bey idi. Vali Ata Bey bu listeye itibar etmedi. Fakat halkı yatıştırmak için şimdiye kadar ödenmemiş, birikmiş maaşları ödedi. Askerlerin de maaşları düzenli bir şekilde ödenmeye başlandı. Ticaret yeniden canlandı. Bu durum şehirde dört beş ay sürdü. Fakat Can Veren komitesi çalışmalarına devam ediyordu.³² Bunun üzerine halktan hatırı sayılır birkaç kişi Vali'ye giderek bu komite mensuplarının fesat çıkarmaya çalıştıklarını bildirdi. Vali bizzat bir tahkikat heyeti hazırlatıp durumu incelemeye aldı ve ortaya çıkan neticeyi Bâb-ı âli'ye telgrafla ilettiler:

“Erzurum'da bu def'a dahi ba'zı fesâde tarafından vuku bulmakta olant tesvilâte karşı nesâyih ve vesâyâkîtedâbir-i mülâyemetkârâne ile beraber şehir dahilinde askerî ve Jandarma ve polis devriye kollarının teksiri misâllü esbâbı cihet-i mülkiye ve askeriyece bil-ittihâd teşebbüs olunarak, muğâyır rızâ-i âli bir hâdise vuku'a gelmeyub herkes işi ve gücü ile iştigâl

²⁷ Kansu, *1908 Devrimi*, s.44; Akkurt, s.287; Ulusalkul, s.11; Demirel, s.11.

²⁸ Petrosyan, s.235.

²⁹ Kansu, *1908 Devrimi*, s.45-48.

³⁰ Ulusalkul, s.22-24; Demirel, s.29.

³¹ Kansu, *1908 Devrimi*, s.45-48; Celep: Osmanlı İmparatorluğu döneminde, saraya alınıp devlet hizmetleri için yetiştirilen genç.

³² Alpay Kabacalı, *Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e İmparatorluk ve Nesnel Tarihin Prizmasından Abdülhamid*, Deniz Kültür Yayınları, İstanbul, 2005, s.139; Kansu, *1908 Devrimi*, s.45-48.

etmekte ve emn-i âsâyiş devam etmekte bulunmuşdur. Ancak evvel ve âhir icrâ olunan tahkikate göre ahaliye dükkân kapamak ve tekâlif-i mevzû'yu virmemek misâllü hâlete sevk eden ve memleketin mu'teberân ve eşrâfînî tehdid ile cebren mahzar kalkalı varakalı tehdim etdiren erbâb-ı mefsedet terbiyesiz kaldıkça şehirde küft-u gû ve tahrikâtın arkası alınamacağı ve bu hâlin mülhakât-i vilayet de dahi te'siri görüleceği derkâr olduğu ve iş bu erbâb-ı mefsedet, me'mûrin-i hükümetden şahıs nâmuna olarak hiç kimseden şikayet zemininde bir sözleri olmayub maksadları mücerred ilkâ-i fesâd ve nifâk ile tahrikden ibaret olduğu ve ma'mâfi teşebbüsleri sözde de kâlmayüb el-iyâz-u billâh hükümet aleyhine isti'mâl-i cebr ve şiddetle her dürlü fenalığa cür'et kâsında bulunanlar olduğu tahakkuk ederek artık bu işin yalnıztedbir-i leyyin ile bırakılması mahzurdan sâlim olmayacağına ve mütemevvilân ahaliden bir kaçları bizzât ve bil-vâsita mürâcâât ahvâl-ı ma'ruzeden dolayı lâzım gelen muâmelle-i te'dibî icrâsını istihâm etmekte olub, beş altı günden beri devâm edentesvilât ve ifsâdâtın âdem-i te'sirî ve mukaddemân olduğu gibi dükkân kapamağa ve toplanmağa kalkışmâması dört beş aydan beri icrâ oluna gelmekte olan tedâbir-i hasene-i nasihat ve mülâyemetin neticesi olmak üzere ahâlinin umum denilecek sûretde kemâl-ı mutâvâât ve sadâkatını gösterdiğine mebni...’’³³

Telgrafın devamın da fitnecilerin başı olarak tespit ettiği 12 kişinin sürgün edilmesini ve kışkırtıcı olduğunu iddia ettiği Müftü Lütfullah Efendi'nin de tayinle uzaklaştırılmasını talep etmekteydi. Ata Bey ertesi gün tekrar bir telgrafla sürgünlerin izninin biran önce çıkmasını istedi. Bunun üzerine hükümet Ata Bey'den sürgüne gönderilecek kişilerin isimlerini istedi. Ata Bey şu kişilerin isimlerini Bab-ı Âli'ye bildirdi: Şeyh Şamil Hasan Ağa-zâde Faruk Bey, Çül Kıran Akif Ağa, Ayâs Paşa İmâmî-zâde Mahalleli Refik Efendi, Hoca Şevket Efendi, Pulcu Yusuf, Mezararkalı Mevlüd Ağa, Hasanbasri Mahalleli Hacı Sabri, Abdi Bey'in oğlu Tahsin Bey, Kasab Fehim. Müftü Lütfullah Efendi için uygun görülen sürgün yeri Ankara olmakla beraber diğerleri için Sivas, Halep ve Diyarbakir uygun görüldü. Vali Ata Bey'in isyancıların önde gelenlerini sürgüne göndermesi olayların yeniden alevlenmesine sebep oldu. İsyancılar Ata Bey'i

³³ Demirel, s.29-36.

ellerine geçirip sürgünlerin geri alınması için hazırladıkları metni zorla mühürlettiler. Ve sürgünleri jandarmaların elinden aldılar. Olaylar sonrasında Vali Ata Bey azledildi. Valiliğe Mehmet Nuri Bey atandı.³⁴ Ocak 1907'de Erzurum'da halkın memnuniyetsizliği vergilerden ziyade bir rejim muhalefeti haline geldi. Şehrin birçok mahallelerinden temsilcilerin organize ettiği toplantılar düzenleniyordu. Yeni Vali'nin de görevden alınması için çalışmaya başladılar.³⁵ Nisan ayın da olaylar Bayburt, Narman, Hasankale, Trabzon, Sivas, Giresun ve Kayseri'ye yayıldı. Makedonya'da dahi gösteriler meydana geldi.³⁶ Hükümet bu illerde şiddet kullanarak isyancıları sindirmeye çalıştı.³⁷ Vergilerden meydana gelen memnuniyetsizlik 1906'da Ankara'da ayaklanmalara neden oldu. Ankara'da da öfkeli halk, telgrafhaneyi ele geçirdi ve Vali'nin görevden alınmasını talep etti. Bu talep kabul edildi.³⁸ Temmuz ayında Samsun'da meydana gelen olaylar da ise ölümler yaşandı. Ekim ayında olayların ciddi boyuta ulaştığı Trabzon'da ise isyan askeri müdahale ile durdurulabildi. Burada da halkın talebi ile Vali İbrahim Paşa görevden alındı.³⁹

1907 yılına gelindiğinde İttihat Terakki Cemiyeti Osmanlı Devleti içinde 17 şubeye sahipti. Şubat ayında bu şubelere İzmir'de kurulan bir şube daha eklenmişti.⁴⁰ İzmir'de ise isyan hareketi daha başlamadan liderlik edecek olan kişilerin tespit edilip tutuklanmasıyla önlendi.⁴¹ Muş'ta da durum diğer illerden farklı değildi. Şubat ayı ortasında yeni vergilerin toplanması, ağalara olan borçlarını ödeyemeyen ve yokluk içinde olan halk için ayaklanma sebebi oldu. Çıkan ayaklanmalar sonucu isyancıların bir kısmı tutuklandı. Kansu'ya göre işkence gören ve tutuklananların sayısı tespit edilemeyecek kadar çoktu. Van'a yeni görevlendirilen Vali Ali Bey vergilerin toplanması için emir verince olaylar yeniden alevlendi. Fransız ve Rus

³⁴ Demirel, s.29-36.

³⁵ Kansu, *1908 Devrimi*, s.58-60.

³⁶ Kars, s.56.

³⁷ Kansu, *1908 Devrimi*, s.52-113; Kars, s.21.

³⁸ Akkurt, s.291.

³⁹ Kansu, *1908 Devrimi*, s.53.

⁴⁰ Kansu, *1908 Devrimi*, s.53-64.

⁴¹ Kars, s.78.

konsolosluklarının olaylara müdahale etmesiyle Van'da durum farklı bir boyut kazandı, sarayın güvenlik güçleri konsolosluklara ateş açtı. Konsoloslukları ise Ermeniler savunmuştu.⁴²

5 Mart'ta Erzurum'da İttihat Terakki Mensubu Sıtkı Bey'in tutuklanması üzerine Erzurum'da olaylar yeniden patlak verdi ve 22 Mart'a kadar sürdü. 8-11 Mart'ta Bab-ı Âli'ye ağır ve adaletsiz olan vergilerin kaldırılması için telgraf gönderildi. İsyancılar cevap alamayınca 15 Mart'ta telgraf haneyi 20 bin kişiyle işgal ederek, sarayla bizzat irtibat kurdular. Bunun üzerine genel af ilan edildi ve sürgün edilen herkesin geri dönmesine imkan verildi. Fakat vergiler kaldırılmamıştı. Bu yüzden olaylar yatışmadı, 400 kişi Vali'ye giderek iki verginin de ödenmeyeceği bildirildi. Bunun üzerine Vali verginin kaldırılacağını ya da sadece zenginlerden toplanacağını söyledi. 15 Mart 1907'de Trabzon Askeri Garnizon Komutanı, İttihatçılardan Naci Bey tarafından bir suikast sonucu öldürüldü. İttihat Terakki mensupları valiliğin duvarına mayıs ayında Meşrutiyet isteklerini açıklayan bildiriler astılar. Ayrıca şehre ittihatçı bir belediye başkanının atanmasıyla İttihatçıların şehirdeki etkinliği giderek arttı. Halk ayrıca Yemen'e asker sevkياتının da durdurulmasını istiyordu. 20 Mart 1907'ye gelindiğinde devlet ilk önce vergilerin azaltılması yönünde bir karar aldı, sonrasında ise köylüleri Şahsi Vergi'den muaf tuttu. Esnaf ve seyyar olanlar için ayrı tarifeler belirlendi. 21 Mart 1907'de vergilerin kaldırılmasından sonra Erzurum'da Ermeniler üzerindeki baskılar ve şehirdeki askerlerin 1884'ten beri tam alamadıkları ücretleri, yeniden bir halk hareketine sebep oldu. Valilik yolu üzerindeki caddelere barikatlar kuruldu. Halkın verilen tavizlerle tatmin olmaması üzerine 25 Mart'ta sadece Erzurum halkı için bütün vergiler kaldırıldı.⁴³

Muammer Demirel, İttihatçıların Erzurum isyanına büyük ümitler bağladıklarının ve bu isyan hareketini tüm Anadolu'ya yaymaya çalışarak hükümeti devirmeyi amaçladıklarının altını çizmekte. Erzurum isyanı Anadolu'daki birçok bölgeye yayıldı, Kastamonu, Sivas, Diyarbakır, Sinop, Bitlis, Denizli, Aydın, Uşak'ta ard arda patlak

⁴² Kansu, *1908 Devrimi*, s.71.

⁴³ Kansu, *1908 Devrimi*, s.60-71.

verdi. Ayrıca bu isyan hareketi Rumeli’de alevlenen meşrutiyet hareketine öncülük etti.⁴⁴

Ş. Hanioglu 1906-1908 yılları arasında meydana gelen bu ayaklanmaların İttihat Terakki ve Taşnaksutyun tarafından yönetildiğini iddia etmekle birlikte bu üç organizasyonun, yönetim karşıtı duyguları kışkırtmakta ellerinden gelenin en iyisini yaptıklarını ve yerel huzursuzluğu öncelikle ekonomik-politik devrimsel hareketlere dönüştürdüklerini vurgulamaktadır.⁴⁵ II. Meşrutiyet öncesi Anadolu’da meydana gelen bu ayaklanmalar II. Meşrutiyet’in ilanına zemin hazırlamıştır.

1.3. İttihat Terakki ve II. Meşrutiyet’in İlanına Giden Süreç

1877-78 Osmanlı-Rus savaşının yaşandığı sıralarda mecliste çekişmelerin yaşanması sebebiyle Sultan II. Abdülhamid I. Meşrutiyet meclisini süresiz tatil etti.⁴⁶ Meşrutiyet idaresini tekrar uygulamaya koymak için artan talepler üzerine yeniden bir hareketlenme ortaya çıkmaya başladı. Bu dönemde, daha önce Osmanlı idaresine meşrutî yönetimi kabul ettiren Yeni Osmanlıların yerini İttihatçılar aldılar. Osmanlı idaresine meşrutî bir düzen vermek konusunda ilk olarak İbrahim Temo, bir cemiyet kurma fikrini 1889 yılının Mayıs ayında İshak Sükûti ile paylaşmış, bu ikiliye Mehmed Reşid ve Abdullah Cevdet’in de katılmasıyla II. Meşrutiyet döneminin siyasi partisi hüviyetini alacak olan İttihat Terakki’nin faaliyetleri başlamıştı.⁴⁷ 21 Mayıs 1305 (3 Haziran 1889) tarihinde, Mekteb-i Tıbbiye önündeki odunlukta “*İttihad-ı Osmanî Cemiyeti*”nin temelleri tesis edildi. Daha sonra Terakki ve İttihat adını kullandılar ve Osmanlı Hürriyet Cemiyeti ile 1907 yılında Bahaeddin Şakir tarafından kaleme alınan bir program çerçevesinde birleştiler. Bu yapı, Osmanlı kanunlarında siyasi partilerin yasal çerçevesi henüz oluşmadığından, kanun dışı bir örgütlenme biçimiydi. Jön Türkler savundukları meşrutiyet yönetiminde en önemli değişiklik olarak, halkın idareye

⁴⁴ Demirel, s.60-61.

⁴⁵ Hanioglu, *Preparation For A Revolution- The Young Turks 1902-1908*, s.106.

⁴⁶ Mahir Aydın, “Doksanüç Harbi 1877-1878 Osmanlı - Rus Savaşı” *DİA*, cilt 9, İstanbul, 1994, s.499; İhsan Burak Birecikli, “Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet’in İlanı Üzerine Bir İnceleme” *Akademik Bakış*, Cilt 2, Sayı 3Kış Ankara Gazi Üniversitesi, 2008, s.215; Şevket Süreyya Aydemir, *Makedonya’dan Ortaasya’ya Enver Paşa 1860-1908*, Birinci cilt, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1983, s.9; Hakan Özdemir, *Abdülhamid’i Deviren Kurşun*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2014, s.14.

⁴⁷ Erneste E. Ramsaur, *Jön Türkler-1908 İhtilalinin Doğuşu*, çev: Muhsin Önal Mengüşoğlu, Pınar Yayınları, İstanbul, 201, 1s.34; Serkan Yazıcı, *Osmanlı’da Siyasi Muhalefetin Kurumsallaşma Süreci 1902-1909*, (Basılmamış Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2011, s.77.

katılmasını öngörüyorlardı.⁴⁸ Cemiyet'in kurulması ve üye sayısının artmasına yardımcı olan en önemli kurum yüksek okullardı. Jön Türkler, orta dereceli okullardaki öğrencilere de ulaşarak belli yaştakileri Cemiyete ve fikirlerine sempatican olarak kazanmaya gayret ediyorlardı. Bu fikirle özellikle 'çalışkan' öğrencileri tercih ediyorlardı.⁴⁹

1908 yılına değin büyük ölçüde yeraltı yapılanması şeklinde hareket eden İttihat ve Terakki mensupları, II. Abdülhamid'e meşrutiyeti iade ettirmek amacıyla yoğun bir faaliyet dönemine girdiler. Yerli-yabancı birçok grupla işbirliği⁵⁰ yaparak II. Abdülhamid'e meşrutiyeti ikinci kez ilan ettirmeyi başardılar.

Bu dönemde, hedeflerine Meşrutî bir idare tesisini koyan Jön Türkleri motive eden iki hadise vardı. İlki 1905'te Rusya'nın Japonya karşısındaki yenilgisi idi. Asya'daki meşrutî monarşiyle idare edilen Japonların batılı bir devlete karşı zafer kazanması, parlamenter sistemle Osmanlı'nın da aynı şekilde başarılı olacağı ümitlerini arttırdı. İkincisi, İran'daki meşrutiyet hareketi idi. Bu da bir İslam ülkesinde, tebaanın İran Şahı'ndan kanuni bir güvence alabildiğinin ve İslam'ın anayasal düzene itiraz etmediğinin işareti oldu.⁵¹ Özellikle İran'da böyle bir gelişmenin yaşanması Rusya'dan daha önemliydi. Zira İran'daki bu gelişmenin İslam devleti olması dolayısıyla meşrutî yönetim taraftarları üzerinde etkisi daha fazla oldu.⁵²

Bu gelişmeler üzerine İttihatçılar, Padişah'a meşrutiyeti kabul ettirmek için bir ihtilal yapmayı hedefliyorlardı. Yapılacak ihtilal-i umumiye, Jön Türklere göre öncelikle Resne'de başlamalıydı. Çünkü Bulgarlar da ihtilallerine burada başlamışlardı.⁵³ 1896 yılında II. Abdülhamid'in tahttan indirilerek yerine Veliht Mehmed Reşad'ı geçirecekleri iddialarının ortaya çıkmasıyla, üzerlerindeki hükümet baskısı iyice artan

⁴⁸ Yazıcı, *Osmanlı'da Siyasi Muhalefet*, s.76-145.

⁴⁹ Necmettin Alkan, s.51.

⁵⁰ Mehmet Perinçek, Arda Odabaşı, *Stambulskie Novosti'de Jön Türk Devrimi*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2014, s.28; Yazıcı, *Osmanlı'da Siyasi Muhalefet*, s.30.

⁵¹ Mehmet Durdu Burak, "Osmanlı Devleti'nde Jön Türk Hareketinin Başlaması ve Etkileri" *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı:14, Ankara, 2003, s.301.

⁵² Necmettin Alkan, s.74.

⁵³ Resneli Ahmed Niyazi, *Hatırat-ı Niyazi Yahud Tarihçe-i İnkılab-ı Kebir-i Osmaniden Bir Sahife*, İstanbul, s.97.

Jön Türkler, İstanbul’u terk ederek başta Paris olmak üzere Cenevre ve Mısır gibi çeşitli merkezlere kaçtılar.⁵⁴ Yurt dışına kaçan Jön Türklerin bu hamlelerine karşı, onları tekrar kazanabilmek için Sultan II. Abdülhamid, bazılarını memuriyet tekliflerinde buldu. Padişah’ın teklifi karşılıksız kalmamış; Mizancı Murad, Abdullah Cevdet, İshak Sükûti, Ali Kemal, Tunalı Hilmi gibi mühim isimler bu teklifi kabul edip, bir kısmı buldukları yerlerde, bir kısmı ise geri dönerek çeşitli memuriyetlere dahil olmuşlardı.⁵⁵

Jön Türkler için 4-9 Şubat 1902 tarihleri önemli bir dönem oldu. Öncelikle Cemiyet lehine olan gelişme, ilk Jön Türk kongresinin Paris’te yapılmasıydı.⁵⁶ Arnavut, Türk, Arap, Kürt, Bulgar, Çerkez, Yahudi ve Ermeni olmak üzere farklı milletlere mensup 47 delegenin iştirak ettiği bu toplantı, Jön Türkler arasında ilk ciddi fikir ayrılığı ve dolayısıyla bölünmenin ortaya çıktığı tarih oldu.⁵⁷ Bu manada, Cemiyet’in siyasi fikirleri ve bunların icra edilmesindeki usûl konusunda iki grup ortaya çıktı. Ahmed Rıza önderliğindeki grup, Osmanlı Devleti’ne yapılacak her türlü dış müdahaleyi reddetti. İkinci grup ise *Adem-i Merkeziyetçi/Serbesti/Liberal* denilen Prens Sebahaddin liderliğindeki grup idi. Bu ikinci grup, meşruti yönetime ulaşmada dış müdahale ve gayrimüslimlerle birlikte hareket etme, gibi birinci gruptan farklı düşüncelere sahipti. İhtilal alternatiflerinin gündeme getirildiği bu ilk kongrenin ardından, takriben bir yıl sonra 1903 yılında ihtilal teşebbüsü için plan yapıldı. Bu planda İsmail Kemal Bey, Prens Sabahaddin, İngiltere’nin Paris Sefîri ve Bingazi’deki Osmanlı Ordu Kumandanı Recep Paşa gibi önemli kişiler yer aldı. Bu konuda şu şekilde bazı iddialar vardır:

İhtilal teşebbüsünün başarılı olması ve askerinin İstanbul’a çıkması durumunda İsmail Kemal Bey tarafından hazırlanan bir beyannamenin Yıldız’da okunmasına karar verildi. Mezkûr belgede II. Abdülhamid’i deviremezseniz, Ayasofya ve Sultanahmet

⁵⁴ Taner Aslan, “II. Abdülhamid’in Jön Türk Siyaseti: İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne Karşı Önlemler”, *Aksaray Üniversitesi, Tarih Bölümü Sosyal Bilimler Dergisi*, C.III, No.1, Aksaray, Nisan 2010, s.115-118; Necmettin Alkan, s.117; Perinçek, s.28; İlhami Soysal, *Dünyada ve Türkiyede Masonluk ve Masonlar*, İstanbul, 1980, s.209; Kemal H Karpat, *Balkanlar’da Osmanlı Mirası Ve Ulusçuluk*, çev: Recep Boztemur, Ankara, 2004, s.250; Mustafa Turan, *Taşkılla’da 31 Mart*, İstanbul, 1964, s.19; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Gazi Ahmet Muhtar Paşa’ya Dair”, *Resimli Tarih Mecmuası*, c.1, Ağustos 1954, s.135,-136.

⁵⁵ Aslan, “II. Abdülhamid’in Jön Türk Siyaseti” s.117-118.

⁵⁶ Satılmış Gökbayır, “Gizli Bir Cemiyetten İktidara: Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin 1908 Seçimleri Siyasi Programı”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3(1),Çankırı, s.68.

⁵⁷ Ramsaur, s.97.

Camilerinin tepelerine haç çekilecektir yazmaktaydı. Bu planın gerçekleştirilmesi için İngiliz Banker Sir Ernst Cassel, Ali Haydar Midhat'a 10.000 altın borç verdi. Para yeterli olmayınca Mısır Hidivi Abbas Paşa'dan, Lord Kerri Bankası vasıtasıyla 4000 altın daha alındı. Bu bilgileri Ali Haydar Midhat'ın 'Hatıralarım' eserinden nakleden Necmettin Alkan, Ali Haydar Midhat'ın kinayeli bir şekilde şu soruyu sorduğunu söylemektedir: “Acaba İngiliz Bankeri, bize bu parayı vermeğe neden razı olmuştu?”⁵⁸ Akla gelen diğer bir soru ise şu olmalı “İngiliz banker, Ayasofya'ya haç dikilmesinden neden rahatsız olurdu?”⁵⁹

Eylül 1906 da Selanik'te kurulan Osmanlı Hürriyet Cemiyeti, Jön Türklerin yapacağı ihtilalde çok önemli bir kilometre taşı oldu.⁶⁰ Selanik merkezli “Osmanlı Hürriyet Cemiyeti” ile Paris merkezli “İttihad Terakki Cemiyeti”, 27 Eylül 1907 tarihinde birleşti. Önce “Osmanlı Terakki ve İhtilal Cemiyeti” sonra ise “Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti” adını aldı.⁶¹ Bu aşamadan sonra “Ermeni Taşnaksutyun Örgütü'nün” daveti üzerine “İttihât ve Terakki” ile “Teşebbüs-ü Şahsi ve Adem-i Merkeziyet” örgütlerinin iştirakleriyle, 27-29 Aralık 1907'de Paris'te kongre düzenlendi.⁶²

Jön Türkler kendilerini Türkistan'ın *Erbab-ı Şibab-ı* olarak tanımlıyorlardı.⁶³ Necmettin Alkan'a göre; Osmanlı'da böyle bir ihtilalin oluşması için Balkanlar'da görev yapan Avrupalı devletlere ait konsoloslar ve Balkanlardaki diğer görevli yabancı subaylar mütemadiyen, bir yandan Jön Türkleri desteklerken aynı zamanda bölgede etkin olan Hristiyan komitelere yalnız para vermekle kalmayıp silah ve cephane yardımı da yapıyorlardı. Zaman zaman da teröristleri yasal korumaları altına alıyorlardı.⁶⁴ 2-3 Ekim 1904 tarihinde, bugünkü Avusturya'da, Graz'ın Kuzeyinde bulunan Mürzsteg Sarayı'nda bir araya gelen Avusturya-Macaristan imparatoru I. Franz Josef (1848-1916)

⁵⁸ Necmettin Alkan, s.120-121.

⁵⁹ Ramsaur, s.146.

⁶⁰ Ramsaur, s.146.

⁶¹ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, Cilt 1, 1.Kısım, 4. Baskı, Ankara, 1991, s.316; Necmettin Alkan, s.123; Ahmed Bedevi Kuran, *İnkılap Tarihimiz ve İttihad Terakki*, İstanbul, 1948, s.238.

⁶² Erdal Aydoğan, *İttihat Ve Terakki'nin Doğu Politikası 1908-1918*, Ötüken Yayın, Ankara, 2005, s.260-263; Burak, s.301.

⁶³ Ali Köse, “Jön Türkler”, *DİA*, cilt: 23, İstanbul, 2001, s.584.

⁶⁴ Necmettin Alkan, s.139-140

ile Rus Çarı II. Nikola (1894-1917) Makedonya’da kendi kontrollerinde bazı ıslahatların yapılmasını kararlaştırdılar. Ardından her iki devletin bürokratları Bab-ı Âliye, taleplerini nota olarak bildirdiler. Mahalli Türk memurların faaliyetleri ve bölgede yapılması gereken reformların kontrol edilmesi için Avusturya ile Rusya kendi aralarında belirleyecekleri yabancı memurların tayinini istiyorlardı. Bu programa göre; Osmanlı toprağı olan Makedonya beş bölgeye ayrılarak, Mayıs 1904’de Avrupalı devletlerin subaylarının kontrolündeki jandarmalara bırakılacaktı. Umumi Vali’nin yanında bir Avusturyalı Macar ve bir Rus yardımcının olması da ön görülüyordu.⁶⁵

Von Marshall, Mürzsteg Programının ilan edildiğı bu dönemin Müslümanlar için acılı geçtiğini ifade etmektedir. Bölgede etkili olan Hristiyan komitacıların Müslümanların topraklarını nasıl yaktıklarını ve yağmaladıklarını, Müslümanları katlettiklerini ve birçok Müslümanın bu katliamları seyretmek zorunda kaldığını aktarmaktadır.⁶⁶ Avrupa’nın dâhili işlere müdahil olması ve daha sonra da Makedonya’daki Türk birliklerinin yabancı kumandasına verilme düşüncelerinin ortaya çıkması, Türk subaylarında memnuniyetsizliğe sebep oldu. Bu durum Padişahın, devleti yabancılara karşı koruma gücünün azaldığı şeklinde kanaatlerin oluşmasına da sebebiyet verdi. İttihatçılar ülkeyi koruma görevini artık kendi ellerine almak zorunda olduklarına inanmaya başladılar.⁶⁷

Almanya büyükelçiliğı görevini yürüten Kiderlen daha genel bir değerlendirmede bulunarak; düvel-i muazzamanın Makedonya’daki gelişmelere müdahale etmesinin, zaten olumsuz şartlarda görev yapan Türk subaylarında meydana getirdiğı hoşnutsuzluğa işaret etmekteydi. Alkan’ın ifadelerine göre “*Müdahale- i ecnebiyyenin teşdidini ve bilhassa Mürzsteg mülakatı bu âkıbetin pek yakın olduğunu gösterdi; henüz teşkilatını ikmal etmemiş bir halde olan İttihad ve Terakki Cemiyeti’nin meydana çıkmasına saik oldu.*” Öte yandan postal yerine ayakkabı giymek zorunda kalan ve zamanında maaşlarını alamayan Osmanlı subayları, kendilerinden daha iyi imkânlarla sahip olan ve maaşlarını zamanında alan yabancı subayların durumlarına şahit

⁶⁵ Necmettin Alkan, s.139-140; Zekeriya Türkmen, *Osmanlı Meşrutiyetinde Ordu-Siyaset Çatışması*, İrfan Yayınevi, İstanbul 1993, s.14-15.

⁶⁶ Necmettin Alkan, s.143.

⁶⁷ Şahin Doğan, “Rus Diplomatik Yazışmalarda II. Meşrutiyet’in İlanı Arifesinde Rumeli ve Hürriyetin İlanı”, *Yeni Türkiye*, 68/2015, s.3145.

oluyorlardı. Bu durum Osmanlı subaylarındaki hoşnutsuzluğu artıran diğer bir husustu. Edirne, Yanya, İşkodra gibi komşu diğer vilayetlerde kayda değer herhangi bir ihtilal hareketinin yaşanmaması, Mürzsteg Kararlarının uygulanmasının, doğrudan ihtilalin gerçekleşmesinde ne kadar etkili olduğunu göstermekteydi. Bu arada Talat Bey ve Emanuel Karasu'nun İstanbul'u ziyaretleri sırasında Selanik Merkez Komutanı Nazım Bey'e başarısız suikast denemesi, ihtilalin işaretleriydi.⁶⁸ Suikast girişimi Nazım Bey'in Cemiyet üyeleri hakkında çalışma yaparak belli oranda onları deşifre etmesi sebebiyle, Cemiyet tarafından öldürülmesine karar verilmesi üzerine gerçekleşmişti. Cinayet organizasyonuna Enver Bey de dahil idi. Enver Bey bu olayı meşrutiyet uğruna atılan ilk kurşun olarak değerlendiriyordu.⁶⁹ Bu suikast girişimi, İngiltere kralı VII. Edward (1901- 1910) ile Rus Çarı II. Nikola'nın, Reval'de bir araya geldikleri gün gerçekleşti.⁷⁰

Reval görüşmesi Makedonya'daki reformların yanı sıra o sıralarda gündemi meşgul eden diğer dünya meselelerini, özellikle de İngiliz-Rus ilişkilerini gözden geçirmek için olup,⁷¹ 1908 senesinin 9-12 Haziran tarihleri arasında yapıldı. “*Reval'de Türkiye'nin paylaşılmasına karar verildi*” şeklindeki haberler, Jön Türkler arasında ‘bomba’ gibi bir etki yaptı.⁷² Reval görüşmeleri, Avrupa'da devrimi başlatan olay olarak yorumlandı.⁷³ Orhan Koloğlu'nun tespitlerine göre; Jön Türkler bu görüşmeyi iki haber kaynağından öğrenmekteydiler. Bu kaynaklar; yabancı postalar aracılığı ile kendilerine ulaşan veya serbestçe temin edilen Avrupalı gazeteler ve Makedonya'daki yabancı konsololar vasıtasıyla elde ettikleri imkânlardı.⁷⁴

Tahsin Paşa'nın belirttiğine göre, Sultan II. Abdülhamid bu mülâkattan hayli kuşkulandı ve bir Cuma günü Rusya Sefiri'nden konu hakkında izâhat istedi. Rusya Sefiri Reval

⁶⁸ Necmettin Alkan s.142-171; Armaoğlu, s.601.

⁶⁹ Suat Zeyrek, “II. Meşrutiyet'in İlanı Üzerine Bazı Düşünceler: Darbe mi Devrim mi?”, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, OTAM *Dergisi*, 32/Güz İstanbul, 2012, s.214; Necmettin Alkan, s.173.

⁷⁰ Ali Kemal, *Toplu Yazıları*, haz: Safiye Kıranlar, İsis Yayınları, İstanbul 2010, s.56; Feroz Ahmad, *İttihat Ve Terakki 1980-1914*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2016, s.23.

⁷¹ Feroz Ahmad, s.23.

⁷² Necmettin Alkan, s.146; Türkmen, s.15.

⁷³ Feroz Ahmad, s.24.

⁷⁴ Orhan Koloğlu, “Reval'de Osmanlı Devleti Gerçekten Paylaşıldı mı”, Tarih ve Toplum, Sayı 24, İstanbul, Aralık 1985; Necmettin Alkan, s.147; Turhan Ada, *Adnan Adıvar Hayatı ve Kişiliği*, Kültür A.Ş., İstanbul, 2010, s.37.

mülâkatının, Tibet arazisi üzerinde İngilizlerle yapılan bir anlaşmadan ibaret olduğunu ifade etti. *The Times* gazetesi ise iki monarkın görüşmelerinin ana konusunun Makedonya olduğunu ve burada uygulanacak olan reform planı hakkında anlaştıklarını belirtiyordu. Tüm bu bilgilere rağmen Reval görüşmesine katılanlar arasında tam uyuşmanın sağlanmasına karşın, Osmanlı Devleti'nin paylaşılmasını veya Makedonya hakkında reform programının uygulanmasını içeren bir nihai kararın alındığına dair herhangi bir bilgiden de bahsedilmiyordu. Reval görüşmeleri, Rumeli ve özellikle de Makedonya'daki Türk varlığı için tehlike çanlarının çalmaya başlaması olarak lanse edildi. Bu durum Jön Türk mensuplarını, İttihat ve Terakki'nin yönetici kadrolarını ve III. Ordu subaylarını kaygılandırıyor. Reval görüşmelerinin hemen ardından Rusya ile İngiltere, Osmanlı Devleti'ni bölüşmek ve parçalama konusunda anlaştılar. Dolayısıyla Rumeli'de Osmanlı'nın sonunun geldiği şeklinde kaygılar öne çıkmaya başladı. Bu fırsatı kaçırmak istemeyen İttihat Terakki yöneticileri ve subayları harekete geçti. Onlara göre en hızlı ve en kestirme çözüm; II. Abdülhamid rejimine son vermek, meşruti rejime geçip Kanun-i Esasiyi uygulamaktı, ancak bu çözüm Avrupa kamuoyunu Osmanlı Devleti'nin lehine çevirebilirdi.⁷⁵

Önce İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin sivil kanadı harekete geçerek, 1908 Temmuz başında Manastır'daki konsoloslara gönderdiği bir beyannameyle maksadını, iç ve dış kamuoyuna duyurdu. Askeri kanat adına harekete geçen kişi; *"Bütün efradı cemiyet gibi bütün efradı millet tufan-ı hissiyat içinde boğulduğundan kıyamı umumi için ufacak bir teşebbüse ciddi bir harekete intizar ediyor. Bir numune-i imtisâl bir hareket-i ibtidai bir teşebbüs-i ciddi bekliyordu."*⁷⁶ şeklinde ki düşüncesiyle Enver Bey oldu. Niyazi ve Eyüp Sabri Beyler dağa çıkarak isyan bayrağını açtılar. Böylece Hürriyet meşalesini yaktıklarına inanıyorlardı.⁷⁷

Bununla da yetinmeyen Niyazi Bey, 3 Temmuz'da, 10 memur ve 20 askerle birlikte hükümet binasını basarak, 600 lira, silah deposundan çaldığı 250 tüfek ve mühimmat ile isyanına başladı. Başlangıçta Niyazi Bey'in dağa çıkma sebebinin, Bulgar çetesini takip etmek olduğu zannedilmişti. Niyazi Bey'in asıl maksadının; Kanuni Esasi'nin ilan

⁷⁵ A. Şerif Aksoy, *İttihat ve Terakki Cemiyeti Tarihi*, Nokta Kitap, İstanbul, 2002, s.23.

⁷⁶ Necmettin Alkan, s.179.

⁷⁷ Aksoy, s.23.

edilmesi olduğu, ancak Resne’den çıktıktan ve kendilerini garanti altına aldıktan sonra yaptığı şu açıklamadan anlaşıldı; “*Kanuni Esasî-i Medeniyet olan Şeri’at-ı Garrâ-yı Ahmediyye’nin tatbik-i ahkâmıyla İslamlığın, Osmanlılığın a’lâ-yı şânını hamiyetimizden bekliyor.*”⁷⁸

Resneli Niyazi’nin bu hareketinin hemen ardından Haziran ortalarına doğru Kosova’da bulunan gayrimüslimler Frizovik’de bir eğlence düzenlemeyi planlayıp hazırlıklara giriştiler.⁷⁹ Eğlence haberi bölgedeki Arnavut Müslümanları, gayr-i İslami olacağı düşüncesiyle rahatsız etti. Bunun üzerine Arnavutlar Frizovik’te toplanmaya başladılar. Haber yayıldı ve topluluğa katılanların sayısı ertesi ay 30.000’e kadar yükseldi. Arnavutların bu tepkisini Padişaha karşı bir hareket olarak yorumlayan İttihatçılar Firzovik toplantısını gerçekleştirdiler.⁸⁰ Bu olaylar sırasında Şemsi Paşa’nın katledilmesi, Eyüp Sabri Bey’in isyanı, Müşir Osman Paşa’nın esir alınması gibi olaylar ihtilalin hızını arttırdı.⁸¹

Frizovik’te toplanan halk da Padişah’tan, II. Meşrutiyet’in ilanını istedikleri bir telgrafın cevabını bekliyorlardı. Cevap gelmeyince, Manastır’daki İttihatçılar, genel merkeze haber verdikten sonra orduyla işbirliği yaparak hürriyetin deklarasyonuna karar verdiler. Bunun üzerine ilk defa Manastır’da, istibdat diye tanımladıkları devrin sona erdiği ve meşruti rejime geçildiği ilan edildi. II. Abdülhamid önce bu olayları *vaka-i âdiye*’den saydı. Fakat isyan edenlerin, III. Ordu’nun subayları olduğunu gördü. III. Ordu’nun kışkırttığı Makedonya’daki bu olaylar daha sonra halkın da dahil olduğu umumi bir kalkışmaya dönüştü. Bu gelişme üzerine Selanik’teki İttihatçılar, Temmuz 1908’de Sultan’a çektikleri telgrafla Anayasa’nın hemen ilan edilmesini ve Parlamento’nun açılmasının sağlanmasını, aksi halde isyanın daha da büyüyeceğini bildirdiler.⁸² Aslında Niyazi Bey’in belirttiğine göre; İttihat Terakki komitesi, ihtilali daha geç yapmayı

⁷⁸ Armaoğlu, s.601; Necmettin Alkan, s.183-194; *The Times* haberine göre, Meşruti idareye geçilince Rum, Ermeni, Bulgar ve Arnavutların Osmanlı idaresine destek olacağına inan Niyazi Bey bu düşünceyle isyana kalkışmadan önce Bulgar, Yunan ve Sırp köylerine bildiriler dağıtarak mevcut durumun sebebinin büyük devletler olduğunu belirtti. *The Times*, 23 Temmuz 1908.

⁷⁹ Sina Akşin, *100 Soruda Jön Türkler*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1980, s.73; Birecikli, s.216; Özdemir, s.16.

⁸⁰ Akşin, *100 Soruda Jön Türkler*, s.73-74; Birecikli, s.216.

⁸¹ Necmettin Alkan, s.171; Özdemir’den alınan bilgiye göre bu dönemde halk arasın söylenen bir tekerleme şöyledir: “Şemsi Paşa vuruldu, yeni dünya kuruldu!” Özdemir, s.16; Şemsi Paşa’nın öldürülmesiyle birlikte *hürriyet* için harekete geçildiği bilgisi artık yabancı basında da yer almaya başladı. *The Times*, 11 Temmuz 1908, s.9.

⁸² Aksoy, s.23-24.

planlamıştı. Ancak komitenin varlığının tehdit altına atılmaması ve İttihat Terakki'nin tasfiye edilmemesi için daha önce harekete geçildi. Hareket için Cuma günü seçildi. Bunun nedeni ise Cuma namazı sebebiyle kışlada birkaç nöbetçiden başka kimsenin kalmamasıydı.⁸³ Böylece amaçlarına daha kolay ulaşabileceklerdi.

Olaylar üzerine İzzet Paşa güce güçle mukabele edilmesini ve tebaanın da desteğiyle isyanın bastırılabilirliğini teklif ettiği halde Padişah, böyle bir savaşı kabul etmeyeceğini beyan ederek teklifi onaylamadı, 23 Temmuz 1908'de Sadrazam Sait Paşa'nın da fikrini alarak “*Kanun-ı Esasi-yi ben tesis etmişim, Meclis-i Mebusan'ın(1878) ikinci dönem toplantısında, bir müddet yürürlükten kaldırılması lüzum etmişti. Madem ki milletim bu kanunun yürürlüğe girmesini arzu ediyor, ben dahi verdim*” diyerek, meşrutî rejimin ilanına razı oldu.⁸⁴

1.4. II. Meşrutîyet'in İlanı

Kanun-i Esasi 23 Aralık 1876'da ilan edilmiş, Osmanlı-Rus savaş sonunda padişah tarafından yürürlükten kaldırılmıştı.⁸⁵ Meşrutî idareyi isteyen ve Kanun-ı Esasi'nin yeniden yürürlüğe konmasını talep eden Jön Türkler 1895 yılı itibarıyla çalışmalarını yoğunlaştırdılar. Jön Türkler meşrutî idarenin şeriat gereği olduğunu özellikle belirtiyorlardı. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin en ehemmiyetli iki dergisi olan *Meşveret* ve *Şura-yı Ümmet*'in isimleri de bir bakıma bunun göstergesiydi. Nitekim meşrutîyeti aklen, siyaseten ve dinen gerekliliğini anlatan bir yazıda dini olarak zorunluluk *Ve şavirhüm fi'l-emr*⁸⁶ ayeti *el-hata' bi's-şûra evlâ mine's-sevâb bi-dûniş'-şûra*; istişareli hata istişaresiz doğrudan iyidir hadisine dayanarak savundular.⁸⁷

2 Haziran 1908'de Rumeli Müfettişi Hüseyin Hilmi Paşa saraya çektiği bir telgrafta; Jön Türk, Makedonya ve Ermeni komitelerinin yapılan son toplantılarında bir ihtilâl heyeti oluşturduklarını, yakında fiiliyata geçeceklerini bildirdi.⁸⁸ Enver Paşa:

⁸³ Necmettin Alkan, s.180-182.

⁸⁴ Aksoy, s.24.

⁸⁵ *II.Meşrutîyet'in İlk Yılı*, YKY, İstanbul, 2008, s.14; Birecikli, s.215; Aydemir, s.98.

⁸⁶ Al-i İmran Sûresi,155.

⁸⁷ M.Şükrü Hanioğlu, “II.Meşrutîyet”, *DİA*, cilt: 29, Ankara, 2004, s.391-392.

⁸⁸ Feroz Ahmad, s.35; Birecikli, s.215; Yazıcı, *Osmanlı'da Siyasi Muhalefet*, s.177.

“Artık meşrûtiyeti ilana sarayı mecbur etmek için en kestirme yol umûmî bir isyandı. Fakat merkezin ihtilâl için kat’î bir plânı yoktu ve teşkilâtımız henüz köylere kadar yayılmamıştı. Ayrıca Selânik’te 400 olmak üzere bütün Rumeli teşkilâtı 2000 kişiydi.” demişti.⁸⁹

Padişah, İttihat ve Terakki’nin Makedonya’da çalışmalarını kontrol altında tutmak için o bölgede adamlarını görevlendirdi. Durumun farkında olan Cemiyet üyeleri ilk önce, bu kontrolü kırmaya yönelik hareket ettiler ve Padişah’ın hafiyelerinden Selanik Merkez Komutanı Yarbay Nâzım Bey’e bir suikast hazırladılar. Nazım Bey suikast sonucu yaralandı. Olaydan haberdar olan Padişah, Selanik ve Manastır’da rütbesi yüksek 38 subayı İstanbul’a getirtti ve hapsedtirdi.⁹⁰ Niyazi Berkes’e göre Padişah, Makedonya’daki durumu kontrol altında tutmanın zor olduğunu görmüş olmalı ki basit bir iradeyle devrimcileri durduracak olan eylemi gerçekleştirdi ve Kanun-i Esasi’nin yeniden yürürlüğe konduğunu ilan etti.⁹¹ 24 Temmuz 1908 Cuma günü Sadrazam Said Paşa’nın imzaladığı mazbatada, Abdülhamid’in o vakte kadar gittiği yoldan döndüğünü, millete egemenlik ve denetim hakkı tanıdığını bildiriyordu.⁹² 21 pare top atışı ile II. Meşrutiyet ilan edildi.⁹³

İstanbul halkı sansür sebebiyle Rumeli’deki olaylardan haberdar olamadığı için, coşkulu tepki vermemişlerdi. İttihat Terakki Cemiyeti üyeleri ve meşrutiyet yanlısı birkaç gazeteci ile İstanbul’da kutlama havası estirmeye çalışıldı.⁹⁴ 24 Temmuz da sansür ortadan kalktı, 25 Temmuz da hafiyeliğin kaldırıldığı ilan edildi⁹⁵. İstanbul halkı ertesi gün güvenlik tehlikesi olmadığından emin olduktan sonra kutlamalara katıldı. Böylece kutlamalar her yere taşındı; meydanlar ve caddeler “Yaşasın vatan” “Yaşasın Padişahımız” “Yaşasın hürriyet” pankartlarıyla süsleniyor, alkışlarla hürriyeti öven konuşmalar yapılıyordu. 25 Temmuz günü halk ellerinde bayraklarla Bab-ı Âli’ye

⁸⁹ Birecikli, s.215-216.

⁹⁰ Armaoğlu, s.601.

⁹¹ Niyazi Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, çev: Ahmet Kuyaş, YKY, İstanbul, 2002, s.401.

⁹² Hüseyin Kazım Kadri, *Balkanlardan Hicaza İmparatorluğun Tasviyesi*, sadeleştiren: Kudret Büyük Coşkun, Pınar Yayınları, İstanbul, s.11.

⁹³ Armaoğlu, s.602.

⁹⁴ *II. Meşrutiyet’in İlk Yılı*, s.18.

⁹⁵ Sina Akşin, *Şeriatçı Bir Ayaklanma 31 Mart Olayı*, İmge Yayınları, Ankara, 1994, s.18.

yürüdü. Sadrazam Sait Paşa bu kalabalığa hürriyeti metheden bir konuşma yaptıktan sonra topluluk dualarla sadrazama teşekkür yazısı verdi. Halk gösterilere Nafia, Adliye ve Maarif Nezaretlerinde devam etti.⁹⁶ Sina Akşin, şenlik gösterilerine alışkın olmayan Yıldız'ın ve Bab-ı Âli'nin bu gösterilerden huzursuz olduğunu ve kalabalıklara müdahale edilerek dağıtılmasının düşünüldüğünü nakletmekte. Ayrıca gösteri yapılmaması için bir bildiri de yayınlandı.⁹⁷

Meşrutiyet'in yeniden ilanı ile birlikte en büyük rahatlamayı yaşayan hiç şüphesiz basın oldu. 24 Temmuz'dan bir sonraki gün İstanbul'da gazete satışlarında muazzam bir artış meydana geldi. İkdam 60.000, Sabah 40.000, adet basıldı. İmparatorluk sınırları içinde yıl sonuna kadar yüze yakın yeni yayın basın hayatına başladı. Yeni yayınlar arasında mizah önemli bir yer teşkil etmekteydi. 1908 ile 1909 yılları arasında 350 kadar gazete ve süreli yayın yayınlandı.⁹⁸

Ulema, yeni rejime şeriata uygunluğunu konu edinen yazılarıyla destek oluyordu. Daha sonra şeyhülislam Musa Kazım, *Usul-i Meşveret ve Hürriyet* isimli eseriyle meşrutiyeti desteklediğini belirtiyordu. Şeriatın meşrutiyetin esası olduğu konusu ulema tarafından vurgulanıyor ve İran örneğindeki gibi “*meşrûtiyyet-i meşrûa*” kavramından söz ediliyordu. Bu konuda Mehmed Zeynelabîdin, Hasan Rıza, Mehmed İzzed, Kolcalı Abdülaziz ve Ömer Ziyaeddin efendilerin eserlerine ilaveten *Volkan*, *Beyanü'l-hak* ve *Sırât-ı Müstakim* gibi muhtelif mecmualardaki makalelerde meşrutiyetin İslam'a uygunluğu savunuldu. Anayasa'da gerçekleştirilen değişiklikler neticesinde 10. fıkraya “*şer*” eki yapılmasıyla bu cümle, “*Hiç kimse şer ve kanunun tayin ettiği sebep ve suretten maada bir bahane ile tevkif olunamaz*” şekline getirildi. Ekleme yapılan bir diğer madde 118.maddeydi; “*Kavânin ve nizâmâtın tanziminde muâmelât-ı nâsa evfak ve ihtiyâcât-ı zamâna evfak ahkâm-ı fihkiyye ve hukukıyye ile âdâb ve muâmelât esas ittihaz kılınacaktır*” ibaresi eklendi. Bu ekleme ile meşruti idareye daha İslami bir karakter kazandırıldı. Aynı hüküm Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 7. maddesinde de tekrarlanmıştır.⁹⁹

⁹⁶ II. Meşrutiyet'in İlk Yılı, s.18.

⁹⁷ Akşin, *Şeriatçı Bir Ayaklanma 31 Mart Olayı*, s.18.

⁹⁸ Tufan Gündüz, *Osmanlı Tarihi El Kitabı*, Grafik Yayınları, Ankara, 2012, s.563.

⁹⁹ Hanioglu, “II. Meşrutiyet”, s.392.

II. Meşrutiyet'in ilanı yabancı basında şu ifadelerle yer aldı: “Bugün yalnız Türkiye için değil bütün Avrupa için ehemmiyetlidir. Osmanlı Parlamentosu açıldı. Osmanlılar yeni bir devre dâhil olmuşlar ve bu sayede demokrat idare-i hükümet usulü muvaffakiyet pezir olmuştur.”¹⁰⁰ İngiliz Hariciye Nazırı Edward Grey İstanbul'daki, büyükelçisine verdiği talimatta şunları dile getiriyordu: “Genç Türklerin acele etmemeleri ve teenni ile hareket eylemeleri lazımdır. İlk iş hükümeti muktadir ellere geçirmektir. Genç Türkleri teşvik için elinizden geleni yapınız ve onlara güçlükler çıkarmaktan çekininiz.” Meşrutiyet hareketinin kendi sınırları içindeki Müslümanlara tesir etmesinden endişe eden Rusya'nın durumdan memnun olmadığı Fahir Armaoğlu ve İhsan Burak Birecikli tarafından nakledilmekte.¹⁰¹

28 Temmuz'da siyasi suçlulara af ilan edilmesiyle birlikte sürgünde olanlar gösterilerle İstanbul'a dönüş yaptılar. Bu ortamdan yararlanmak isteyen diğer suçlular af talebiyle hapisanelerde isyan çıkardılar. Bunun üzerine genel af ilan edildi. Genel affın asayişsizliğe yol açarak meşrutiyete zarar vermesinden endişe duyulması sebebiyle tahliye edilen mahkûmlara meşrutiyet yemini ettirildi.¹⁰²

Meşrutiyetin ilanıyla beraber İttihatçılar, orduyu güvence edinen gizli bir komite niteliğinde kalıp, hükümet yönetimini Said ve Kamil Paşalar gibi eski Osmanlı bürokratlarına bıraktılar. Hedefleri arka plandan yönetime dahil olmaktı.¹⁰³

1.5. Edirne Vakası

Meşrutiyet yeniden ilan edilmişti fakat İsmet İnönü'nün ifadeleriyle “Memleketin siyasi kültürden acınacak derecede mahrum olduğunun kimse farkında değildi. Vatansever insanların yeni ikbal şartlarında ne hale gelecekleri hiç tahmin edilmiyordu.” Günlerdir Selanik'ten gelen haberler gösterdi ki, Kanun-ı Esasi'nin yeniden yürürlüğe konulması hakkında yayımlanan Padişah iradesi büyük bir askeri ihtilalin sonucuydu. Haber Edirne'de ilk önce ihtiyatla karşılandı.¹⁰⁴ Daha sonra ise İmparatorluğun diğer

¹⁰⁰ Birecikli, s.217; BOA. Y.E.E. 86/3186. 19.7.1326.

¹⁰¹ Birecikli, s.217,218; Armaoğlu, s.603.

¹⁰² Kabacalı, *Tanzimat'tan II. Meşrutiyete*, s.93.

¹⁰³ Erhan Metin, “II. Meşrutiyet Dönemi Siyasi Olayları”, *Karatekin Gazetesi*, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Tarih Bölümü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, Çankırı, s.4.

¹⁰⁴ İsmet İnönü, *Hatıralar*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1985, s.43.

şehirlerinde olduğu gibi hürriyet coşkusu Edirne’yi de sardı. Fakat 28 Temmuz’da yapılan kutlamada Padişah için söylenen övgü dolu sözler ve bu konuda açılan pankartlar sorun oldu. Bu mesele küçük çaplı bir ayaklanmayı doğurdu.¹⁰⁵

Edirne’de meydana gelen bu ayaklanmaya meşrutiyet kutlamalarına katılmak üzere İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Selanik merkezli şubesinden Edirne’ye gelen Erkan-ı Harp Kolağası Ruşen Bey’in sebep olduğu çeşitli rivayetlerle bildirilmekte. Sözü edilen rivayetlerden biri Ruşen Bey’in, kendisini ve diğer İttihatçıları karşılamaya gelen topluluğun taşıdığı “*Padişahım Çok Yaşa*” yazılı pankartı yırtmasıdır. Bir diğer rivayet ise kutlama sırasında bir askere saldırarak göğsündeki nişanı alıp atmasıdır.¹⁰⁶ Ruşen Bey’in tavırları askerler arasında Padişah’ın öldürüldüğü ya da tahttan indirildiği fikrini doğurdu ve bunun üzerine 2. Ordu-yı hümâyunda¹⁰⁷ askerler isyan etmeye başladılar. İstasyona doğru yürüyen erler, İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne hakaret edip, yolda karşılaştıkları subaylara saldırıyorlardı. Saldırıların çarşıya sıçramasıyla esnaf işyerlerini kapatmaya başladı. Caddelerde bulunan “*hürriyet*” yazılı manşetler süngüyle yırtıldı. Öfkesi geçmeyen askerler yolda karşılaştıkları Ermeni bir kişiye de zorbalıkla “*Padişahım çok yaşa*” diye bağırtdılar.¹⁰⁸ Askerlerin başında ise Çarıklı Lakaplı bir piyade kolağası bulunmaktaydı. İnönü hatıratında bu kişi için, Padişah sadakatiyle askerlerin aklını çelip inkılap düşmanı bir hareket meydana getirdiğini yazmakta.¹⁰⁹

İsyancılar Edirne sokaklarında bando takımıyla İzmir ve Cezayir marşlarını çaldılar. Durumu haber alan Padişah, Mabeyn Baş Katibi Tahsin Paşa’yı ortalığı yatıştırmak üzere görevlendirdi. Bunun üzerine harekete geçen Tahsin Paşa, askerlere Padişah’ın Edirne’ye gelemeyeceğini belirterek, taleplerini Padişah’a bildirebileceğini söyledi. Askerler, Padişah’ı görme konusunda ısrar edince Tahsin Paşa Edirne’nin stratejik olarak önemli bir şehir olduğunu ve askerlerin buradan ayrılmasının ülke için tehlikeli

¹⁰⁵ Serkan Yazıcı, “Edirne Ayaklanması 1908”, *Edirne’nin Fethinin 650. Yılı Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Edirne, 2012, s.330.

¹⁰⁶ Abdullah İslamoğlu, *İkinci Meşrutiyet Döneminde Siyasal Muhalefet*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul, 2004. s.72. Heyette Yüzbaşı Ragıp Rıfkı, Drama Ceza Reisi Azmi Bey ve Cemiyetten bazı kimseler bulunuyordu. Yazıcı, “Edirne Ayaklanması 1908” s.330.

¹⁰⁷ Ziya Nur Aksun, *II. Abdülhamid Han*, haz. Erol Kılınc, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2017, s.423.

¹⁰⁸ Yazıcı, “Edirne Ayaklanması 1908”, s.332.

¹⁰⁹ İnönü, s.45.

olabileceğini belirtti.¹¹⁰ “*Padişahımızı isteriz*” söylemiyle bağırarak askerler teskin olmayınca Komuta heyetince askerlerin bir kısmının İstanbul’a gönderilerek Padişah’ı görmelerine karar verildi. Böylece ortalık sakinleşti fakat isyana katılanlar (terhis olan askerler de dâhil) olaydan bir ay sonra yargılandılar ve içlerinden yedi kişi idam edildi.¹¹¹

Bu ayaklanma için II. Meşrutiyet’in ilanının meydana getirdiği kargaşa ortamında, değişime ve İttihat Terakkiye karşı meydana gelen ilk tepki diyebiliriz. 28 Temmuz günü başlayıp birkaç gün süren hadise, benzer karaktere sahip olayların da habercisiydi. Nitekim kısa süren mutluluk günlerinde meşrutiyetin ve hatta hürriyetin dahi anlamını bilmeyerek bütün beklentilerini bu iki kelimeye sığdırmış olan halk, umduğunu bulamayınca sert aksülâmeler vermeye başlayacaktır. Ayrıca dönemin siyasi boşluğundan kaynaklanan otorite eksikliği de benzer hadiseler için gerekli ortamı hazırlamaktadır.¹¹²

¹¹⁰ Yazıcı, “Edirne Ayaklanması 1908”, s.333.

¹¹¹ İslamoğlu, s.72.

¹¹² Yazıcı, “Edirne Ayaklanması 1908”, s.329.

BÖLÜM 2: EKİM AYI SİYASİ OLAYLAR

5 Ağustos'ta Saîd Paşa kabînesi istifa edince yerine yeni hükümeti kurmak üzere Kâmil Paşa görevlendirildi.¹¹³ İttihat ve Terakki mensupları meşrutiyetin ilan edilmesiyle birlikte istedikleri yönetimi elde etmelerine rağmen, siyasi ve idari 'ehliyetsizlikleri' sebebiyle iktidarı tam olarak ellerine alamadılar. Çünkü onlar sadece meşrutiyetin ilanına odaklanıp, onu elde ettiklerinde ne yapacaklarını düşünmeyi ihmal etmişlerdi. Hüseyin Cahit, İttihatçı şeflerin hayatlarında bir kere olsun meclis nasıl toplanır, meclis üyeleri neleri konuşur bilmediklerini fakat Kanun-ı Esasi ve Meclis-i Mebûsan'a muskaya inanır gibi inandıklarını bildirmektedir.¹¹⁴ Şüphesiz bilgisizlik ve tecrübesizlik, Osmanlı Devleti'nde otoritenin sarsılmasına yol açtı. Artık iktidar ne tam olarak İttihatçılarda ne de Padişah'ta idi. Osmanlı Devleti'ndeki gelişmeleri yakından takip eden Avrupa'nın dikkatinde Balkanlar bulunmaktaydı.¹¹⁵

Padişah'ın meşrutiyeti ilan etmesinde büyük öneme sahip olan Balkanlar bu dönemin olaylarına yön verdi. Bosna-Hersek'in Avusturya tarafından ilhak edilmesi, Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesi ve Girit'in Yunanistan'a bağlanmaya çalışması gibi olayların meşrutiyetin ilanından hemen sonra peş peşe meydana gelmesi Avrupalı devletlerin siyasi boşluktan faydalandıklarının göstergesidir. Dönemin tanınmış gazetecilerinden olan Ali Kemal Bey meşrutiyetin ilanından hemen sonra, henüz toprak kayıpları meydana gelmeden önce Ağustos 1908'de yazdığı "*Tehlikenin Büyüğü*" başlıklı makale ile meydana gelecek tehlikelere dikkat çekmekteydi. Bu makalede Padişah yanlısı olan Almanya'nın, yönetim değişikliğiyle menfaatlerini kaybedeceğinden dolayı, Avusturya'yı Selanik'i almak üzere kışkırtabileceği ve Bulgaristan'ı da Osmanlı'ya karşı kullanabileceğini iddia etmekteydi.¹¹⁶

Osmanlı bürokrasisi II. Meşrutiyetin ilanı ile Avrupa'nın Osmanlı Devleti'ne karşı tutumunun değişeceğine inanıyordu. Fakat Fransız politikacı Doumer'in açıklaması Avrupa'nın bakış açısının değişmediğini gösterdi. Doumer, Jön Türklerin yaptığı inkılabın Osmanlı'da ve Balkanlar'da asayiş sağlamadığını, Avrupa hükümetlerinin

¹¹³ Ali Kemal, s.56-61; Aksun, s.434.

¹¹⁴ Aksun, s.426.

¹¹⁵ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi 1908-1918*, cilt: IX, TTK, Ankara,1996, s.213.

¹¹⁶ Ali Kemal, s.56.

reform öncesi kaygıları yaşamaya devam ettiklerini ifade etmekteydi.¹¹⁷ Ayrıca Doumer, İttihatçıların ‘hastayı tedavi ettik’¹¹⁸ iddialarının aksine, iktidarın değişmesine rağmen Osmanlı’nın hâlâ hasta adam olduğuna dikkat çekti.¹¹⁹ Görüldüğü üzere Osmanlı Devleti için kapitülasyon ve dış baskı sorunları devam etmekteydi.¹²⁰

2.1. Meşrûti Düzeni Kurma Çabaları

2.1.1. İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Seçim Programı ve 18 Ekim Kongresi

Meşrutiyet’in ilanı sevinçle karşılanmıştı ama siyasi hava gergindi. İlandan hemen önce, 22 Temmuz’da Sadrazam Ferit Paşa görevinden alınıp, yerine Sait Paşa getirildi. Bu arada Makedonya’dan İstanbul’a gelen İttihatçılar, muhaliflerini görevlerinden uzaklaştırmaya başladılar. 1 Ekim tarihli *New-York Times*’ta Genç Türk Partisi’nin güçlü olduğu fakat Türkiye’deki durumun iyi olmadığı yazıyordu. Habere göre bunun sebebi bölünmüşlük idi. Yönetimdekiler radikaller ve tutucular olmak üzere ikiye ayrılmış durumdaydılar.¹²¹ Osmanlı Devleti’nin seçim süreci, Meclis-i Mebusan’ın toplantıya davet edilmesiyle başladı.¹²² 2 Ağustos’ta birer fermanla ilan edilen “*İntihâb-ı Mebusan Kanun-i Muvakkati*” ve “*İntihâb-ı Mebusan Kanunnâmesi*” ile seçimler halka bildirildi.¹²³ Seçimler iki dereceli olacak ve seçmen listelerini hazırlayacak olan imam, papaz, haham, ve muhtarlar her Mayıs listeleri hazırlamaya başlayıp tamamlanan listeleri Ekim’de İstanbul’a göndereceklerdi. Bu listeye alınanlar birinci derece seçmenlerdi. Her beş yüz birinci müntehib (birinci derece seçmen) için Müntehib-i sani (ikinci seçmen) seçilecekti.¹²⁴

¹¹⁷ Ali Kemal, s.56.

¹¹⁸ Aydemir, s.552.

¹¹⁹ Ali Kemal, s.56.

¹²⁰ Said Paşa-Tahsin Paşa, *İkinci Meşrutiyet’in İlanı 1908*, Editör: Ö. Andaç Uğurlu, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2008, s.59.

¹²¹ *New-York Times*, 1 Ekim 1908, s.1.

¹²² Gökbayır, s.74-75

¹²³ Hasan Taner Kerimoğlu, *İttihat Terakki Ve Rumlar 1908-1914*, Dijital Düşler Basım, İstanbul, 2012, s.60-61.

¹²⁴ Kansu, *1908 Devrimi*, s.274, 275; Kenan Olgun, “Osmanlı Meclis-i Mebusanı’nda Ara Seçimler (1908-1912 Dönemi)”, *Atatürk Araştırmaları Merkezi Başkanlığı*, Mart,2012,s.4; Recep Karacakaya, “Meclis-i Meclis-i Mebusan Seçimleri ve Ermeniler (1908-1914)”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, sayı 3, s.128.

Kasım ayında yapılacak olan seçimler için 6 Ekim günü İttihat ve Terakki Cemiyeti siyasi programını yayımladı.¹²⁵ 21 maddeden oluşan programın ilk hususları Kanun-i Esasî hükümleriyle ve siyasi konularla ilgiliydi. Kanun-i Esasi'ye uyacak şekilde, siyasi cemiyetlerin kurulmasına izin verildi ve bu maddenin Kanun-i Esasi'ye eklenmesine karar verildi. Kanun-i Esasi'nin 108. maddesinde geçen tevsi-i mezuniyet idare usulünün de illerde uygulanmasını sağlayacak kanunlar çıkarılacaktı.

Sonraki maddeler ise eğitim ve üretim gibi daha çok sosyal ve iktisadi konuları ihtiva etmekteydi. İlk maddede vekillerin Mebusan Meclisi'ne karşı olan vazifelerinden bahsediyordu. Programda, Âyan Meclisi üyelerinin, vekil sayısının üçte birini geçmemek şartıyla; üçte birinin padişah, üçte ikisinin halk tarafından seçileceği ve görev sürelerinin kısıtlı olacağı belirtildi. Ayrıca 20 yaşını doldurmuş, Osmanlı uyruğundan olan erkeklerin malına bakılmaksızın, birinci derecede oy kullanma hakkı tanındı. İllerin mülkî taksimatında yapılacak değişiklikler konusu da programda yer aldı. Taksimatın, Mebusan Meclisi'nin kararına göre yapılıp, köy ve bölgelere mesafe bakımından yakın olacak şekilde ayarlanmasına karar verildi.

Program çerçevesinde kanun teklifinde bulunmak için en az on vekilin bir araya gelmesi gerekiyordu. Gayrimüslimler için belirlenen maddelerde ise, ırk ve mezhep ayrımı olmadan herkese eşit hak ve yükümlülükler verildi. Tüm Osmanlı tebaası kanun önünde eşit olarak ve Müslüman olsun ya da olmasın bütün vatandaşlar ustalık ve yeteneklerine göre uygun memuriyetlere kabul edilip, bunlar Ahz-ı Asker Kanunu'na tabi tutulacaklardı.¹²⁶ Daha önceden bazı cemaatlara verilmiş olan mezhep ayrıcalıklarının devam edip, dinî ibadet özgürlüklerinin olacağına üzerinde de duruldu.

Seçim programında gündeme gelen başka bir konu ise Osmanlı Devleti'nin, kara ve deniz kuvvetlerinin, Avrupa devletlerindeki siyasi ve coğrafi konumuna göre düzenlenmesi meselesiydi. Askeri hizmet süresinin ordunun göreve hazır olmasını etkilemeyecek şekilde kısaltılması uygun görüldü.¹²⁷

¹²⁵ Şükrü Hanioglu, "İttihat ve Terakki Cemiyeti", *DİA*, cilt 23, İstanbul 2001, s.482; Hasan Taner Kerimoğlu, *İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Rum Politikası 1908-1914*, (Basılmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2008, s.37; *II. Meşrutiyet'in İlk Yılı*, s.136.

¹²⁶ Kerimoğlu, *İttihat Terakki ve Rumlar*, s.66; *II. Meşrutiyet'in İlk Yılı*, s.136.

¹²⁷ *II. Meşrutiyet'in İlk Yılı*, s.136.

Köylülerin problemleri de göz ardı edilmedi. Buna göre mağdur edilmeden köylülerin arazi sahibi olmaları için çalışılacak ve faizleri düşük kredi almaları sağlanacaktı. Âşar vergisi için geçici olarak tahmis usulü uygulanacak, daha sonra kadastro usulüne geçilecekti. Ayrıca işçi ve işverenlerin hak ve sorumluluklarını belirleyen kanunlar da çıkarılacaktı.¹²⁸ Ülkenin iktisadi gelişimini sağlamak için uğraşılacağına vurgu yapan ve özellikle ziraat açısından büyümesini konu edinen bir madde de programda yer aldı.

Eğitim konusunu içeren maddelere göre ise; ilgili kanuna göre hareket etmek şartıyla özel okul açılabilmesine izin verildi. Osmanlı vatandaşlarının eğitiminin tek elden ve disiplinli olması için genel, bütün unsurlara açık resmî okullar olması mecbur olup, ilköğretimin ücretsiz olması sağlanacaktı. Orta ve yüksek öğrenim de resmî okullar vasıtasıyla Türkçe temel alınarak, eğitim programlarında öğretmen yetiştirmek ve bu öğretmenlerin tayinlerine ait yönetmeliğin eklenmesine karar verildi. Ülkenin iktisadi gelişimine özen gösterilerek sanayi, ticaret ve ziraat okulları açılacak, tüm okullar devlet denetiminde olacak, sadece din eğitimi veren okullar bu kurallara tâbi olmayacaklardı.¹²⁹ Devletin resmi dilinin Türkçe kalması uygun bulundu.

Eğitimin devlet elinde olması ve orta öğretimde bütün okulların derslerinin Türkçe yapılacak olması azınlıkların tepkisini çekmişti. Özellikle Rum ve Ermeni cemaatlerin tepkisi sebebiyle İttihat ve Terakki idaresi uzlaşma yolları aramış, çatışmalardan kaçınmıştı. Bu tepkiler sonucu Cemiyet, Hıristiyanların orta okullarına karışmayacaklarını belirtmiş ve nihai seçim programını oluşturmuşlardı.¹³⁰

İntihab-ı Mebusan Kanunu'nun bu programa uyacak tarzda ve seçimlerin serbestlik içinde gerçekleşmesini garantiye alacak şekilde değiştirilmesinin önerilmesi, gerekli kaliteye sahip olan Osmanlı vatandaşının ülkenin herhangi bir yerinde vekil adayı gösterilebilmesinin sağlanmasına çalışılacaktı. Son maddede programın içeriği dönemin gerekliliklerine bakarak yapılacak olan toplantılarda alınacak kararlara göre değiştirilebilmesi, bir veya birkaç madde eklenip çıkartılabilmesi yer aldı. Görüldüğü üzere programda mebus seçimlerinin dışında yer alan konular; işçi ve köylülerle ilgili

¹²⁸ Gökbayır, s.86; *II. Meşrutiyet'in İlk Yılı*, s.136.

¹²⁹ Bilgin Çelik, *İttihatçılar Ve Arnavutlar, II. Meşrutiyet Döneminde Arnavut Ulusçuluğu ve Arnavut Sorunu*, Buke Kitapları, İstanbul, 2004, s.117; *II. Meşrutiyet'in İlk Yılı*, s.136.

¹³⁰ Çelik, s.118.

mevzular, eğitim sorunu ve iktisadi gelişim meselesiydi. Osmanlı devleti içerisinde yaşayan tüm unsurlara eşit hak ve sorumluluklar sunuluyordu. Son bölümde seçim konusuna yer verilmişti.¹³¹

Gökbayır bu siyasi programın en önemli maddesinin 12. madde olduğunu ifade etmektedir. Nitekim bu madde Kanun-ı Esasi'nin 113. maddesini kişisel hak ve özgürlüklere aykırı olduğundan dolayı kaldırılacağını vaad etmekteydi. Çünkü bu madde Kanun-ı Esasi'yi hazırlayan Midhat Paşa dâhil birçok Osmanlı aydınının sürgüne gönderilmesine sebep olmuştu. Bu madde ile diğer partiler de ilgilenmekteydi. Ahrar Fırkası programının 11. maddesinde Kanun-i Esasi'nin 113.maddesinin son fıkrasının feshedilmesini ve mahkeme kararı olmadan kimsenin tutuklanmaması gerektiğini ele alıyordu. 1909 Kanun-ı Esasi değişiklikleriyle bu madde kaldırılmış, padişahın sürgüne gönderme yetkisi elinden alınmıştır.¹³² İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bu seçim programı "*Türklerin programı*" olarak değerlendiriliyordu.¹³³

İttihat ve Terakki Cemiyeti 18 Ekim-7 Kasım 1908 tarihleri arasında ilk resmi kongresini gerçekleştirdi. Selanik'te toplanan kongrede merkez-i umumi üyelerinin isimleri gizli tutuldu. Kamuoyuna açıklanmayan merkez-i umumi üyeleri; Hüseyin Kazım Kadri, Midhat Şükrü, Hayri Bey, Talat Bey, Ahmed Rıza, Enver Bey, Habib Bey ve İpekli Hafız İbrahim Hakkı Bey idi.¹³⁴ Kongre kararları 13 maddelik bir bildiriyle yayımlandı. Yirmi bir maddelik siyasi program kongre kararıyla kabul edildi. Ayrıca Padişahın Kanun-i Esasi'yi kabul etmesinden dolayı, meşrutiyete bağlı kaldığı sürece Cemiyet tarafından korunmasına karar verildi.¹³⁵ Cemiyet'in Mebusan Meclisi'nde görev alacak olan üyeleri İttihat ve Terakki Fırkası adıyla çalışacaklardı. Niyazi Bey'in Hatıratı dışında Cemiyet ile ilgili yayın yapılmaması istendi. Her vilayette Cemiyet'in gazete çıkarmasına çalışılacaktı. Merkez-i Umumi'nin bir yıllık hesapları incelendi ve onaylandı. Cemiyet nizamnamesinde değişiklikler yapıldı. Cemiyet'in orduyla olan

¹³¹ II.Meşrutiyet'in İlk Yılı, s.136; Kerimoğlu, *İttihat Terakki ve Rumlar*, s.66.

¹³² Gökbayır, s.86.

¹³³ Kerimoğlu, *İttihat Terakki ve Rumlar*, s.65.

¹³⁴ Hanioglu, "İttihat ve Terakki Cemiyeti" s.482; Cemal Necip Gürel, *İttihat Ve Terakki ve Paramiliter Yan Kuruluşları*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2009, s.32.

¹³⁵ Gürel, s.32; II.Meşrutiyet'in İlk Yılı, s.137.

ilişkisi hakkında bir talimatname hazırlandığı bildirildi. Kongre sonunda ülkenin gelişmesi için çalışılacağından bahsedildi, bunun için halka ve Cemiyet üyelerine düşen vazifeler olduğu vurgulandı. Ülkenin gelişmesine yardımcı olmak için Cemiyet'in her merkezi heyetinde görevlendirilecek Cemiyet üyeleri olacaktı. Bu görevliler; eğitimin yaygınlaştırılması, Cemiyet'in hedeflerine uygun olarak halkın anlayabileceği yazılar yazılması ve her türlü meslek adına uzman kişiler yetişmesi için Avrupa'ya öğrenci gönderilmesiyle ilgileneceklerdi.¹³⁶ Bildiride devletin resmi dilinin Türkçe olduğu vurgulandı.¹³⁷

Kongre kararlarına göre İttihat ve Terakki Cemiyeti siyasi, iktisadi ve içtimal sahalarda çeşitli düzenlemeler yapılması gerektiğine dikkat çekiyordu. Ayrıca Cemiyet'in yapısı umumi kongre, merkez-i umumi, vilayat hey'et-i merkeziyeleri, kaza ve nahiye hey'et-i merkeziyeleri ve kulüpler olarak belirlendi.¹³⁸

2.1.2. II. Meşrutiyet'in İlk Muhalefet Partisi Ahrar Fırkası ve 1908'de Kurulan Cemiyetler

Türkiye'nin siyasi hayatını oluşturan 1908 Devrimi'nin etkisinin asla bitmeyeceğini öne süren Kansu, bunun sadece Kanun-ı Esasi'nin yeniden yürürlüğe konması anlamına gelmediğini vurgulamaktadır. Ona göre bu devrim, Osmanlı İmparatorluğu'nu *mutlakiyetçi* rejimden ayırıp, Türkiye'nin devlet yapısında *köklü* bir değişim meydana getirmekle beraber, Osmanlı Devleti'nin de sonunu getirmişti. Devrimin gayesi *liberal demokratik bir yönetim* kurmaktı. Bunun için siyasi uygulamaları değiştirmek gerekiyordu. Devrimden önce politika sivil ve askeri bürokrasiden oluşuyordu. Yani siyaset, çeşitli partiler ve sivil toplum kuruluşları-dernekler olmadan, sadece yüksek rütbeli memurlar (paşalar) tarafından organize edilmekteydi. Siyaset toplumun dışında kalıyordu. II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte eski düzen yıkılmış fakat yenisi henüz oluşturulamamıştı. Toplum bilimcisi Antonio Gramsci'nin ifadeleriyle "*eskisi ölmüş ama yenisi henüz doğmamıştı*".¹³⁹

¹³⁶ II. Meşrutiyet'in İlk Yılı, s.137.

¹³⁷ Gürel, s.32.

¹³⁸ Hanioğlu, "İttihat ve Terakki Cemiyeti" s.482.

¹³⁹ Aykut Kansu, *İttihadcuların Rejim ve İktidar Mücadelesi 1908-1913*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s.2-6.

Meclis fikrini halka benimsetmek için İttihatçılar bir süredir çalışıyorlardı. Kullandıkları yöntemler arasında gazete ve duvar afişlerinin önemi büyüktü. Ağustos ayı sonunda yeni rejime adapte olma çalışmaları devam ederken, hız kesmeyen İttihat ve Terakki Cemiyeti siyasal parti olarak örgütlenerek partileşme sürecini başlattı.¹⁴⁰

İttihat ve Terakki'den sonra teşekkül eden ilk siyasi parti 14 Eylül 1908'de İstanbul Bab-ı Âli caddesinde, Prens Sabahaddin Bey'in fikirleri etrafında toplanan kişiler tarafından kurulan Osmanlı Ahrar Fırkası oldu. Sabahaddin Bey'e parti başkanlığı teklif edildiyse de o, bu teklifi kabul etmedi. Sabahaddin Bey, kendisine başkanlık teklif edenlere yardımcı olmak amacıyla, onları Paris'teki *Teşebbüsü Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti*'nden olan kişilere yönlendirdi. Bu kişiler partinin kurucu kadrosunda yer aldılar. Partinin kurucuları; Ahmet Fazlı, Mahir Sait Bey, Nurettin Ferruh, Kıbrıslı Tevfik, Şevket Bey, Nâzım Bey, Celâlettin Arif Bey'lerdi. Yönetim kurulunda bulunan isimler ise şöyleydi: Umumî Kâtip Nurettin Ferruh Bey ve Muhasip Aza Celâlettin Arif Bey.¹⁴¹ Prens Sabahaddin'in Bebek Bahçesi içinde yapmış olduğu konuşmadan etkilenen gençlerin İttihat ve Terakki karşısında var olmaya karar vermeleriyle Tunaya'nın ifadesiyle *Prens Sabahaddin'ci akım* oluştu. Parti'ye parasal destek veren kişi de Sebahaddin Bey'di. Meşrutiyet döneminin ilk siyasal partilerinden olan Ahrar Fırkası, henüz Cemiyetler Kanunu çıkarılmadan önce kurulmuştu.¹⁴²

3 Ağustos 1908'de Padişah tarafından onaylanan İntihab-ı Mebusan Kanunu'nun çıkmasıyla seçim süreci başladı. Bu süreç meclis açılana kadar (12 Aralık) devam etti. Seçim kampanyalarının yapıldığı en yoğun dönem kasım ve aralık ayları oldu. İttihat ve Terakki Cemiyeti kanadı, henüz taşra teşkilatı bile oluşmayan Ahrar Fırkası'nı *Tanın* ve *Şura-yı Ümmet* aracılığı ile eleştirdi. Sadece İstanbul'dan aday gösteren Ahrar Fırkası'na gelen eleştirilere karşı cevap ise dönemin gazetecilerinden olan ve aynı zamanda Ahrar Fırkası'ndan aday olan Ali Kemal Bey'den geldi. Ali Kemal Bey, *İkdam* gazetesinde yazdığı "*Müntahib-i Sanilere*" başlıklı yazıda seçmenlere seslenerek, seçecekleri kişiler hakkında bilgi toplamalarını tavsiye etti. Oy verecekleri kişilerin

¹⁴⁰ Kansu, *İttihadcıların Rejim ve İktidar Mücadelesi*, s.5-6.

¹⁴¹ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler-II. Meşrutiyet Dönemi*, cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 175; *II. Meşrutiyet'in İlk Yılı*, s.112; Ali Kemal, s.38-39.

¹⁴² Tunaya, s.176-177; *II. Meşrutiyetin ilk Yılı*, s.112.

hangi okuldan mezun olduklarının araştırılmasını istedi ve kişisel menfaat güdenlere karşı dikkatli olunması gerektiğini yazdı. Kıranlar'a göre; Ali Kemal Bey, bu yazıda imza kullanmamasına rağmen yazıyı yazan kişinin o olduğu konusunda herkes hemfikirdi.¹⁴³ Fırkanın sahibi olduğu herhangi bir gazetesi yoktu ama İttihat ve Terakki'ye muhalefet eden gazeteler Ahrar Fırkasını desteklediler. Fırkanın kurulduğunu yazan ilk gazete olarak *Sabah*, *Yeni Gazete*, *İkdam*, *Sada-yı Millet*, *Servet-i Fünun* ve *Serbestî* gazeteleri bunların başlıcaları oldular. Ahrar Fırkası'nın ideolojisi Paris'te "*Teşebbüs-ü Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti*"nin programında belirlendi.¹⁴⁴ Programı oluşturan kişiler hukukçu Kont Ostorog ve Nureddin Ferruh Bey'di. Çalışma sırasında İngiliz siyasi partilerinin programları örnek alındı. Dahili Nizamnamesi'nde partinin misyonu açıklandı.¹⁴⁵ Bu programa göre ideolojileri, ferdiyetçilik (bireysellik), liberalizm, kişisel girişimcilik (teşebbüs-ü şahsi) ve bu ideolojileri gerçekleştirecek rejim olan *adem-i merkeziyet* idi.¹⁴⁶ Misyonu sebebiyle Ahrar Fırkası'na Araplar, Arnavutlar, Ermeniler ve Rumlar destek verirken, İttihat ve Terakki Cemiyeti, Fırka'yı imparatorluğu bölmeyi amaçlamakla suçladı.¹⁴⁷ Hüseyin Cahit, Fırka'nın azınlıkları kazanmak için tehlikeli bir yol izlediğini söylüyordu. Konuyla ilgili kaleme aldığı yazıda şu ifadeleri kullandı "*Bir Osmanlı Fırkası temin-i menfaat için hiçbir zaman Osmanlılığı feda edemez. Buna tenezzül etmekle bize hasım olmak şerefinden de düşer.*" Bu sözleriyle Hüseyin Cahit, Ahrar Fırkası'nın kendilerine rakip olamayacağını vurguluyordu.¹⁴⁸ İstanbul seçimleri 11 Aralık'ta Postane binasında yapıldı. Seçim sonunda sadece İstanbul'dan aday gösteren Ahrar Fırkası'nın mebusları seçilmeye muvaffak olmadılar.¹⁴⁹

1908 senesi ortamında kurulan cemiyetlerin başında ise, Fedakâran-ı Millet Cemiyeti gelmektedir. 12 Ağustos'ta Sultanahmet Camii'nin bahçesinde yapılan bir mitingle

¹⁴³ Ali Kemal, s.38-40.

¹⁴⁴ Tunaya, s.180-183.

¹⁴⁵ *II.Meşrutiyet'in İlk Yılı*, s.112.

¹⁴⁶ Tunaya, s.183.

¹⁴⁷ *II.Meşrutiyet'in İlk Yılı*, s.112.

¹⁴⁸ Ahmet Ali Gazel, "II. Meşrutiyet Dönemi'nde İttihatçılarla Muhaliflerin Uzlaşma Çabaları 1908-1912", *Yüzüncü Yılında İkinci Meşrutiyet*, Editör: Asım Öz, Pınar Yayınları, İstanbul, 2008, s.207.

¹⁴⁹ Ali Kemal, s.38-40.

kurulan bu Cemiyet'in merkezi Gedikpaşa Tahtaminare Mahallesindeydi. II. Meşrutiyet'in ilanından önce sürgüne gönderilen ve yurtdışına kaçan kişilerden oluşan yönetici kadroyu; Avnullah El Kâzım (Reis), Esat Bey (Kâtib-i Umumî), Ali Vefa (Muhasebeci) teşkil ediyordu. Diğer üyeler arasında ise, *Hukuk-ı Umumiye* gazetesi Mesul Müdürü Dr. Ali Saip, Hacı Cemal, Bahriye Mülâzımlarından Cemal Bey, Bahriye Zabitanından Sami Bey, *Serbesti* ve *Hukuk-i Umumiyye* gazetelerinin Mesul Müdürü Mevlanzade Rıfat Bey, adı geçen gazetelerin yazarlarından olan Hasan Fehmi Bey, İbn-el Mahmud Asım Bey, Düzeltmen İbrahim Bey, Yahya Galip Bey, Milkon Gürciyan Bey, Arşak Dardaganyan Bey, Abdülkadir Kadri Bey, Sandık Emimi Asitaneli Behçet Bey, Ertuğrul Şâkir Bey bulunmaktaydı. Bu isimlerin İttihat ve Terakki Cemiyeti'yle alakaları bulunmamaktaydı. Kaynaklardan alınan bilgiye göre, hatta bazıları İttihat ve Terakki tarafından sevilmeyen kişilerdi. Bu kişiler kendilerini istibdat döneminin mağdurları olarak nitelemekteydiler. Cemiyet, hem hayır cemiyetiydi hem de siyasi bir topluluktu. İlk çalışması ise istibdat döneminde sürgün ve mağdur edilmiş kişiler için yardım toplamak oldu.¹⁵⁰ Bu yardım için Padişah'tan da para istendi ve bin lira alındı. Bulgaristan'ın bağımsızlık kararını eleştiren İngiliz elçisine de Cemiyet tarafından teşekkür edildi. Tunaya'nın belirttiğine göre Cemiyet, dönemin jurnalcılık ve hafiyelik problemlerinden faydalanarak bazı memurları tehdit etmişti. Yapılan açıklamada bilumum memurların daha evvelerinin bilindiği ve yapacakları herhangi bir hatanın kamuoyuna duyurulacağını bildirdiler. Cemiyet'in ismi kullanılarak şantajlar artınca Cemiyet bu gibi olaylarla ilgisinin olmadığını açıkladı. 31 Mart Vakası'na kadar faaliyetlerine devam eden Cemiyet bu tarihten sonra kapandı.¹⁵¹

1908' de kadın cemiyetlerinin de kurulduğu görülmektedir. Bunlar, Rumeli'de savaş sırasında cephedeki askerlere yardım etmek amacıyla kurulmuş olan ve askerler için kışlık giyecek toplayan Cemiyet-i İmdâdiye, Selanik'te kurulan ve yardım toplamak amacıyla kendi yaptıkları ürünleri satan kadınlardan oluşan Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi, son olarak da kadınların yükselmesi anlamına gelen Teal-i Nisvân Cemiyeti ismiyle kurulan cemiyettir. Teal-i Nisvân Cemiyeti'nin başkanı Halide Edip (Adıvar) idi. Cemiyet'in amacı ise geleneklere bağlı kalarak kadınların eğitim ve kültür

¹⁵⁰ *II. Meşrutiyet'in İlk Yılı*, s.112; Tunaya, s.165.

¹⁵¹ Tunaya, s.166-169.

düzenini yükseltmek ve kadın haklarını korumaktı. Kurucuları arasında; Nezihe Muhiddin, Râna Sâni Yaver ve Nakiye Hanımlar vardı. Erkeklerin de katıldığı toplantı ve konferanslar düzenleyen Cemiyet, hayatın her alanında kadına yardım etmeyi hedefliyordu. Kendisinden sonra kurulan kadın cemiyetlerini etkileyen Teal-i Nisvân Cemiyeti'nin faaliyetleri arasında, hastane açmak, hastabakıcılık yapmak, yabancı eserleri Türkçe'ye tercüme etmek, dil kursları açmak, okuma-yazma kursları açmak, savaş sebebiyle İstanbul'a gelmek zorunda kalan Rumeli göçmenlerine yardım etmek, salgın hastalıklarla mücadele etmek bulunuyordu. Cemiyet çalışmalarına I. Dünya Savaşı döneminde son verdi.¹⁵²

2.2. Toprak Kayıpları

2.2.1. Bulgaristan'ın Bağımsızlığını İlan Etmesi

Bulgaristan, 1878'de imzalanan Berlin Antlaşması'yla Osmanlı Devleti'nden özerklik elde etti ve Bulgaristan Prensiği kuruldu.¹⁵³ Bulgarlar Ayastafanos (Yeşilköy) Antlaşması'nda belirledikleri 'Büyük Bulgaristan' planlarına bağlı kaldılar. Ülkülerini gerçekleştirmek için Osmanlı Devleti'nin dirençsiz bir dönemde olması gerekiyordu. Osmanlı İmparatorluğunu parçalanmaktan kurtaracağı düşünülen meşrutiyetin ilanı Balkanlar'da yıkıcı siyaset olaylarının hızlanmasına yol açtı ve burada çıkarı olan devletlerin işini kolaylaştırdı. Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesi mevcut durumun neticesiydi.¹⁵⁴

Fitili ateşleyen olay ise 12 Eylül akşamı Padişah II. Abdülhamid'in doğum günü münasebetiyle yapılan kutlama toplantısına, Bulgaristan Kapı Kethudası Geshof Efendi'nin çağrılmaması oldu.¹⁵⁵ Sadrazam'ın düzenlediği bu partiye sadece bağımsız devletlerin elçileri çağrılmıştı. Geshof Efendi, Kâmil Paşa'ya meşrutiyetten önce benzer kutlamalara Bulgar temsilcilerinin de çağırıldığını söyleyerek bu ziyafete neden

¹⁵² Leylâ Kaplan, *Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını 1908-1960*, Atatürk Araştırmaları Merkezi, Ankara, 1998, s.38-39.

¹⁵³ Ayşe Zişan Furat, "Berlin Antlaşması Sonrasında Balkanlar'da Cemaat-i İslamiyelerin Teşekkülü (1878-1918)" *OTAM Dergisi*, İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Eğitimi Anabilim Dalı 33/Bahar 2013, s.67.

¹⁵⁴ Karal, s.213.

¹⁵⁵ Kabacalı, *Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e*, s.95.

çağrılmadığını sordu. Kâmil Paşa'da cevaben Bulgaristan'ın Türkiye'ye bağlı bir eyalet olduğunu ve sadece yabancı elçilerin davet edildiğini söyledi. Enver Ziya Karal, Kâmil Paşa'nın böyle cevap vermesini, davetli listesini Avusturya Elçisi Pavlanici'nin hazırlamasına bağlar. Ona göre Kâmil Paşa, Avusturya Elçisi ile münakaşaya girmektense Bulgar Elçisi'ni gelenekle yerleşmiş bir haktan mahrum bırakmayı siyaset gereği saymıştı. Olay üzerine Geshof Efendi Bulgaristan'a hareket etti ve İstanbul ile Sofya arasındaki siyasal ilişkiler kesildi.¹⁵⁶ Osmanlı Hükümeti antlaşmalara uygun davranmadığı için Bulgaristan'ın büyük devletler karşısında itibarının zedelendiğine inanıyordu. Bab-ı Âli Bulgaristan bağımsızlığını ilan ettiği takdirde Romanya, Sırbistan ve Yunanistan'ın nasıl tepki vereceklerini bildirmelerini istedi. Diğer taraftan da Sofya'da bulunan Osmanlı Komiseri vasıtasıyla Bulgaristan Hükümeti'ne Geshof olayını izah etmeye koyuldular. Alınan tedbirler iki devlet arasındaki ilişkileri yumuşatmaya yetmedi. 15 Eylül'de meydana gelen Rumeli Demiryolları grevi münasebetleri daha gergin hale getirdi.¹⁵⁷ Bulgaristan'ın Doğu Rumeli Filike'yi (demiryolları) ilhak etmesine karşılık, Şark Demiryolları Kumpanyası çalışanları grev yaptılar.¹⁵⁸ Kumpanya, demiryolu hattının Bulgaristan'daki uzantısı için Bab-ı Âli'ye ücret ödemekteydi. Grevi fırsat bilen Bulgaristan, hattın kendi topraklarından geçen kısmına el koydu. Hat, Bulgar askerleri tarafından işletilmeye başladı. Grev sona erdikten sonra da kumpanyanın bazı eksiklikleri sebep gösterilerek hattın Bulgaristan tarafından işletilmesine devam edildi.¹⁵⁹ Bab-ı Âli, bu olayı Berlin Antlaşması'nı imzalayan devletler huzurunda kınadı. Bunun da ötesinde yabancı basında dikkat çekici iddialar yer alıyordu. Chicago Daily gazetesinde Osmanlı Devleti'nin Bulgaristan'a Doğu demiryolu ilgili teklifler sunduğu fakat Bulgar hükümeti tarafından bu tekliflerin reddedildiği yazmaktaydı.¹⁶⁰

¹⁵⁶ Ali Kemal, s.63; Karal, s.227. Ali Kemal Bey, kutlamaya davet edilmeyen Gehof Efendi'nin Osmanlı Devleti'ni protesto ederek Bulgaristan'a dönmesini 'Bu olay Bulgaristan ve Avusturya'nın ekmeğine yağ sürdü' şeklinde değerlendirdi.

¹⁵⁷ Y. Doğan Çetinkaya, *1908 Osmanlı Boykotu: Bir Toplumsal Hareketin Analizi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s.100; Karal, s.228.

¹⁵⁸ V. Necla Geyikdağı, *Foreign Investment In The Ottoman Empire- International Trade and Relations 1854-1914*, Tauris Academic Studies, London- Newyork, 2011, s.149. Bulgaristan bu eylemin İstanbul'dan kışkırtıldığını iddia etti.

¹⁵⁹ Çetinkaya, s.100; Karal, s.228.

¹⁶⁰ Chicago Daily, 5 Ekim 1908, s.5

Almanya, Avusturya, İngiltere ve Fransa usulen ihtarda bulundular. Sofya Hükümeti yaptığı açıklamayla demiryollarına milletin isteği üzerine el koyduğunu, dolayısıyla hiçbir hükümetin hattı cebren milletin elinden alamayacağını bildirdi. Ayrıca Bulgaristan tedbir olarak asker toplamaya da başladı. Eylül ayının sonlarına doğru Bulgaristan'ın niyetinin bağımsızlık olduğu bilgileri kamuoyuna yansıdı.¹⁶¹ Batı kamuoyu ve basını da gelişmeleri izliyordu. Bağımsızlık hareketinin Berlin Antlaşmasına uygun olmadığı Avrupa basınında da sıkça yer aldı. *New-York Tribune* diplomatik çevrelerin Türkiye-Bulgaristan arasındaki savaşı önlemekte kötümser düşündüklerini ve Fransa'nın arabuluculuk yapmaya çalıştığını yazdı. *The Wasington Post* ise Bulgaristan'ın savaşa hazır olduğu yorumunu yaptı.¹⁶²

20 Eylül'de yayımlanan *Tanin* gazetesinde, bağımsızlık haberleri eleştirildi ve böyle bir hareketin Berlin Antlaşması'na uygun olmadığı, bu durumun büyük hata olacağı yazıldı. Aynı gün Sadrazam gazetelere bir demeç verdi. Kâmil Paşa bu demeçte, doğuracağı tepkiler sebebiyle Bulgaristan'ın bağımsızlık için teşebbüs edemeyeceğine dair teminat verdi. 23 Eylül'de Viyana'da Krallar için tören düzenlendi ve bu merasime Bulgaristan Prensi ile eşi de davet edildi. Toplantıda Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesi ile Bosna-Hersek'in Avusturya'ya katılması meseleleri gündeme getirildi.¹⁶³ 2 Ekim'de *The Times*, Londra adına, Türkiye-Bulgaristan arasındaki çekişmelerin sükûnetle giderilmesi gerektiği çağrısında bulundu. Ayrıca Bulgaristan makamlarının, sorunların askeri enstrümanlar olmadan çözülmesinden yana olduğunu belirtti.¹⁶⁴

Yapılan bu ön hazırlıklar neticesinde 5 Ekim 1908'de eski Bulgar krallarının merkezi Tırnova'da Kral Ferdinand Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etti.¹⁶⁵ Bağımsızlık haberi üzerine ülkede kutlamalar yapıldı.¹⁶⁶ Olay Amerika basınına *Türk-Bulgar Savaş Bulutları Dağılıyor* başlığıyla yansıdı. 7 Ekim'de *Nashville Tennessean* gazetesi Jön

¹⁶¹ Karal, s.228.

¹⁶² *New-York Tribune*, 6 Ekim 1908, s.1; *The Wasington Post*, 6 Ekim 1908.

¹⁶³ Karal, s.228.

¹⁶⁴ *The Times*, 2 Ekim 1908, s.5.

¹⁶⁵ Ali Cevat Bey'in Fezlekesi, *İkinci Meşrutiyetin İlâmı Ve Otuzbir Mart Hâdisesi*, Hazırlayan: Faik Reîşt Unat, TTK, Ankara 1960, s.170; Azmi Özcan, "Otuzbir Mart Vak'ası", *DİA*, cilt 34, İstanbul, 2007, s.10; Müfid Şemsi, *Şemsi Paşa, Arnavudluk ve İttihat-Terakki*, haz: Ahmed Nezih Galitekin, Nehir Yayıncılık, İstanbul, 1995, s.19.

¹⁶⁶ *II. Meşrutiyet'in İlk Yılı*, s.128.

Türklerin savaş istemediklerini yazdı. Bunun da ötesinde Sultan'ın iradesinin de savaşmama yönünde olduğu belirtildi.¹⁶⁷ *Detroit Free Press* gazetesi de Türkiye'nin savaşmayacağını vurgulamaktaydı. Gazetede Berlin Antlaşması'nı imzalayan devletlerin bir araya gelerek konuyu ele alacakları ve asıl tehlikenin Genç Türklerin eylemleri olacağı şeklinde ifadeler de yer alıyordu.¹⁶⁸ Batı basınına göre Rusya, diğer devletlerin olaylardan uzak kalmalarını istiyordu. Aynı gazetenin 5 Ekim tarihli sayısında ise Rusya'nın, olaylara müdahale edilmemesi gerektiğini aksi halde Bosna-Hersek ve Bulgaristan'ın içişlerine karışılmış olacağını belirttiği iddiası bulunmaktaydı.¹⁶⁹ Bazı kaynaklara göre Balkanlardaki genel çerçeveyi oluşturan Berlin Antlaşması da yeniden masadaydı. Berlin Antlaşması'nın yeniden gözden geçirileceği haberi *The Times* gazetesinde de yer aldı. *New-York Tribune* de *Balkanlar'da Barış Umulmakta* başlıklı yazısında Berlin Antlaşması'nın yeniden gündeme geldiğini belirtti.¹⁷⁰ Osmanlı Devleti Berlin Antlaşması'nı öne sürerek Bulgaristan'ın resmen ilan ettiği bağımsızlığı tanımak istemedi. Konuyla ilgili 5 Ekim'de Meclis-i Vükelâ toplandı, bu toplantıda antlaşmayı imzalayan devletlerle görüşülmesi ve gerekli tedbirlerin alınması kararlaştırıldı. Alınan kararlar doğrultusunda antlaşmada imzası bulunan devletlere telgraflar gönderildi ve uluslararası bir konferans düzenlenmesi talep edildi. Ancak Osmanlı Devleti, Avrupa devletlerinden beklediği desteği göremeyince kongre toplanması talebinden vazgeçti.¹⁷¹ Osmanlı Devleti'nin yapabildiği tek şey ise, Bulgaristan mallarına ticari boykot başlatması oldu.¹⁷²

14 Ekim'de *The Times* aracılığıyla Londra makamının Bulgaristan'ın tam bağımsızlık hareketine sıcak yaklaşıldığı belirtildi.¹⁷³ *Chicago Daily* gazetesi ise Genç Türklerin yeni reformlar yapma ve devlet yönetiminde düzenlemelere gitme vaatlerinin Bulgaristan'ı kararından döndürmediğini ve bağımsızlık yolunda geri adım atmadığını

¹⁶⁷ *Nashville Tennessean*, 7 Ekim 1908, s. 1.

¹⁶⁸ *Detroit Free Press*, 6 Ekim 1908, s.1.

¹⁶⁹ *Detroit Free Press*, 5 Ekim 1908, s.4.

¹⁷⁰ *The Times*, 15 Ekim 1908, s.9; *New-York Tribune*, 7 Ekim 1908, s.1.

¹⁷¹ *II. Meşrutiyet'in İlk Yılı*, s.128; Talat Paşa, *Talat Paşa'nın Anıları*, haz: Alpay Kabacalı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000, s.24.

¹⁷² BOA. HR. SFR.04. 831/115.

¹⁷³ *The Times*, 14 Ekim 1908, s.13. Haberin tamamı için bkz. Ek 4.

yazdı.¹⁷⁴ Hariciye Nazırı Tevfik Paşa *İkdam* gazetesine yaptığı röportaj ile olayı protesto ettiklerini ve Bab-ı Âli'nin şiddet taraftarı olmadığını, yaptıklarının sadece uluslararası arenada hukuki mücadele vermek olduğunu ifade etti. Tevfik Paşa'nın üzerinde durduğu diğer bir konu ise, meşrutiyetin ilanının bağımsızlık sebebi olamayacağı idi. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin artık Tuna'da mutasarrıflık girişiminde bulunamayacağını, bunun Bulgaristan tarafından da iyi bilindiğini ve Bulgaristan'ın bu tutumunu garip karşıladığını belirtti. Muhabirin savaş durumu olup olmadığı sorusuna ise “kestirilemez” diyerek Bulgaristan'ın herhangi bir saldırısı olursa “*hukuk-u sarih*” ve “*milli menfaatleri*” savunacaklarını söyleyerek milletin sabırlı ve itidalli olması gerektiğini vurguladı.¹⁷⁵

2.2.2. Bosna-Hersek'in İlhakı ve Boykot

Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü himaye eden Paris Barış Konferansı'nın hükmü, Osmanlı-Rus savaşından sonra imzalanan Ayastafanos Antlaşması'yla kalktı.¹⁷⁶ 1908 yılının Ekim ayında çıkan sayısında *Neues Wiener Tagblatt* gazetesi, Rusya'nın 1876 da İmparator ve Çar görüşmesinde, Büyükelçi Novikow ile Andrasyy arasında imzalanan bir anlaşmada ve Berlin Kongresi'nde Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i ilhak etmesini onayladığını yazıyordu.¹⁷⁷

13 Temmuz 1878 Berlin Kongresi ile Balkan Devletleri'nin bağımsızlıkları onaylanmıştı.¹⁷⁸ Mezkûr anlaşma ile Bosna-Hersek'in Avusturya-Macaristan'a, Kıbrıs'ın İngiltere'ye verilmesine karar verildi. Böylece İmparatorluğun paylaşılmasını esas alan yeni bir siyaset dengesi kuruldu.¹⁷⁹ Bununla birlikte, stratejik öneme haiz Yenipazar Sancağı, Osmanlı himayesinde bırakılıp, Avusturya Yenipazar'ın her bölgesine ordu sevk etmek ve ticareti kontrol altına alma hakkını elde etti.¹⁸⁰ Bismark'ın

¹⁷⁴ *Chicago Daily*, 6 Ekim 1908, s.10.

¹⁷⁵ Çetinkaya, s.102.

¹⁷⁶ Karal, s.213.

¹⁷⁷ BOA. HR.SYS.00199. Bu tür haber ve bilgiler diğer gazete özetleri için bkz. Ek.2.

¹⁷⁸ Karal, s.213.

¹⁷⁹ Yılmaz Öztuna, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1994, s.457.

¹⁸⁰ Çetinkaya, s.98.

anlarından anlaşıldığına göre, Avusturya, Sancağı işgal etmeden önce 15 Ocak 1877'de gizli bir anlaşmayla Rusya'nın onayını almıştı. Bu anlaşmaya göre muhtemel işgal karşısında Rusya'nın sessiz kalacağı üzerine mutabakata varılmıştı.¹⁸¹ Osmanlı Devleti'nden Hariciye Nazırı Aleksandr Kara Todori Paşa ve Maarif-i Umumiye Nazırı Münif Efendi, Avusturya tarafından ise Dersaadet Büyükelçisi Kont Fransuva Zıçı bu yeni haklar ile ilgili görüşmek üzere toplandı. Bu görüşmeler sonunda 21 Nisan 1879'da bir antlaşma imzalandı. Antlaşma'nın konuyla ilgili ele aldığı bazı maddelerde şu ifadeler kullanılıyordu:

“Bosna-Hersek Eyaletleri, Berlin Antlaşması'nın yirmi beşinci maddesi gereğince Avusturya tarafından idare edilecektir. Bosna ve Hersek'te mevcut olan bütün din ve mezheplerin özgürlüğünün sağlanması ve açık bir şekilde icra edilmesi bu eyaletlerde yerleşmiş olan veya ikamet eden bütün şahıslar için temin olunacak özellikle Müslümanlar ulemalarıyla olan münasebetlerinde tamamıyla serbest olacaklardır. Hazret-i Padişah'ın ismi hutbelerde zikr olunacaktır. Osmanlı Sancağı'nın minarelere çekilmesine devam edilecektir. Berlin Antlaşması'nın Yenipazar Sancağı ile ilgili yirmi beşinci maddesindeki politik ve askeri isteklerinden amacı, ortak menfaat noktasında ne yolda hareket olunacağını şimdiden belirlenmesine karar verilmiş olmakla beraber Avusturya Devleti adı geçen Sancağa Avusturya askerinin ne zaman dahil olacağını daha önceden Bab-ı Âli'ye haber vermeyi taahhüt eder. Avusturya askerinin Yenipazar'da bulunmaktaki amacı her sınıf mülki, adli, ve mali Osmanlı memurlarının memuriyetlerini icra etmesine asla engel olmayıp ismi zikredilenler yine önceden olduğu gibi münhasıran ve bizzat Bab-ı Âli'nin emri altında işlerine devam edeceklerdir. Bab-ı Âli Yenipazar Sancağı'nda Avusturya askerinin ikamet eylediği noktalarda kendi askeri düzenini yerleştirmek ister ise bu babda asla engeller çıkarılmayacak ve her iki devlet askeri adetçe ve askerliğin müsaade ettiği hareket serbestliğinde tam bir eşitlik altında bulundurulacaklardır. Bab-ı Âli Yenipazar Sancağı'nın hiçbir tarafında düzensiz askeri birlikleri yerleştirmemeyi taahhüt eder. Avusturya

¹⁸¹ BOA. HR.SYS.199/79. Bu gizli anlaşma ile Avusturya'da Rusya'ya tarafsızlık sözü verdi.

Devleti'nin yedinci madde gereğince Yenipazar Sancağı'nda gerekli duruma göre yeteri miktarda asker ikame etmek hakkında olan yetkisini işbu tedbirler vasıtasıyla eksiltmemek ve sınırlandırmamak lazım gelecektir."¹⁸²

Bosna-Hersek'te yaşayan insanların geneli Slav kökenli olup, dilleri Sırpça idi. Dini inanış olarak ise Ortodoks, Katolik ve Müslüman gruplar bulunmaktaydı. Müslümanlar nüfuz sahibiydiler, bu yüzden Avusturya, eyaletin yönetimini Müslümanlara vermişti. Avusturya otoriteleri halkın Sırplarla olan bağlantılarını koparmamak için, Bosna Milletinden oldukları inancını yaymak üzere çalışmaktaydılar. Avusturya'nın bu eyaleti ele geçirmek istemesinin siyasal ve ekonomik sebepleri bulunmakla birlikte, sebeplerin başını Sırp ve Rus tehlikesi çekmekteydi. Ayrıca bu girişim Avusturya'nın Avrupa'da kaybettiği topraklarla zedelenen prestijini düzeltme çabası olarak değerlendirilmektedir. Sırbistan'ın ileri gelenlerinin hedeflediği "*Yugoslav Birliği*" ülküsüne göre Karadağ, Bosna-Hersek, Makedonya'nın dışında Avusturya yönetimindeki Romenler, Hırvatlar, Slovenler de Sırbistan ile birleşecekti. Bu ülkü için Sırbistan'ın bir numaralı destekçisi Rusya idi. Rusya ile Sırbistan Panslavizm politikaları çerçevesinde, Balkanlar'da siyasi haritaya yeni bir şekil vermeye muvaffak olmuşlardı. Yeni haritaya göre Sırbistan'ın vazifesi; Avusturya'nın Balkanlarda açılmasına engel olmak ve Boğazlardan Almanları uzak tutmaktı.¹⁸³

II. Meşrutiyet'in ilanının arifesinde büyük Avrupa devletleri iki ayrı blok oluşturmuşlardı. Biri Avusturya, Almanya ve Macaristan'dan oluşan Antlaşma Devletleri bloğu ikincisi ise Rusya, Fransa ve İngiltere'nin kurduğu Uzlaşma Devletleri bloğu idi. Osmanlı Devleti her iki kümede de bulunmamaktaydı. 1904'te Rusya ve Japonya'nın savaşı sonucunda yenilen taraf Rusya olunca Rus halkı Çar'a karşı ayaklandı. Rusya'nın prestijini sarsan bu olay üçlü uzlaşma grubunun zor duruma düşmesine sebep oldu. Bu durumu fırsat bilen Avusturya Balkanlar'daki gücünü arttırmaya çalıştı. Bosna-Hersek'in 1907'de Viyana'da yapılan Bakanlar Kurulu toplantısıyla şartlar uygun olduğunda Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na

¹⁸² Zafer Çakmak, "Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna Hersek'i İşgali ve Sonrasında Osmanlı Devleti İle Yaptığı Antlaşma", *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*, Fırat Üniversitesi, Elazığ, 2003, s.18,19; İsmet Binark, *Bosna Hersek İle İlgili Arşiv Belgeleri 1516-1919*, T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Genel Müdürlüğü- Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No:7, Ankara, 1992, s.79-82.

¹⁸³ Karal, s.214-216.

katılmasına karar verilmişti. Beklenen fırsat, Osmanlı Devleti'nde meşrutiyetin ikinci kez ilan edilmesiyle birlikte umulduğundan daha kısa sürede ortaya çıkmış oldu.¹⁸⁴ Bu kargaşa ortamında Bab-ı Âli'de meydana gelen otorite boşluğu sebebiyle devlet adamları dış politikayla ilgilenmeyi bir kenara bıraktılar. Ayrıca İttihat ve Terakki programında Bosna-Hersek ile ilgili özel bir madde bulunmamaktaydı. Öyle ki Bosna-Hersek konusu gündemde değildi. Konuyu gündeme taşıyan İstanbul'da çıkan bir gazete oldu. Mecmuada, yapılacak mebus seçimlerine Bosna ve Herseklilerin de katılmaları gerektiği yazıyordu. Böylece sorun yeniden gün yüzüne çıktı. 1908 yılının Ağustos ayı sonlarına doğru Viyana basınında, Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhak etmek için hazırlıklar yaptığına dair haberler çıkmaya başladı. Bu haberlerin İstanbul basınında da yer alması üzerine Kâmil Paşa 1 Eylül günü basına yaptığı açıklama ile Avusturya-Macaristan'ın dünya barışını bozmamak adına böyle bir şeye cesaret edemeyeceğinin altını çizmişti.¹⁸⁵ Fakat durum Sadrazamın tahmin ettiği şekilde olmadı. İlhaktan bir önceki gün *Sabah* gazetesi habercisi Ahmet Rasim Avusturya'nın Bosna-Hersek'i zapt ettiğini yazdı. Benzer ifadeler Avrupa'dan çekilen telgraflarda da kullanıldı, ilhak kelimesi yerine Avusturya'nın Bosna-Hersek'te "*serbest-i hareketi*" ele alacağı şeklinde yazılmıştı.¹⁸⁶ 2 Ekim'de *The Times*, Avusturya'nın Balkanlardaki niyetinden emin olunamadığından bahsediyordu.¹⁸⁷ 5 Ekim'de ise yani Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan ettiği gün Avusturya-Macaristan da Bosna-Hersek'i işgal ettiğini Berlin Antlaşmasında imzası bulunan devletlere bildirerek ilan etti.¹⁸⁸ 9 Ekim 1908 tarihli *The Times* gazetesinde çıkan habere göre; yeni anayasanın ilan edilmesiyle yaklaşan seçimlerin Bosna-Hersek'te de yapılması ihtimalinin ortaya çıkması, Avusturya'nın bölgeyi işgal etme sürecini hızlandırdı. Avusturya'nın otuz yıldır yönettiği Bosna-Hersek'in, kendisinin ayrılmaz bir parçası olduğunu söyleyerek işgal ettiği ifade ediliyordu.¹⁸⁹ 16 Ekim 1908 tarihli *The Times* haberin de ise Avusturya'nın;

¹⁸⁴ Mim Kemâl Öke, *II. Abdülhamid ve Dönemi*, Doğu Matbaası, İstanbul, 1983, s.136.

¹⁸⁵ Karal, s.217; *İsmail Kemal Bey'in Hatıratı*, Editör: Sommerville Story, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2009, s.230-231.

¹⁸⁶ Çetinkaya, s.101.

¹⁸⁷ *The Times*, 2 Ekim 1908, s.5.

¹⁸⁸ Özcan, s.10; Binark, s.22; Çakmak, s.19.

¹⁸⁹ *The Times*, 9 Ekim 1908, s.5.

buna işgal denilemez, bölge yönetimi tam olarak Avusturya kontrolüne geçmiş oldu, şeklinde tanımladığı yazıyordu.¹⁹⁰ Buna karşılık Yeni Pazar Sancağı'ndaki güçlerini tahliye etti.¹⁹¹ *Chicago Daily*'de yer alan habere göre ilhaka karşı olan Sırbistan bu durumun önüne geçmeye çalışıyordu.¹⁹² Çünkü Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'e hâkim olmasıyla birlikte o bölgede genişlemesi, Sırbistan'ın yayılma politikasının önüne geçmiş oldu.¹⁹³ Bu oldu-bitti karşısında Rusya Sırbistan'a, Rus-Sırp orduları ortaklığı projesini sunarak Sırbistan'ı ilhaka karşı direnmeye çağırdı.¹⁹⁴ Bu durum iki devlet arasında çatışmaya sebep oldu ve I. Dünya Savaşı'na götüren başlıca etkenlerden biri haline geldi.¹⁹⁵

Gelişmeler batı basınında hayli yankı uyandırdı. 6 Ekim tarihli *Chicago Daily* gazetesi Osmanlı Devleti'nin yaşanan gelişmeler karşısında Rusya'nın da Boğazların kendisine açılmasını istemesinden çekindiğini yazdı.¹⁹⁶ *Los Angeles Times* gazetesi ise İngiltere'nin, Bulgaristan'ın bağımsızlığı ve Bosna-Hersek'in Avusturya-Macaristan tarafından ilhak edilmesinin Avrupa barışını bozup bozmayacağına dikkat edilmesi gerektiği vurgusunu yaptığını belirtti.¹⁹⁷ *Indianapolis Star* 6 Ekim tarihli haberinde Genç Türkler savaşta diyerek Avusturya'nın Berlin Antlaşması'nı bozduğuna dikkat çekti.¹⁹⁸ *The Manchester Guardian* gazetesi, *Diplomatik Aktiviteler* başlıklı yazıda İngiltere'nin savaş olabilir yorumuna yer verdi. Haberde Viyana basınının konuyu tartıştığı ve Türkiye'deki yeni rejim taraftarlarının savaşa hazır olmadıkları bilgisi de yer alıyordu. Gazete, İttihat ve Terakki'nin eğer savaş olursa kazanamayacaklarını bildiklerinin de altını çiziyordu.¹⁹⁹

¹⁹⁰ *The Times*, 16 Ekim 1908, s.7.

¹⁹¹ *The Times*, 7 Ekim 1908, s.11; *The Times*, 9 Ekim 1908, s.5; *II.Meşrutiyet'in İlk Yılı*, s.130.

¹⁹² *Chicago Daily*, 7 Ekim 1908, s. 6.

¹⁹³ Kemal Beydilli, "Avusturya", *DİA*, cilt: 04, İstanbul, 1991, s.176.

¹⁹⁴ BOA. HR.SYS.199/79.

¹⁹⁵ Kemal Beydilli, "Avusturya", *DİA*, cilt: 04, İstanbul, 1991, s.176.

¹⁹⁶ *Chicago Daily*, 6 Ekim 1908, s.1.

¹⁹⁷ *Los Angeles Times*, 6 Ekim 1908, s.11.

¹⁹⁸ *Indianapolis Star*, 6 Ekim 1908, s.1; Avusturya'nın Berlin Antlaşması'nı ihlal ettiği haberi *The Times*'ta da yer aldı. *The Times*, 22 Ekim 1908, s.5; *The Times*, 27 Ekim 1908, s.9.

¹⁹⁹ *The Manchester Guardian*, 7 Ekim 1908, s.7.

Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhak etmesine Osmanlı Devleti tepkisini, Avusturya mallarını boykot etme kararı olarak ortaya koydu.²⁰⁰ İlk boykot çağrısını 7 Ekim günü Horasani imzalı yazıyla Ubeydullah Efendi, *Servet-i Fûnun* mecmuası aracılığıyla yaptı.²⁰¹ Daha sonra 9 Ekim'de Hüseyin Cahid'in *Tanin* gazetesinde yazdığı "Avusturya Emtiasını Almayınız" başlıklı yazısı kitleleri harekete geçirdi.²⁰² Bunun üzerine pek çok kişi Avusturya mağazalarından alış veriş yapmayı bıraktı ve Avusturya mağazaları önünde gösteriler yapıldı. Avusturya malları "bozuk", "çürük", "kirli", "kokuşmuş" gibi sıfatlarla nitelendirildi.²⁰³ 10 Ekim'de ise yine *Tanin* gazetesinde "limanlarımızda çalışarak Osmanlı parasıyla zengin olan Avusturya vapur kumpanyalarına bundan sonra bir küçük sandık bile vermeyelim" yazarak, Avusturya vapurlarına binmeyiniz çağrısı yapıldı. Gazetede, halkın boykota katıldığı fakat bunun yeterli olmadığı vurgulanarak halkın Avusturya vapur şirketlerine ciddi tepki göstermesi gerektiği ifade edildi. Böylece boykot alanı genişlemiş oldu. İstanbul'da bulunan mavnacılar ve kayıkçılar, Avusturya vapurlarından ürün çıkarmayı reddettiler, küfeciler de malları taşımayacaklarını belirttiler. Mavnacılar ve hamallar sayesinde liman işçileri, boykot devam ettiği sürece büyük bir güç meydana getirebildiler. Liman çalışanlarının mevcut duruma bu denli sahip çıkmalarının sebebi, II. Abdülhamid yönetiminin yabancı tüccarları hoş tutmak için liman loncalarını sıkı denetim altına almasından hamalların şikâyetçi olmasıydı. Bu sayede boykot meselesinin arkasında bulunan İttihatçılar kendilerine destek buldular.²⁰⁴

²⁰⁰ İlber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, Alkım Yayın, İstanbul, 2006, s.53; Süleyman Kâni İrtem, *Meşrutiyet Doğarken 1908 Jön-Türk İhtilâli*, Hazırlayan: Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınevi, İstanbul, 1999, s.289; *Cincinnati Equirer*, 7 Ekim 1908, s.2.

²⁰¹ Çetinkaya, s.103. Roderic H. Davison, Horasani imzalı bu yazıyı yazan kişinin boykot günlerinde İstanbul'da faal olan Rıza Tevfik olabileceğini iddia etmekte. Fakat Osmanlı toplumunda ilk defa boykot kelimesini kullanıp, bunu siyasi bir kınama şekli olarak değerlendiren kişinin Ubeydullah Efendi olduğu bilgisi *Servet-i Fûnun* gazetesini sahibi Ahmet İhsan Toköz'den gelmiştir.

²⁰² Hakan Aydın, "II.Meşrutiyet'in İlk Yılında Tanin", *Humanities Sciences (NWSAHS)*, 4C0205, Kayseri, 2016, s.107; İrtem, s.301.

²⁰³ *II. Meşrutiyet'in İlk Yılı*, s.130-131.

²⁰⁴ Mehmet Emin Elmacı, "1908 Avusturya Boykotunda Liman İşçileri", *Kebikeç- İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırma Dergisi*, Sayı 5, Ankara, 1997, s.155. Mavnacılar ve Hamallar bu son döneme kadar Bab-ı Âli tarafından korunmuşlardır. Çünkü bu grup iktisadi gücün yanı sıra siyasi güce de sahiptiler. 1890'larda Rıhtım şirketi açılınca limanlardaki teknelci denetimden mahrum kalmışlardı. 1906'ya gelindiğinde ise küfecilerin özerkliği tamamen son buldu.

1907’de Rıhtım şirketi mal taşıyanların bütün haklarını ellerinden almıştı ve 42 hamalı işten çıkarmıştı. Meşrutiyet yeniden ilan edilince devlet şirkete verdiği desteği kesti. Böylece sözü edilen şirketin liman loncaları üzerindeki etkileri azalmaya başladı. Meydana gelen hürriyet ortamından faydalanmak isteyen bu 42 işçi tekrar işe alınmak için Sirkeci’de bazı talepleri olan mavnacılarla birlikte eylem yaptılar. Mavnacıların amacı ise işlerine engel olan yüzer doklar yerine yalnızca kendi mavnalarını kullanmaktı. Devlet bu eylemde zor kullanmak durumunda kaldı. Görüldüğü üzere Rıhtım şirketleri liman işçilerine boyun eğmeye başladığı bu ortamda İttihatçılar durumu dış siyasette Türk düşmanlarına karşı kullanırken, içeride de Bab-ı Âli’ye karşı baskı unsuru olarak değerlendirmeye başlamışlardı. Özellikle Avusturya boykotajını büyüten, ürünlerin giriş noktaları olan; İzmir, Trabzon, Selanik İstanbul, Yafa ve Beyrut şehirlerinin limanlarında çalışanların katılımı oldu.²⁰⁵ Liman işçileri Avusturya mallarını tahliye etmiyor, mallar mavnalarda birikiyordu. Avusturya’nın önemli şirketlerinden olan *Lloyd Vapur Şirketi* seferlerini boş gerçekleştirdi.²⁰⁶ Liman boykotajının tüccarları zarara uğratması tepkiye sebep oldu, bu nedenle hamallar ve mavnacıların hareketi Ekim ayı sonuna doğru şiddetini yitirmeye başladı.²⁰⁷

Yine 10 Ekim’de Bab-ı Âli’den Avusturya konsolosluğuna gönderilen beyanname ile hükümetin protestosu bildirildi. Devletin İttihat ve Terakki kanadı ise hem Bulgaristan hem de Avusturya hükümetlerini insanlık namına kınadıklarını Avrupa medyasına telgrafla ilettiler.²⁰⁸

Diğer yandan Avusturya’ya ait olan dükkânlar ve Avusturya’dan ithal edilen mallar gazete ve dergilerde ayrıntılı şekilde ifşa edilerek halk bilinçlendirildi. O dönemde Avusturya’dan ithal edilen mallardan Osmanlı toplumunda en yaygın kullanılanı fes idi. 11 Ekim’de feslerin giyilmemesi için kampanya başlatıldı ve “*Serpuş - ı milli*” denilen yeni bir fes piyasaya sürüldü. Yine 11 Ekim’de *Tanin* gazetesi “*Yeni Fesler*” başlıklı yazıyla “*tepe*” usulü ile yapılmış olan arakıyeler ve külahların fes şeklinde kalıba çekilmesiyle milli bir başlık yapılabileceğini yazdı. Aynı yazıda yeni feslerin çok ucuz

²⁰⁵ Elmacı, “1908 Avusturya Boykotunda Liman İşçileri”, s.156.

²⁰⁶ *II. Meşrutiyet’in İlk Yılı*, s.131.

²⁰⁷ Elmacı, 1908 Avusturya Boykotunda Liman İşçileri, s.156.

²⁰⁸ Çetinkaya, s.104.

olduğu ve artık fes için Avusturya'ya yüklü miktarda vergi ödenmeyeceğine vurgu yapıldı. Dönemin diğer gazeteleri de yerli fes fabrikalarının kurulması gerektiğini yazdılar. Aynı şekilde gömlekler de yerli üreticiler tarafından üretilmeye başladı. Halka yerli gömlekleri almaları gerektiği duyurusu da yine gazeteler yoluyla yapıldı. Avusturya mallarının boykotu yerli sanayinin kurulması fikrine katkıda bulundu.²⁰⁹

Bir kısmı Hereke Fabrikası'nda üretilen yerli fesler her kesimden alıcı buldu. Mecliste yerli sanayinin geliştirilmesi hakkında yapılan konuşmada Mebus Rıza Tefvik Bey, Hereke Fabrikası'nın ürettiği feslerden taktığını vurgulayarak, yerli fes kullanımının gerekliliğine dikkat çekti.²¹⁰ Halk arasında esnafın Avusturya fesi satmasına da karşı çıkıldı. Esnaf daha önceden vermiş olduğu siparişleri iptal etti. Bazı kişilerin başlarındaki fesleri çıkartıp ayakları altında ezdikleri hatta boykota aldırış etmeyenlerin de başlarından fesleri alınarak parçalandığı kaydedilmektedir. Bu olay üzerine memurların kalpak giymelerinin yaygınlaşması sonucu İstanbul esnafı tarafından, polisler için polis kıyafeti renginde 2000 kalpak sipariş edildi.²¹¹

Görüldüğü üzere bu dönemde boykot hareketine basın yön veriyordu. Yayımlanan yazılarda toprak kayıplarından ziyade Osmanlı Devleti'nin manevi olarak zarar gördüğüne vurgu yapılmaktaydı. Nitekim bağımsızlık ilanlarının ilk günlerinde *Tanin* gazetesinde çıkan bir haberde bunu görmekteyiz. Yapılan haberde Bulgaristan'ın Bab-ı Âli ile ilişkilerinin bozulmaması için heyet-i Osmaniye'yi rencide edecek hareketlerden kaçınması gerektiği yazılarak bu yaptığının "*hissiyat-ı milliyeye darbe vurduğu*" ifade edilmekteydi. Yine aynı haberde Bulgaristan'ı tehdit edencesine bu hareketinin bedelini ödeyeceğinin altı çizilmekteydi. *Tanin*'in yazarlarından olan Hüseyin Cahit bütün devletlerin, her şeyden önce milli gururlarını korumakla yükümlü olduklarını yazıp, Avusturya ile Bulgaristan'ı Osmanlı Devleti'nin "*nefsi milliyelerini*" düşünmeden hareket ettikleri için kınadı. Konuya dikkat çeken bir diğer isim de ilginçtir ki İngiltere'nin Dışişleri Bakanı olan Sir Edward Grey idi. Grey, Osmanlı

²⁰⁹ *II. Meşrutiyet'in İlk Yılı*, s.131.

²¹⁰ Serkan Yazıcı, "Osmanlı Devleti'nin Bir Sanayi Merkezi Olarak Hereke", *Gazi Akçakoca Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Kocaeli, 2014, s.711.

²¹¹ *II. Meşrutiyet'in İlk Yılı*, s.131; Hamza Çakır, "Osmanlı Pazarında Yerli ve İthal Fes Savaşı" *Toplumsal Tarih Dergisi*, Ekim 1996, s.37; M. Emin Elmacı, "Karikatürlerle Avusturya Boykotu", *Toplumsal Tarih*, Mart 1999, s.48; 31 Aralık 1908 tarihinde mebuslar için verilen özel ziyafette mebuslar Padişah'a sohbet arasında "milli kıyafetimiz ve başlığımız ne olmalıdır" diye sordular. Serkan Yazıcı, "II. Meşrutiyet Döneminde Padişah ve Mebusları Barıştıran Yıldız Ziyafeti-31 Aralık 1908", *I. Türk Mutfak Kültürü Sempozyumu- Osmanlı Mutfak Kültürü*, Bilecik, 2012, s.418.

İmparatorluğu'nun sarsılan itibarı nedeniyle tazminat alması gerektiğini söylüyordu. Aslında işgalin ilk günlerinde yaptığı bu açıklamayla Avusturya'nın hamlesini kabul ettiğini göstermiş oluyordu. Fakat buna rağmen resmi ifadelerinde ilhakı tanımadığını bildirmekteydi.²¹² İngiliz gazeteleri de İngiliz hükümetinin kararına paralel olarak Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Dışişleri Bakanı Alois Lexa Von Aehrenthal'in ilhak politikasına karşı çıkmaktaydı. Birleşik Krallık'ta yayımlanan *The Daily Telegraph* gazetesi, Avusturya'nın ilhak için Türkiye'ye imtiyazlar tanınması halinde, boykotun kaldırılacağını yazıyordu.²¹³ 16 Ekim'de çıkan *The Times* haberinde Türkiye'nin Avusturya mallarına uyguladığı boykotu sonlandırmaması halinde Avusturya idarecilerinin bu yönde ilişkilerini sıklaştırması gerektiği yazıyordu.²¹⁴

Gelişmeler karşısında Osmanlı toplumunun dönemin şartlarına göre ellerindeki tek koz olan boykot neticesini göstermiş ve Avusturya esnafı bu duruma bir son verilmesi gerektiğini devlet idarecilerine iletmeye başlamışlardı. Peşte Ticaret Odası tarafından, Macaristan'ın endüstrisinin ciddi zarara uğradığı ve artık bir şeyler yapılması gerektiği Avusturya dışişleri bakanına iletilti. Avusturya hükümeti, Avusturya Elçiliği Zaptiye Nezareti'nden boykotun son bulması için yardım talep etti. Zaptiye Nezareti ise ticaret serbestliği olduğunu ve ortada kanuni bir suç olmadıkça zabitanın müdahale edemeyeceğini bildirdi. Hariciye nazırı Aehrenthal ise Bab-ı Âli'nin boykotu sonlandırabileceğini söyleyerek aksi takdirde Ticaret Odalarının birleşerek "*mukabele-i bil misil*" uygulayacaklarını vurguladı. Avusturya için beklenen hamle 26 Ekim günü meydana geldi. Avusturya Selanik Konsolosu Alfred Papport ile İttihat Terakki Cemiyeti mensupları iki ülke arasındaki sorunların çözülmesi için görüşmeye karar verdiler. Bu görüşmeler Kasım ayının sonlarına kadar sürdü fakat ciddi bir netice alınamadı.²¹⁵ Dönemin gazetelerinden *Arbeiterzsg*, Avusturya'nın önlemlerinin boykotu etkilemeyeceğini yazıyordu. Haberin devamında ise Türkiye'ye karşı zorlama bir

²¹² Çetinkaya, s.107.

²¹³ BOA. HR.SYS.199/79.

²¹⁴ *The Times*, 16 Ekim 1908, s.7.

²¹⁵ Çetinkaya, s.107-109. 6 Kasım'da Tuna Nehri üzerinde bulunan Ada Kale Avusturya tarafından işgal edildi. Avusturya bunu Sırbistan ile savaş olma ihtimaline karşı yaptı. Bu küçük ada hakkında Berlin Anlaşmasında herhangi bir karar gündeme gelmemişti. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nin elinde kalmaya devam edip, Hariciye Nezareti'nden görevlendirilen bir memur tarafından idare edilmekteydi.

eyleme girişilemeyeceği aksi takdirde bu tarz bir eylemin Avusturya için kötü sonuçlar doğurabileceği vurgusu yapılmaktaydı.²¹⁶

Avusturya-Macaristan Bakanlar konseyinde, boykotun sonlandırılması için Osmanlı Devleti ile daha sıkı müzakereler yapılmasına karar verildi. *Vassiche Zeitung* gazetesine göre; boykotu bitirmek üzere Avusturya-Macaristan'ın, Bab-ı Âli'ye yaptığı tekliflerden biri de şuydu: Doğu tren yolları için gereken toplam para 40-45 milyon Frank, son dört yılın kazanımları için 4 milyon Frank, hareketli malzemeler ve işçilerin tazminatı için 8 milyon Frank, mülk hakkı için 30 milyon Frank.²¹⁷

Anlaşıldığı üzere milletin iradesi sonucu eylem amacına ulaşarak Avusturya'ya kısmen de olsa ekonomik zarar vermeye ve endişelendirmeye muvaffak olunmuştu. Viyana'da yapılan bir toplantıda Türkiye'deki boykot nedeniyle bazı çikolata üreticilerinin 150-300 çalışanını zorunlu izne çıkardığını bildirmesi de bunun bir göstergesiydi.²¹⁸ Mühendis Nevres'in Sabah'ta yazdığı 24 Ekim 1908 tarihli 'Boykot' yazısı durumu anlatmaktadır. Nevres sözü edilen haber makalesinde özetle şunları yazmıştır:

“Osmanlıların ciddî bir sebatkârane azim ile icrasına teşebbüs ettikleri boykotaj Avusturya-Macaristan'da tesirini göstermeye başladı. Boykotaj önce Avusturya mağazalarından alışveriş etmemekle başladı. Asehtein, Mayer, Tering elbise mağazalarıyla sair müesseseler önünde her halde namuskârane nümayişler icra olundu. Sonra fese intikal etti. Evvel emirde beyaz külâhlar giyildi. Sonra bunlar tek olunarak kalpaklar imal olundu ki bunların külâhlara nispetle rüçhanını teslim etmemek kabil değildir. Biz millî serpuşumuzu fese hasrettikçe kendimizi Avusturya fabrikalarının tesirinden kurtarmamız pek müşküldür. Buna memleketimizde bir iki fes fabrikası tesis ederek mukabele edebileceğimizi pek de ümit etmiyoruz. Avusturya fabrikalarına karşı böyle bir iktisadî kavgaya girişmek için evvela elimizde birçok vesait bulunmak icap eder. Bizim feslerimiz fiyatça diğerlerinden iki kat fazla olmasına mukabil biraz daha fena olur. Giyilmesi hoş görülmez, bu eksiklikler izale edilinceye kadar adeta seneler geçer. İktisat kanunları aynı

²¹⁶ BOA. HR.SYS.199/79.

²¹⁷ BOA. HR.SYS.199/79.

²¹⁸ BOA. HR.SYS.199/79.

şartlar altında müsabakaya girişen iki memlekette hangisinin gelebe edeceğini gösteriyor. Biz böyle bir hayal ile neticesiz bir çabaya, bir zarara kendimizi mahkûm etmemeliyiz. Bugün Avusturya fabrikaları fevkalâde müsait bir kuvvetle mücadeleye hazırlanıyorlar. Bunlara kati bir darbe vurmaya üzere derhal feslerimizi değiştirmeliyiz. Değiştirmeliyiz ki Avusturya'daki fes fabrikaları muattal kalsın, bu sebeple boykotaj hakkıyla tesirini gösterebilirsin. Her halde biz bir millî serpuş icat etmeli ve bu da memleketimizde imal olunabilecek surette olmalıdır. Türkiye'de sarf olunan fes, bir sendika kampanyası vasıtasıyla celp olunuyor. Bu sendika senevi yalnız vasıta olmak hasebiyle otuz bin liradan fazla ticaret yapıyor. Bu cihetle beş kuruluşluk fesler on kuruşa satılıyor. Avusturya'dan celp olunan en mühim mallardan biri de giymekte olduğumuz kolalı gömlekler ve yakalardır.

Gömlekler bir vakit İstanbul'da yapılmak istenilmiş ve haylice ilerlemiş iken ahalimizin rağbetsizliği bu sanatın terakkisine mâni olmuştur. Şimdi vatan evlatlarının bu cihetle dikkatini çekmek isterim. Avrupa'dan celp olunmakla bulunan gömlekler derecesinde nefis ve zariflerinin burada yapılması mümkündür. Ancak rağbet gösterilmeli. Bu vesile ile para memleketimizde kalmış olur ve bu yüzden de pek çok aileler maişet temin etmiş olurlar. Boykotajın efkâr-ı umumiye üzerinde icra eylediği ve edeceği tesir nazar-ı dikkate alınacak olursa buna devamımız, hem de pek şiddetle devamımız lüzumu gereği gibi anlaşılıyor.

Avusturya ve Almanya'dan celp olunan malların ucuzluğu dayanıklı olmamasından ve malların gerek numarasından ve gerek ipliğinin adedinden çalınmasından ileri geliyor. Halbuki İngiliz ve Fransız fabrikaları bu gibi küçük işlere tenezzül etmediklerinden hem malları dayanıklı hem de biraz pahalı oluyor. Fakat dayanma müddeti düşünülürse müşteri katiyen zarar etmemiş, belki de kâr etmiş olur. Meşhur meseldir: "ucuz etin yahnisi kokmuş olur" derler. İşte Avusturya ve Almanya malları bu darbimesele tamamıyla uygun düşer. Hülâsa boykotaj gösterdiği şiddetli tesir hasebiyle müciptir. Boykotaja devam edelim! Edelim!"

(Mühendis Nevres, Sabah, 24 Ekim 1908)²¹⁹

Bulgaristan ve Avusturya-Macaristan'a karşı teşekkül eden boykot hareketi, Trabzon, Selanik, Beyrut, Yafa, Konya, İzmir ve İstanbul olmak üzere Osmanlı Devleti'ne ait bütün şehirlere yayıldı. Müteferrik toplumsal kitlelerin birlikte organize olduğu bu eylem, yöntem ve amaç bakımından halkın daha önce verdiği tepkilere göre farklılık arz ediyordu. Tüketici, üretici, esnaf, basın ve vatandaşların birlikte hareket ederek örgütlendiği bu manevra daha öncekiler gibi ne devletin halka yüklediği bazı sorumluluklardan kaçmak içindi ne de yönetime karşıydı. Avrupa karşısında müstehlik (tüketici) olan halkın “milliyetçi” cereyanının etkisi altında yabancı ürünlere karşı gösterdiği bir dirençti. Çetinkaya'nın da deyimiyle vatandaşlar “modern bir toplumsal hareket” meydana getirmekteydiler. Ayrıca politikadan uzak kişiler de kendilerini ifade etme imkânı buldular.²²⁰

Osmanlıların Avusturya mallarına karşı sürdürdüğü bu boykot yaklaşık beş ay devam etti. Avusturya'nın konuyla ilgili her türlü çabaları sonuçsuz kaldı. Nihayetinde Avusturya yeni bir teklifle Osmanlı idarecilerinin kapısını çaldı. Bu teklife göre Avusturya Osmanlı Devleti'ne 2,500,000 Osmanlı lirası verecekti. Yapılan görüşmeler sonucu Avusturya'nın teklifi kabul edildi. En sonunda 26 Şubat 1909'da boykot Bab-ı Âli tarafından kaldırıldı.²²¹

2.2.3. Girit'in Yunanistan'a Katılma Girişimi

Giritli Rumlar halkının 1821'de Osmanlı idaresine karşı başlattığı isyan Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa tarafından bastırılmıştı. 1830'da Yunanlıların Osmanlı'dan koparak bağımsız olmasını takiben Girit'te ortaya çıkan isyan, yine Mısır Valisi tarafından bastırıldı. Bunu, 1841'de Yunan mültecileri tarafından başlatılan isyan girişimi takip etti.²²² 1866 yılından itibaren Girit'te meydana gelen isyanlar öncekilere göre daha geniş

²¹⁹ II. Meşrutiyet'in İlk Yılı, s.132. II. Meşrutiyet ile birlikte birçok sivil derneklerinin kurulduğunu görmekteyiz. Nevres'in makalesinde ifade ettiği gibi Osmanlı girişimcilerinin daha güçlü olabilmek ve birlikte hareket edebilmek için örgütlenmeye ihtiyaçları vardı.; Cüneyd Okay, “Müslüman Boykotajı ve İstiklal-i İktisadi-i Milli Cemiyeti”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, Temmuz 1996, s.47.

²²⁰ Said Paşa-Tahtsin Paşa, s.61-62; Çetinkaya, s.35-36.

²²¹ Çetinkaya, s.98-118.

²²² Emin Ünsal, *Girit'in Türk Hakimiyetinden Çıkışı*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne, 2009, s.28-29.

çaplı ve etkiliydi. Osmanlı Devleti, bu isyanları bastırmak ve Avrupa devletlerinin müdahalesini önlemek için sürekli tavizler vermek durumunda kaldıysa da isyanlar devam etti.²²³ 1877-1878'de Vali'nin Rum, yardımcısının ise Türk olmasına, ayrıca 80 üyelik mecliste 50 Rum üyenin seçilmesine ve resmi yazışmaların Rumca olmasına karar verildi. 1898'de Yunan Veliahdı Girit'e vali olarak atandı ve Osmanlı askeri adadan çekildi. Bu tarihten sonra artık ada; İngiltere, Rusya, İtalya ve Fransa'nın kontrolü altına girdi.²²⁴

5 Ekim 1908'de Bulgaristan bağımsızlığının, 6 Ekim'de Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i ilhakının ilanını takiben Fransız, Rus, İngiliz ve İtalya askerlerinin Ada'dan tahliye edilmesi sonucunda Girit Rumları, Girit'in Yunanistan'a katıldığını ilan ettiler. Bosna-Hersek ve Bulgaristan gibi özel statüye sahip olan Girit'in Yunanistan'a bağlanması için gösterilen sebep, Bab-ı Âli Meclis-i Mebusânî'na temsilci getirilmek istenmesiydi. Fakat asıl neden, Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesi neticesinde Balkanlar'da meydana gelen olayların Slavlar aleyhine gelişmesiydi. Londra ve Paris'in onayını alan Rumlar dengeyi batı lehine çevirmek istiyorlardı.²²⁵

Genel Meclis, kararı uygulamak üzere toplantıya çağrıldı.²²⁶ Anadolu için stratejik öneme haiz olan Girit'in İmparatorluk'tan ayrılma girişimine Osmanlı Devleti ihtarname ile karşılık verdi. Kamil Paşa Hükümeti Ada'nın Yunanistan'a bağlanması için büyük devletler tarafından baskı yapılması durumunda Ada'nın İngiltere'ye bırakılması taraftarıydı. Girit konusu sadece Osmanlı Devleti'nin ya da Yunanistan'ın meselesi değildi, daha ziyade büyük devletlerin Akdeniz siyasetlerini etkileyen bir sorundu.²²⁷ Kamuoyunun tepkisi “*Ya Girit Ya Ölüm*” sloganına dönüştü.²²⁸ Girit halkından bazıları ise Mekteb-i Hukuk'ta toplantı yaparak Yunan mallarına karşı boykot yapılması konusunda karar alıp, bir heyet teşkili ile dağıldılar.²²⁹ İttihatçılar Girit

²²³ Melek Öksüz, “Girit Meselesi'nin Belirsizlik Yılları 1908-1913”, *Karadeniz Araştırmaları*, Bahar, sayı 25: 93-114, Trabzon, 2010, s.95.

²²⁴ *II. Meşrutiyet'in İlk Yılı*, s.135; Karal, s.230-232.

²²⁵ Aksun, s.445.

²²⁶ Cemal Tukin, “Girit”, *DİA*, cilt 14, İstanbul, 1996, s.92; Ünsal, s.99; İrtem, s.332.

²²⁷ Karal, s.233.

²²⁸ Öksüz, s.98,99.

²²⁹ BOA. ZB.329/84.

sebebiyle Yunanistan ile çatışmaya girmek istemiyorlardı. Çünkü böyle bir savaş neticesinde İmparatorluğa bağlı Rumların Bab-ı Âli'ye karşı çıkararak II. Meşrutiyet'in hedeflediği Osmanlı tebaasını bütünleştirme fikrine engel olacağına inanıyorlardı. Bu sebeple karara karşı büyük mitingler yapmaya ve yine boykot silahının kullanılmasına karar verdiler.²³⁰ İttihat ve Terakki yönetimi İngiltere başta olmak üzere Avrupalı devletlerin desteğini aradılar. Yunanistan da bu devletlerin katılımı onaylamalarını istedi. Fakat askeri işgalleri altında bulunan Girit'in Yunanistan'a katılmasını istemeyen devletler bu kararı tanımadılar ve Suda Limanı'na çekilen Yunan bayrağının kaldırılmasını istediler.²³¹ Bu devletlerin desteğini alamayan Yunanistan böylece iltihakı tanımadığını açıklamak zorunda kaldı.²³²

²³⁰ Karal, s.233.

²³¹ Ayşe Nühket Adıyeye-Nuri Adıyeye, *Fethinden Kaybına Girit*, Bab-ı Âli Kültür Yayıncılığı, İstanbul, 2006, s.257.

²³² *II.Meşrutiyet'in İlk Yılı*, s.135.

BÖLÜM 3: EKİM AYI TOPLUMSAL OLAYLAR

II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte devlet yönetimine perde arkasından dahil olan Osmanlı aydınları, yeni durumdan memnun oldukları için, bu dönem itibariyle kurumsal nitelikli rejim muhalefetine bulunmadılar. Fakat yeni düzenin meydana getirdiği birtakım laik değişimler, halktan bazılarının meşruti idareye karşı çıkmaya başlamasına sebep oldu. Bu değişimin başında kadınların eskiye nazaran daha rahat hareket etmeleri, serbestçe sokaklara çıkmaya başlamaları ve kıyafetlerinin daha açık olması gibi sebeplerin yanı sıra tiyatroların aktif olmaya başlaması ve şeriata uygun hareket edilmediği düşüncesi gibi sebepler geliyordu. Bu nedenlerden dolayı meşrutiyet idaresinin dine uygun olmadığını savunan kesime karşı İttihat ve Terakki mensupları meşrutiyetin dine uygunluğunu anlatmak ve halkı ikna etmek üzere harekete geçtiler. Dönemin en önemli iletişim aracı olan gazetelerde, konuyla ilgili yazılar yazılmasıyla çalışmalara başlandı. Ancak okuma-yazma bilmeyen kesimi de meşrutiyetin dine uygun olduğuna ikna etmek gerekiyordu. Bunun için önce toplum üzerinde büyük etkiye sahip olan din adamları bahsi geçen düşünceye inandırılmalıydılar. Hiç kuşkusuz halkı ikna etmenin en kolay yolu din adamlarının desteğiyle ve İslami referanslarla hareket etmektir.²³³ I. Meşrutiyet döneminde meydana gelen muhalefete karşı Yeni Osmanlıların izlediği yolu izleyen II. Meşrutiyet dönemi aydınları, halka durumu şûra sistemiyle açıklamaya koyuldular.²³⁴ Şûra sistemi Hz. Peygamber döneminde uygulanmakla birlikte Kuran'dan ayetlere dayanıyordu.²³⁵ Meşrutiyet neferleri halk arasına karışarak meşrutiyetin İslam dinine ne kadar uygun bir sistem olduğunu açıklayacaklardı. Ayrıca devlet eliyle de bölgesel faaliyetler başladı. Erzurum'da konuyu halka anlatması için her kazaya müftü ve kadı atanmasına çalışıldı. Ayrıca din adamları konuyla ilgili risaleler kaleme aldılar. Bu risalelerde hürriyet ve eşitlik kavramları üzerinde de duruldu. Halka meşrutiyeti sevdirmeye çabaları içinde 23 Temmuz'u *Hürriyet Bayramı* ilan etmek ve devlet törenlerinde yapılan merasim usullerinin değiştirilmesi de bulunuyordu.²³⁶

²³³ Yazıcı, *Osmanlı'da Siyasi Muhalefet*, 257.

²³⁴ Hanoğlu, "II.Meşrutiyet", s.391-392; Sofuoğlu, s.37.

²³⁵ Sofuoğlu, s.37.

²³⁶ Yazıcı, *Osmanlı'da Siyasi Muhalefet*, s.258-259. 1935 yılında II. Meşrutiyet'in ilanının bayram olarak kutlanması ve 23 Temmuz'un resmi tatil olması uygulamasına son verildi.

Tüm bu çalışmalara rağmen bazı gruplar yeni sistemin eskiye göre daha iyi olduğuna ikna olmayıp, farklı türde reaksiyonlar gösterdiler. Bu bağlamda yeni düzenden faydalanmak isteyen işçiler, bazı taleplerle grev yaparken, dini hassasiyetlerin gözetilmediğine inananlar sokaklara döküldüler.²³⁷ Meşrutiyet'in ilanının hemen ardından yaşanan toprak kayıplarının da olayları kızıştırdığı kuvvetle muhtemeldir. Nitekim Avrupa basınına bile yansımış eleştiriler gözükmemektedir. *Los Angeles Times* gazetesi 8 Ekim tarihli sayısında toprak kayıplarının sorumlusu olarak İttihat ve Terakki yönetimini göstermekteydi.²³⁸

3.1. II. Meşrutiyet İlanı Sonrası İşçi Grevleri ve Tatil-i Eşgâl Muvakkati Kanunu

Kanun-i Esasi'nin 23 Temmuz 1908'de tekrar icrasıyla başlayan meşruti yönetim ülke içinde görece bir hürriyet havası meydana getirdi. Bu süreçte İttihat ve Terakki'den başka yeni fırkalar da kuruldu ve Meşruti idarenin sorunsuz işlemesi için gerekli zemin hazırlandı.²³⁹ Bu ortamda işçiler de daha iyi yaşama ve çalışma koşullarına sahip olmayı talep ettiler. Tütün işçileri, tramvay işçileri, vapur işçileri ve demiryolu işçileri taleplerinin gerçekleşmesi için grev yaptılar.²⁴⁰ İlk grev demiryollarında başladı,²⁴¹ demiryolu işçileri bir ay boyunca tatil yapmadan ve günde 16-17 saat mesai ile çalışıyorlardı. Ayrıca memurlar, yabancı uyruklu memurların kendilerinden yüksek miktarda ödenek almalarından şikâyet etmekle birlikte gündelik olarak aldıkları 7-8 kuruşluk maaş ücretlerinden de şikâyet ediyorlardı. Bunun üzerine Anadolu Demiryolları ve Müstahdemleri, topluca greve teşebbüs ettiler fakat hükümet müdahale ederek grevi önledi.²⁴²

13-14 Temmuz'da ise İstanbul'da tramvay çalışanları grev yaptılar ve tramvaylar çalışmadı. Tramvay çalışanları maaşlarına zam ile beraber Kumpanya Direktörünün de

²³⁷ Yazıcı, Osmanlı'da Siyasi Muhalefet, s.259.

²³⁸ *Los Angeles Times*, 8 Ekim 1908.

²³⁹ Metin, s.4.

²⁴⁰ *II.Meşrutiyet'in İlk Yılı*, s.78; Oya Sencer, *Türkiye'de İşçi Sınıfının Doğuşu ve Yapısı*, Habora Kitabevi, İstanbul, 1969, s.240.

²⁴¹ Taner Aslan, "II. Meşrutiyet Dönemi İşçi Hareketleri ve Bu Hareketlerin Meydana Getirdiği Sorunlar Üzerine Bir Deneme", *OTAM*, 25, Bahar Ankara, 2009, s.45.

²⁴² Cem Doğan, "II. Meşrutiyet Dönemi Çalışma Hayatına Bakışlar: Gümrük Hamalları Grevi Örneği", *Prof. Dr. Nejat Göyünç Armağanı*, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Ardahan, 2013, s.543; Şirket-i Hayriye çalışanlarının yaptığı boykot ise vukuatsız olarak sonuçlandı için polis müdahalesine gerek kalmadı. BOA. ZB.486/86.

görevden alınmasını talep ettiler. Fakat talepleri kabul görmedi. Doktor Rıza Tevfik ve Selim Sırrı Beylerin grevcilerle görüşmesi üzerine işçiler ikna olup işlerinin başına döndüler. Adalara sefer düzenleyen İdare-i Mahsusa Vapurları işçileri 30 Temmuz'da, maaşlarını alamadıklarından dolayı köprüde eylem yaptılar ve sefere çıkmadılar. Ücretleri ödenmediği takdirde sefer düzenlemeyeceklerini bildirdiler. İşçilerin istekleri kabul edildi. Bu eylemi takiben 6 Ağustos'ta Cibali tütün çalışanları maaşlarına zam yapılması isteğiyle makineleri kapattılar. İşçilerin aralarından seçtikleri bir heyet müdür ile görüştü. Kişi başına bin sigarada üç buçuk kuruş zam yapıldı, bunun üzerine işçiler iş başı yaptılar.²⁴³ Keza 11 Ağustos'ta da Paşabahçe şişe fabrikası çalışanları zam talebiyle greve başladılar. İzmir tramvay çalışanları, Olympos bira fabrikası çalışanları, Selanik sigara fabrikası çalışanları, Alatini değirmenleri çalışanları, çalışma saatlerinin azaltılması ve maaşlarına zam yapılması için greve başladılar. İşçiler isteklerinin yerine getirilmesi için deniz acentelerine üç gün mühlet verdiler, bu süre içerisinde halkın mağdur olmaması için ücretsiz hizmet vereceklerini bildirdiler. 14 Ağustos'ta İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından Selim Sırrı ve Salim Beyler işçileri yatıştırmak üzere görevlendirildiler. Selim Sırrı ve Salim Beylerin çalışmaları sonucu eylemciler işlerine döndüler.²⁴⁴ 18 Ağustos'ta ise Adana Demiryolu Kumpanyası işçilerinin genel greve gitmeleriyle her sabah saat 7'de hareket eden posta treni çalışmadı. Grev bütün istasyonu kapsadığından Buca ve Seydiköy trenleri de hareket etmedi. Aynı gün Rıhtım şirketi çalışanlarının hâlâ iş başı yapmamış olmaları sebebiyle gelen şikâyetle, ticaretin engellendiği belirtiliyordu. Bunun üzerine ertesi gün 19 Ağustos'ta Zaptiye Nezareti'nden yapılan açıklamayla işlerine geri dönmeyerek greve devam eden kişilerin tutuklanacakları ilan edildi. 20 Ağustos'ta İstanbul Rıhtımı'nda çalışanlar grev yaparak yük indirilmesine engel oldular, bunun üzerine on kişi tutuklandı. Diğerlerine ise işlerinin başına dönmeleri söylendi. 22 Ağustos'ta ise İstanbul fırıncılarından 150 kişi toplandı ve içlerinden temsilci olarak 10 kişi seçildi. Temsilciler ücretlerin artması konusundaki talepleri Şehremaneti'ne bildirdiler. Bunun üzerine Ekmekçiler Cemiyeti için bir tablo oluşturuldu, bu tablodaki yeni ücretler kabul edildi.²⁴⁵ 26 Ağustos'ta ise

²⁴³ II. Meşrutiyet'in İlk Yılı, s.78; Kadir Yıldırım, "Balkan Savaşları'nın Osmanlı'da İşçi Hareketleri Üzerindeki Etkileri", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, XII/2 Kış, 2012, s.222.

²⁴⁴ Aslan, "II. Meşrutiyet Dönemi İşçi Hareketleri"s.47; II.Meşrutiyet'in İlk Yılı, s.78.

²⁴⁵ II. Meşrutiyet'in İlk Yılı, s.78-79; BOA.ZB.371/55; Fırıncıların içinden yeni ücretleri beğenmeyerek kabul etmeyen birkaç kişi diğerlerinin çalışmalarına engel olmak istediler fakat bu polis tarafından önlendi. BOA. ZB. 600/116.

demiryolu işçileri greve başladılar. Bu grev Eylül ayında da devam etti ve Osmanlı Devleti'nin bütün topraklarını sardı. Rumeli Demiryolu, Anadolu Demiryolu, Şark Demiryolu, Aydın Demiryolu ve Beyrut-Şam-Hama Demiryolu şirketlerinde, çalışan işçiler grevdeydi. Osmanlı taşımacılığı neredeyse durma noktasına geldi. Rumeli Demiryolu Şirketi çalışanlarının grevi taşımacılığı kesintiye uğratmakla birlikte, başkent İstanbul ile Selanik'te bulunan İttihat Terakki arasındaki haberleşmeyi de sekteye uğratmaktaydı. İttihat Terakki taraftarı gazeteler, demiryolu işçilerinin grevlere son vermeleri gerektiğini vurgulayan makaleler yayımladılar. Ayrıca gazetelerde devletin onların kapalı olmasına razı olmayacağı ve sorun çözülmediği takdirde işçilerin yerine askerler çalıştırılarak demiryollarının işlevsel hale getirileceği yazıyordu.²⁴⁶ Meşrutiyetin ilanından sonra sürekli büyüyen yayılan bu grevlere bir son vermek amacıyla devlet 8 Ekim 1908'de *Tatil-i Eşgâl Kanûn-ı Muvakkati* kanununu çıkardı.²⁴⁷ Kanunun ilk maddesinde, Osmanlı demiryolu şirketlerinin yaptığı grevler kanunun çıkmasının sebebi olarak gösterildi. Bu kanunla grev yapmak yasaklandı.²⁴⁸ Daha sonra 9 Ağustos 1909'da kanun tekrar gündeme alındı ve *Tatil-i Eşgâl Kanunu* olarak aynı maddelerle mecliste kabul edildi. Grev yapmak resmen yasaklanmasına rağmen tamamen engellenememiştir.²⁴⁹

3.2. Kör Ali Olayı

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Osmanlı devlet yönetiminde İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri egemenliklerini inşa etmeye çalışırken, halk arasındaki bazı gruplar da II. Meşrutiyet'in işleyişine tepkiler göstermeye başlamıştı.²⁵⁰ Akşin'in "*denetleme iktidarı*" diye adlandırdığı bu dönemde, İttihat ve Terakki Cemiyeti mensuplarının kısmen laik tutumu ve kadınların daha rahat hareket etmeye başlamasının yanı sıra Ekim ayında meydana gelen; Bosna-Hersek'in ilhakı, Girit'in kaybedilmesi ve Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesine tepkiler giderek arttı.²⁵¹

²⁴⁶ Yıldırım, s.221-224.

²⁴⁷ Ökçün, s.2; *II. Meşrutiyet'in İlk Yılı*, s.79.

²⁴⁸ Cem Doğan, s.284; *II. Meşrutiyet'in İlk Yılı*, s.79.

²⁴⁹ Çiğdem Bal, *İşçi Sınıfının oluşumunda Sendikalaşma Süreci*, Süleyman Demirel Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2016, s.54-55.

²⁵⁰ Örs, s.702; Türkmen, s.17.

²⁵¹ İslamoğlu, s.70-73.

Bu çerçevede ilk tepki K r Ali hadisesidir.²⁵² Halıcılar Camii'nin müezzini olan K r Ali²⁵³ cemaate karşı konuşma yaparken hürriyet ve m s vatın safsata olduğunu, Meclis-i Mebusan'ın ve Kanun-i Esasi'nin de şeriata uygun olmadığını söylüyordu. Bunun  zerine 6 Ekim'de Zaptiye Nezareti tarafından tutuklanması için emir verildi. Ancak 7 Ekim'de benzeri söylemlerle cemaati galeyana getiren K r Ali, Fatih Camii avlusundan saraya doğru yürüyüş başlattı.²⁵⁴ Harekete geçen cemaat “Allah'ını seven arkamızdan gelsin” diye bağırıyordu.²⁵⁵ Galata Köprüsü  zerinden Beşiktaş'a, oradan saraya doğru yürüyen cemaat, başlarına da sarık sarmışlardı. ²⁵⁶ Yürüyüşe, o sırada sokaklarda bulunan halktan kişiler de katıldı. İsyancılar sarayın önüne gelince Başmabeyinci Nuri Paşa, II. Abdülhamid'e camii hocalarının ve cemaatin geldiğini bildirdi. İsyancıların saraya geldiğini gören Başkatip Ali Cevat Bey ise işsiz g cs z kişilerden ve Beşiktaş aşçılarından 40-50 civarında kişinin bulunduğunu aktarmaktadır.²⁵⁷

İlk büyük mitingi Ayasofya Camii'nin avlusunda yapan göstericiler, Peygamber Efendimizin doğum günü sebebiyle kutlama düzenleyerek kendilerine daha çok katılım sağlamayı hedefliyorlardı.²⁵⁸

Ali Cevat Bey o gün yaşananları şu şekilde nakleder:

“Eylülün yirmid rd nde (Ekim 1908  arşamba) ve Ramazan-ı şerifin onbirine m s dif olan  arşamba günü saat on raddelerinde Efendimiz beni çağırarak

²⁵² Van, s.283; *II.Meşrutiyet'in İlk Yılı*, s.138.

²⁵³ Derviş Vahdeti, *Volkan gazetesi 1908-1909*, İz Yayıncılık, İstanbul 1992, Numara 71, s.344; Akşın, 100 *Soruda Jön Türkler*, s.91. K r Ali'nin asıl adı “Mehmed” idi. K r Ali medrese mezunu değildi, bu sebeple vaizlik yapma hakkına sahip değildi. Buna rağmen cemaate karşı konuşma yapmaktaydı; Kansu, *1908 Devrimi*, s.282; Akşın, *J n Türkler ve İttihat ve Terakki*, s.154; *II. Meşrutiyet'in İlk Yılı*, s.138; Yazıcı, *Osmanlı'da Siyasi Muhalefet*, s.216.

²⁵⁴ *II.Meşrutiyet'in İlk Yılı*, s.138;  rs, s.703; Taylan Sorgun, *İttihat ve Terakki Devlet Kavgası*, Beyaz Balina, İstanbul 2001, s.213; *Ali Cevat Bey'in Fezlekesi*, s.171; Kansu, *1908 Devrimi*, s.282; Yazıcı, *Osmanlı'da Siyasi Muhalefet*, s.216, 217.

²⁵⁵ Hüseyin Cahit Yalçın, *Siyasi Anular*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1976, s.37.

²⁵⁶ *İttihat ve Terakki*, “K r Ali”, 21 Teşrini sani, 1324 şevval, salı, Ekim 1908, s.4; *Tanin*, “K r Ali Davası ve Ceza-i İdam” Salı 14, Ekim 1908, s.2; Teoman Alpaslan, *31 Mart Ayaklanması “Yüz Yılda Ne Değişti”*, Kamer Yayınları, İstanbul, 2015, s.185;  rs, s.703; Kansu, *1908 Devrimi*, s.282; Akşın, *J n Türkler ve İttihat ve Terakki*, s.154; *II.Meşrutiyet'in İlk Yılı*, s.138; Sorgun, s.171.

²⁵⁷ Akşın, *J n Türkler ve İttihat ve Terakki*, s.154.

²⁵⁸  rs, s.703.

'Birçok Fatih hocaları Saray-ı Hümayun pişgâhı gelmişler. Mutlak beni görmek istiyorlarmış. Baş-mabeyinci Nuri Paşa geldi, söyledi, 'bir kere de sen gör' buyurdular. Sarayın kapısı önüne çıktım; arakiyyenin üstüne bir sarık sarmış, göğsü bağı açık pejmürde kıyafetli, şaşı gözlü, meczub tavırlı bir adamın koltuğuna iki kişi girmiş ve etrafına da ellerinde bayraklar kırk elli kadar adam toplanmış, seyirci olarak bir çok halkın da bunlara takılarak gelmiş olduğunu gördüm. Ber-takrib bunların yanlarına sokuldum... Hoca Ali Efendi namında olan bu adam, meyhaneler kapanmalı, resim çıkarmak men' olunmalı, İslam kadınları sokaklara çıkamamalı, diyor idi... Zat-ı şahâneleri Mabeyn dairesine teşrif buyurdular. Pencereyi açtım. Ali Efendi pencerenin önüne gelerek yüksek sesle 'Padişahım çoban isteriz, çobansız sürü olmaz. Şeriat emrediyor, meyhaneler kapanmalı, İslam kadınları açık saçık sokaklarda gezmeme, resim çıkartılmamalı, tiyatrolar kapanmalı... Korkma, tecelliyat var. Evliya perde altında tecelli ediyor.'"²⁵⁹

Kalabalık önce Zaptiye Nazırı tarafından dağılmaları için uyarıldı, buna rağmen dağılmadı.²⁶⁰ Kör Ali rüya yolu ile kendisine bu ayaklanmanın yapılması gerektiğinin bildirildiğini ve kendisinin şeriatın yeniden uygulanması için görevlendirildiğini söyledi, isteklerini şöyle sıraladı: *"Çobansız sürü olmaz, çoban isteriz. İslam kadınları açık saçık sokaklarda dolaşmamalı. Tiyatrolar kapanmalı. Meyhaneler kapanmalı. Resim çıkartılmamalı. Korkma, tecelliyat var. Evliya perde altından tecelli ediyor."* Meşrutiyet'in kaldırılmasını isteyen Kör Ali'nin arkadaşı Boşnak İsmail Hakkı²⁶¹ ise benzer söylemlerle şunları dile getirdi: *"Biz Meclis-i Mebusan'ı istemeyiz. Çoban İsteriz, sürü çobansız olmaz. Sultan yeniden Ümmet-i Muhammed'in başına geçmeli. Şeriat isteriz."* dedi.

Ayrıca Kamil Paşa'nın yeniden sadrazam olmasını isteyen grup, Mebusan Meclis Reisi Ahmed Rıza'nın görevden alınması gerektiğini söylüyorlardı. Görev değişikliği ile ilgili talepleri sadece bunlarla sınırlı değildi. Nazım Paşa'nın Harbiye Nazırı olmasını, İsmail

²⁵⁹ Necdet Aysal, "Örgütlenmeden Eyleme Geçiş: 31 Mart Olayı", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Mayıs-Kasım, Ankara, 2006, s.19.

²⁶⁰ *II. Meşrutiyet'in İlk Yılı*, s.138.

²⁶¹ *İttihat ve Terakki*, "Kör Ali", 21 Teşrinî sani, 1324 şevval, salı, Ekim 1908, s.4; Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, s.154; *II. Meşrutiyet'in İlk Yılı*, s.138; Aysal, s.19-20.

Kemal Bey'in ise Meclis-i Mebusan Reisi olmasını uygun gördüklerini ifade ediyorlardı.²⁶²

İsyancılara müdahale edilmemesi üzerine İstanbul'daki teşkilat durumu Edirne'de bulunan 2. Ordu'ya bildirdi. Haber buradan da gizli bir şekilde Selanik'teki İttihat ve Terakki Merkezine bir de 3. Ordu karargâhına iletildi. 3. Ordu zabitanı İstanbul üzerine yürümek için hazırlıklara başladı. Bu arada Merkez-i Umumi toplandı ve Binbaşı Vehip şu konuşmayı yaptı:

“Bu kerata da galiba kavmi novicidin. Bir iki arkadaş hemen Edirne'ye gidip oradan bir kuvvetle İstanbul'a girelim... Çünkü görülüyor ki, oradaki kuvvetler hareketsizdir... Kaç saattir devam eden bu ayaklanmaya karşı tedbir alınmamıştır... Zayıf davranılırsa azgınlıkları artar...”

O sırada Merkez-i Umumiye gelen Yüzbaşı Abdülkadir'in gergin olduğu ve sürekli benzer konuşmaları yaptığı gerekçesiyle Alay Müftüsüne ateş ettiği kaydedilmekte. Öfkesi dinmeyen Yüzbaşı Abdülkadir'in daha sonra şu cümleyi kurduğu ifade edilmektedir:

“Ben İstanbul'a gidiyorum... Kör Ali'yi Osmanlı Orduları üzerime gelse elimden kurtaramazlar... Arkadaşlar da hazırlar...”²⁶³

Yaşanan olayların ardından II. Abdülhamid Mabeyn Dairesi'ne geldi. Kör Ali isteklerini Padişaha tekrar etti. Padişah Kör Ali ile birlikte gelenlere müsterih olmalarını, Şeriata uyulacağını söyledi. Kalabalık dönüş yolunda Sadrazam ve Şeyhülislamla karşılaştılar. Padişahın, Şeriata uygulanmasını istediğini söyleyerek, onlardan da bu yolda teminat aldılar.²⁶⁴

Sorgun ise, 31 Mart isyanın habercisi olarak değerlendirdiği bu ayaklanmanın sebebini Balkanlardaki karışıklıklara bağlamakla birlikte Softaların, laik tutuma sahip olan İttihat Terakki'ye kızgınlıkları nedeniyle bu durumu fırsat bilerek harekete geçtiklerini, fakat asıl amaçlarının kendi menfaatleri olduğunu vurgular.²⁶⁵

²⁶² Örs, s.703.

²⁶³ Sorgun, s.145-147.

²⁶⁴ Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, s.154; *II. Meşrutiyet'in İlk Yılı*, s.138; Aysal, s.19-20.

²⁶⁵ Sorgun, s.145-147.

Sina Akşin'e göre, sarayla ilişkisi olan Kör Ali, bu olayı saray lehine gerçekleştirdi. Çünkü Padişaha kendisini istibdatçı olarak tanıtır Padişahın güvenini kazanmak istiyordu. Nitekim, birkaç sene evvel Ramazan ayında vermiş olduğu bir vaaz sonucu Saraya çağrılmış, kendisine on lira bahşış verilmişti. Bu vaaz meyhanelerle ilgiliydi. Üç yıl üst üste bu şekilde kendisine saray tarafından bahşış hediye edilmişti.²⁶⁶

Yıldız önünde, kalabalıktan biri, “Kanun-i Esasi’yi istemiyoruz!” diyerek, istibdat rejimine dönmek istediklerini beyan ediyordu.²⁶⁷ Dönüşte Fatih Türbesi’nde ve Unkapanı Köprüsü’nde dua edip, silah ateşlediler. 8 Ekim’de Kör Ali ve taraftarlarından on beş kişi tutuklandı. Kör Ali’nin arkadaşı ve taraftarı olan Mehmed’in mahkeme tarafından araştırılması sonucunda Urfalı olduğu, önceden Latin cemaatine mensup olduğu, sonradan Müslüman olduğu ve Ebulhüda’nın işçisi olarak çalıştığı ortaya çıktı. Ayrıca Ebulhüda’nın tutuklanmasıyla da ortada kaldığı anlaşıldı. Tutuklular arasında Kör Ali’nin Mehmed adında ki kayınbiraderi ve Koltukçu Abdullah’da vardı.²⁶⁸

Mahkemede bir tanık, Kör Ali’nin “Meclis-i Mebusan”ı gayrimüslimler olduğu için istemediğinin altını çizerek, bu sisteme karşı çıkmaya insanları zorladığını söyledi. “Çobansız sürü olmaz” sözü de bu amaçla söylenmişti.²⁶⁹

Neticede Osmanlı Devleti’nin şekil ve idaresini bozmak, ayrıca idareyi değiştirmeye çalışmakla suçlandılar.²⁷⁰ Yargılama esnasında savunma avukatı sanıkların ruh sağlıklarının bozuk olduğunu, bu sebeple cezaî ehliyetlerinin olmadığını söyledi. Avukatın bu beyanı üzerine sanıklar Haydar Paşa hastanesinde muayene edildi.²⁷¹ Muayene sonucu Mekteb-i Tıbbiye- Askeriye-i şahane ve Umur-u Tıbbiye-i Mülkiye Nezareti Âlisi’nden süratlice göndermeleri istendi.²⁷² Gelen rapor sonucu sanıkların akıl ve ruh sağlıklarının yerinde olduğuna karar verildi. Kör Ali, mahkemede söylediklerini

²⁶⁶ Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, s.154.

²⁶⁷ Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, s.154.

²⁶⁸ *II. Meşrutiyet’in İlk Yılı*, s.138; Kansu, *1908 Devrimi*, s.283.

²⁶⁹ *Şuray-ı Ümmet*, “Kör Ali ve Refikası” zilkaid, Teşrini evvel 1908, Teşrini sani 1324, s.5.

²⁷⁰ *The Times*, 26 Ekim 1908, s.5.

²⁷¹ *Şuray-ı Ümmet*, “Kör Ali ve Refikası” zilkaid, Teşrini evvel 1908, Teşrini sani 1324, s.5.

²⁷² BOA. ZB. 624/87; BOA. ZB. 624/87. Raporun gelmemesi üzerine Müdde-i Umumilikten talep edildi.

inkar etmedi ve açıkça meşrutiyet karşıtı olduğunu tekrar beyan etti. Olayın şahitleri olarak Zaptiye Nazırı Sami Paşa ve dava vekillerinden Mehmed Behram Efendi de mahkemede bulundular.²⁷³ 26 Ekim’de Kör Ali ve Boşnak İsmail Hakkı suçlu bulunarak idama mahkûm edildiler.²⁷⁴ Fakat idam gerçekleşmeyerek cezaları sürgün ve müebbet hapis ile sonuçlandı.²⁷⁵

Kör Ali hadisesiyle²⁷⁶ ilgili koltukçulardan İbrahim Musa adında başka bir şahıs da hakim karşısına çıkarıldı. Diyarbakır vilayetine bağlı Ergani Maden kazası ahalisinden olan İbrahim Musa irtica-i faaliyete karışmadığı fakat, Kör Ali hadisesi sırasında köprüde katledilen Hasan Fehmi Efendi’nin cenaze merasiminde ve bu gibi toplumsal gösterilerde ön ayak olmakla suçlandı. Yine benzer gösterilerde, eski sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa hakkında halkı kışkırtıcı ifadelerde bulunduğu iddia edildi. Bu iddialarla İbrahim Musa, İdare-i Örfi²⁷⁷ ve Divan-ı Harbe sevk edildi. Yapılan yargılama sonucunda sürgün cezasına çarptırıldı.²⁷⁸

²⁷³ Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, s.155; *II. Meşrutiyet’in İlk Yılı*, s.13; Kansu, *1908 Devrimi*, s.284.

²⁷⁴ *Tanin*, “Kör Ali Davası ve Ceza-ı İdam” , Salı:14,Ekim 1908, s.2; *Ali Cevat Bey’in Fezlekesi*, s.17; Hüseyin Cahit Yalçın, s.37; Kansu, *1908 Devrimi*, s.285.

²⁷⁵ BOA. DH.MUİ. 104/2. Belgenin tamamı ve ayrıntılı bilgi için bkz. Ek 3.

²⁷⁶ BOA. ZB.495/62.

²⁷⁷ BOA. DH.EUM.AYŞ. 19/4; BOA. ZB. 495/92; BOA. ZB.67/116.

²⁷⁸ BOA. İ.AS. 84/42. Belge için bkz. Ek 3.; BOA. DH.EUM.AYŞ. 19/4.

BOA. DH.EUM.AYŞ. 19/4. İbrahim Musa 31 Mart hadisesi üzerine tevkif edilip, üzerindeki paraya da el konulmuştu. Mahkeme sonuçlandıktan sonra parasının iadesini talep etti. İbrahim Musa’nın bu talebi Sadarete ve Harbiye Nezaretine gönderildi. Derviş Vahdeti, *Volkan* gazetesi 1908-1909, s.355. Derviş Vahdeti *Volkan*’da Kör Ali’yi eleştirerek şunları yazmıştır: Yine Zaman’ın 120 numaralı nüshasında Tanin’i takliden “Şeriat İsteriz” makalesinde “Hocalarımız şeriat istiyorlar. Alınız bir Kör Ali fırkası daha. Kısas hayattır, buyuran Peygamber-i zişan efendimiz, ne büyük hikmet söylemişlerdi” diyor. Ey Zaman-ı türrehât-beyan! Şeriat isteyen hocalar, neden Kör Ali’lerden addolunsun? Kör Ali, şeriat istediği için değil, şekl-i hükûmeti de-ğiştirmek istediği için idi ki mahkûm olmuştur. Şerrinizden, artık şer’ kelimesini ağzımıza almayacak mıyız? Bu haktan millet-i İslâmiye mahrum mu edilecek?Kânun-i Esâsi’nin Meclis-i Mebusan’ın meşru olduğunu her gün Sırât-ı Müstakim’ler, Beyanülhak’lar yazmakla bitiremiyorlar. Öyle ise bu şekl-i idarenin meşruiyetine fetvâ veren ulemâ-i İslâma karşı, hangi bir kuvvet mutasavverdir ki, tebdil-i şekl-i hükûmete teşebbüs etsin? Fakat, dimağımızın aldığı terbiye muktezıyâtından olmalı ki, şeriat kelimesini işitmek bir yıldırım karşısında bulunmak kadar sizi müteessir ediyor. Her biriniz, siper kesilmek istiyorsunuz. Ama bu kuvvete siperler de kâr etmiyor ve et-meyecek de. O bir kaç cümle ya cehaletini, ya menviyyâtını izhâr ediyor. Cehâletini izhâr ediyorsun, çünkü “kısasta hayat vardır” diyen Allah’tır: Ve leküm fi’l-kısâsi hayât...” Menviyyâtını izhar ediyorsun, çünkü âyet olduğunu bilmiyorsun da Peygamberimiz böyle buyurdu diyorsun. Kur’-ân’ın kelâmullah olduğuna dâir olan menviyyâtını meydana koymak istiyorsun. Binaenaleyh her iki suretle o ifadelerin sakattır.Vahdeti, *Volkan gazetesi*, 15 Mart 1909.

3.3. Beşiktaş Olayı

14 Ekim'de Beşiktaş'ta Kör Ali olayından birkaç gün sonra benzer bir olay daha yaşandı. Müslüman bir kadın olan Bedriye ile evlenmek isteyen Hristiyan asıllı Todori, dini hassasiyetleri tahrik edilen kalabalık tarafından öldürüldü.²⁷⁹ Olayın yaşandığı semte izafeten Beşiktaş Olayı olarak anılan hadise pek çok kaynakta adli bir vakanın ötesinde değerlendirilmiştir. Olay esnasında halkın gösterdiği tepkiler, hadisenin meşrutiyet devrinin ortaya çıkardığı kargaşa ortamından kaynaklandığı kanaatini de oluşturmuştur. Böylelikle Müslüman bir kızın, Hristiyan biriyle evlenmesine duyulan tepkiler meşrutiyet karşıtı tepkilerle birleşti. Linç olayının devletin karakolunda meydana gelmesi, öfkeli kalabalığın bu kadar ileri giderek hükümeti yok saymaları basının ve bazı kimselerin tepkisini çekti. Bunlara göre hadise sıradan bir öldürme ve linç olayının ötesindeydi. 17 Ekim'de yayımlanan *İkdam* gazetesinde “...bu cinayet Todori'ye karşı ika edilmiş bir cinayet değil, karakolu basmak gibi bir cinayet ve sonra millete, Kanun-ı Esasi ve Hürriyet'e karşı ika edilmiş bir cinayettir ki bunun davacısı bütün millet ve memlekettir” yazıyordu.²⁸⁰

Hadisenin temel olarak Bedriye ve Todori adlı iki kişinin evlenme isteklerine dayandığı anlaşılmaktadır. Kaynaklara göre Bedriye, Zincirlikuyu'da oturuyordu ve bahçıvan olan Todori ile olaydan dört ay öncesine dayanan bir ilişkileri vardı.²⁸¹ Bu duruma Bedriye'nin babası karşı çıktı. Bunun üzerine Bedriye ailesinin evinden ayrılarak Todori'nin evine gitti.²⁸² Todori'nin babası, Bedriye'nin babasına giderek oğlunun Bedriye ile evlenmek istediğini fakat kendisinin de buna razı olmadığını söyledi. Bunun üzerine Bedriye'nin babası, Beşiktaş Karakolu'na giderek durumu bildirdi. Karakolun önünden geçen bir kişi olayları umuma taşıdı. Karakoldan Mülâzım Mahmut Ağa, Todori'nin evine giderek Bedriye ile Todori'yi karakola getirdi, ifadeleri alındı. Bu arada çevrede olayı haber alan bazı kişiler: “*Şeriat mahvoluyor, ırzımız, namusumuz,*

²⁷⁹ *Ali Cevat Bey'in Fezlekesi*, s.172; Van, s.283; Hülya Küçük Sevil, *İttihat ve Terakki Döneminde İslamcılık Hareketi 1908-1914*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Yakınçağ Ana Bilim Dalı, Ankara, 2005, s.333.

²⁸⁰ Aysal, s.20; Van, s.283; Doğan Duman, “31 Mart Vak'ası'nın İki Öncü Habercisi: Kör Ali ve Beşiktaş Olayları”, *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, The Journal of Academic Social Science Studies*, Kış, 2016 s.106; *II.Meşrutiyet'in İlk Yılı*, s.139; Akşin, *100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, s.95.

²⁸¹ *II. Meşrutiyet'in İlk Yılı*, s.139.

²⁸² Aysal, s.20; Duman, s.106.

gavurların ayakları altında çiğnendi. Lanet olsun böyle hürriyete” diyerek bağırdılar ve ikisinin de kendilerine teslim edilmesini talep ettiler. Kalabalığın öfkesinin artması nedeniyle Kılıç Ali Karakolu'ndan yardım istendi. Yardım amaçlı Yıldız'dan Binbaşı Osman Efendi'nin emrinde kırk nefer getirildi. Fakat asker ve zaptiye kalabalığının önüne geçemedi. Karakola giren kalabalık Todori'yi öldürdü, Bedriye'yi de feci şekilde döv-
düler.²⁸³

Gece zaptiye nazırı ile Beyoğlu Polis Müdürü olayın gerçekleştiği karakola giderek soruşturma yaptılar. Bununla ilgili yedi kişi tutuklandı. *Tanin* ve *Şuray-ı Ümmet* gazetelerinde bu hadisenin tahrirçilerinden, sarayda görevli Osman Çavuş isimli bir şahsın da olduğu yazıyordu. Bu iddia Dahiliye Nezareti tarafından dikkate alındı ve soruşturma başlatıldı.²⁸⁴

Ortaya çıkan arbede ile ilgili pek çok kişinin şahitliğine başvuruldu. Tanık ifadelerine göre askerin başında görevli olan Binbaşı Osman Efendi, işini layıkıyla yapmayarak halka engel olmamıştı. Komutan ise emir almadığı için ateş etmekten çekindiğini ifade ederek olayın kontrolden çıkmasına engel olamadığını söyledi. Yıldız'dan getirilen askerler de olay karşısında harekete geçememişlerdi.²⁸⁵

Osmanlı vatandaşlarının ve dönemin basınının verdikleri tepki üzerine, olayla ilgili soruşturma genişletildi. Önce üstlerine danışmadan, yetkilerini aşarak Todori ile Bedriye'yi Beşiktaş Karakolu'na getiren ve bu suretle kalabalığın galeyana gelmesine neden olan Jandarma Mülazımı Mahmud Ağa ile ilgili Divan-ı Harb'e sevk kararı alındı.²⁸⁶ Olay karşısında harekete geçmeyen jandarmalar hakkında da inceleme yapıldı ve Beşiktaş'taki askerlerin yerleri değiştirildi. Harbiye Nezareti tarafından Beşiktaş'ta bulunan jandarmalar Fatih Taburuna ve Fatih Taburunda bulunanlar da aynı sayıda olmak üzere Beşiktaş Taburuna gönderildi.²⁸⁷

²⁸³ Küçük Sevil, s.92-93; Duman, s.106-107; *II. Meşrutiyet'in İlk Yılı*, s.139.

²⁸⁴ *Tanin*, “Beşiktaş Hadisesi”, Teşrini evvel 11, 1908. s.8. Gazete için bkz. Ek 6.; *II. Meşrutiyet'in İlk Yılı*, s.139; *Şuray-ı Ümmet*, “Beşiktaş Hadise-i Cinaiyesi”, 8 Zilkaid 1324, Teşrini evvel 1908, Teşrini sani 1324, s.8.

²⁸⁵ *II. Meşrutiyet'in İlk Yılı*, s.139; Akşin, *100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, s.95.

²⁸⁶ BOA. ZB. 357/ 121.

²⁸⁷ Duman, s.108.

Binbaşı Osman Efendi ve diğer askerler sorguya çekildiler.²⁸⁸ Binbaşı Osman Efendi'nin görevden uzaklaştırılmasına, Komiser Hüseyin ve Mustafa Efendilerin başka bir karakola sürgün edilmesine karar verildi. Asayişle ilgili yapılan çalışmalar sonunda yirmi bir kişi tutuklanarak Zaptiye Tevkifhanesine teslim edildi.²⁸⁹ Bu yirmi bir kişiden beşi hakkında doğrudan 'fail-i cinayet' olmak üzere incelemeye alındı.²⁹⁰ On üç kişi hakkında da soruşturma açıldı. Zabitanın ve askerinin yetersiz olduğu düşüncesiyle Selânik'te jandarma okulunda eğitim almış yirmi subayla üç tabur piyade, polis göreviyle İstanbul'a getirildi.²⁹¹

Olaydan sonra Rum tüccarlar can güvenliklerinin olmadığını ileri sürerek kepenk kapatma eylemi yaptılar. Ayrıca esnaftan bazıları imza toplayarak İttihat ve Terakki Cemiyeti idaresine bir dilekçe sundular. Bu müracaatlarında o sıralarda yaşanan hadiselerin iktisadi yaşama zararı dokunacağı hatırlatmasında bulundular. Emniyet teşkilâtı ve personelinin ıslah edilmesi gerektiğini ifade eden esnaf, bu hususta icap etmesi durumunda mali katkılarının olabileceğini belirttiler.²⁹²

Todori'nin cenazesi araba üstüne konularak İstanbul'un Rum mahallelerinde gezdirildi, Tavra'daki cenaze törenine katılanlar bu olayı kınadılar.²⁹³ Bedriye isimli kadın ise, tedavi edildi ve can güvenliğinin sağlanabilmesi için Nisa Tevkifhanesine gönderildi.²⁹⁴ Lakin daha sonra Bedriye'nin Tevkifhanede yasadışı kaldığı öne sürülerek hakkında ne yapılması gerektiğiyle ilgili Dahiliye Nezareti'nden bilgi istendi.²⁹⁵ Belgede, Bedriye'nin Tevkifhanede kalmasının doğru olmadığı gibi serbest bırakılmasının da doğru olmayacağı vurgulanarak, Darülacezeye hizmet etmek üzere gönderilmesinin uygun olacağı belirtilmektedir.²⁹⁶

²⁸⁸ BOA. DH.MKT.2647./34. Belge için ve ayrıntılı bilgi için bkz. Ek 3.

²⁸⁹ BOA. ZB.327/60.

²⁹⁰ *Tanin*, "Beşiktaş Hadisesi", 11 Teşrin evvel 1908, s.8.

²⁹¹ *II. Meşrutiyet'in İlk Yılı*, s.139.

²⁹² Nureddin Van, s.283; Duman, s.107.

²⁹³ Duman, s.107; Nureddin Van, s.283-284.

²⁹⁴ BOA. ZB.334./92.

²⁹⁵ BOA. DH.MKT. 2874/65.

²⁹⁶ BOA. ZB.334/92.

Olay karşısında asayiş görevlilerinin yetersiz ve tedbirsiz davranmalarından yakınan Hüseyin Cahid 16 Ekim günü *Tanin*'de “*Beşiktaş Vaka-i Elimesi*” Başlıklı makalesinde Beşiktaş hadisesini şu ifadelerle anlattı:

“Evvel ki akşam Beşiktaş'ta vukua gelen elim hadise efkâr-ı umumiye üzerinde fena bir tesir husule getirmiştir. Kalb-i hamiyete bu darbe idarenin en zayıf noktasından vuruluyor. Emin olmalıdır ki yeni Türkiye için asıl hayatî tehlike bir dış tecavüzde değil, içtedir. Hürriyetimizde, hayat ve istikbalimize, vatanımıza kahredici darbeyi biz vuracağız ve çocuklarımızın gözünde ilelebet nefret ve lânete mahkûm olacağız.

Her kuvvet birbirinin vazifesine karışırsa vazife hakkıyla görülmez. Ahali zabitanın işine karıştığı için ne kadar mesul ise zabıta da vazifesini yerine getiremediği için o kadar kabahatlidir. Hükümet her noktaya zabıta memuru dikemez. Falan yerde bir cinayet vakası zahur etmiş diye zabıta hiçbir zaman mesul tutulamaz. Fakat bu cinayet vakası bir polis karakolu içinde zuhur ederse o zaman bütün kuvvetimizle avaze-i şikâyetimizi zabıtaya tevcih eyleriz.

Bu zabıta nerede? İstibdat idaresi zamanında Beşiktaş'tan geçenler hızlı lakırdı etmeye korkarlar idi. İstibdattan korkanlar kanundan niçin korkmayacaklar? Herkese hürriyet kanunsuzluk demektir fikrini mi vereceğiz? İstibdat zamanında bir korkan şimdi bin korkmalıdır. Çünkü istibdat zamanında belki bir tarafa mensubiyet temin ederek cezadan kurtulurum ümidi mevcut olabilirdi. Halbuki kanun intisâp ve iltimas tanımaz, bir cürüm irtikap eden behemehal cezasını görür. Fakat bu kanun fikrini kafalara sokacak demir el, hiç gülmeyen o kanun kolu nerede?

Bu gibi vakaların çıkmasına kötü niyet eseri olarak müsamaha ediliyor demek istemeyiz. Fakat hakikaten böyle olmadığını bilfiil ispat edilmesi de lâzımdır. Vakadan mesul olanların bilâistisna ceza görmelerini şiddetle isteriz ve aynı zamanda şu beceriksiz zabıtaya da artık bir ruh ve kuvvet vermesini vatanın selameti namına talep eyleriz. Çünkü zabıtasız devlet olmaz.”

(Hüseyin Cahid, *Tanin*, 16 Ekim 1908)²⁹⁷

Dönemin yabancı basın-yayın organlarından olan *The Times* gazetesi ise 26 Ekim 1908 tarihli basımında Kôr Ali ve Beşiktaş olaylarıyla iliği şunları yazdı:

²⁹⁷ II. Meşrutiyet'in İlk Yılı, s.140.

“Basına göre, Beşiktaş olayına dair ön soruşturmalar asilerin liderinin, hakkında yakalanma kararı çıktığından beri Yıldız Sarayı'na saklanan bir subay olduğunu ortaya çıkardı. Tanin Saray'ın suçluyu korumaya yönelik tekliflerde bulunup bulunmadığını sorguluyor, ancak tutuklanmasını etkileyecek ciddi adımların atılacağı son derece zayıf görülüyor. Polisin elindeki beş elebaşından ikisinin Saray'ın memuru olduğu kanıtlandı. Mahkemenin birkaç gün içerisinde gerçekleşeceği tahmin ediliyor. Fatih Camii'nde karışıklık çıkarmaya kalkışan ve ibadet edenlerden bir kişiyi yaralayan Kör Ali ve İsmail isimli suç ortağı, ön soruşturmalarla yönetim şeklini değiştirmeye çalışmak ve bu sebeple barışa zarar verici eylemlerde bulunmaktan suçlu bulundu.

Cuma günkü sevki kasteden, “İlahi Adalet” başlıklı broşürün satışı devlet tarafından yasaklandı, ancak çok sayıda kopyası umumun eline geçmekte.

Eskişehir'de talim yapmak için çağırılan hatırı sayılır miktarda ihtiyat kuvvetinin, bazı gericilerin entrikaları sebebiyle orduya katılmayı reddettiği haberleri alındı. Savunma Bakanlığı tarafından şiddetle cezalandırılmaları için talimatlar verildi. Seraskerat'taki ve Davut Paşa Kışlası'ndaki müfrezelerin bazı gericilerin ortaklığında güçlendirildiği görülüyor. Benzer bir tespit Saray'ın birlikleri için yapılmadı.”²⁹⁸

Bu dönemde kadınların sözlü ve fiili tacize maruz kaldıklarına dair haberler basında sıklıkla yer almaya başladı. Bu haberler üzerine Zabtiye Nezareti tarafından bir bildiri yayınladı. 17 Ekim tarihinde Zaptiye Nezareti tarafından hazırlanan rapora göre sadece İstanbul'da üç sarkıntılık olayı daha olmuştu. Bu olaylar; güzel giyinmiş, çocukları ve topçu subayı olan eşiyile beraber açık arabaya binmiş bir kadına ve Kapalıçarşı'da açık kıyafetli kadınlara, yine Kapalıçarşı'da kocasıyla gezmekte olan bir kadına karşı yapılan sözlü tacizdi. Bu olaylardan birinin faili olan bir asker dışında başka suçlu bulunamadı.²⁹⁹

3.4. Karagöz ve Ahmed Hamdi Olayları

İstibdat yanlılarının II. Meşrutiyet'e verdikleri tepkilerden bir diğeri Kör Ali olayı ile benzerlik gösteren Karagöz Olayı idi. Üsküdar Yeni Camii'nin imam vekili olan

²⁹⁸ *The Times*, 26 Ekim 1908, s.5. Haberin tamamı için bkz. Ek 4.

²⁹⁹ Duman, s.108; Akşin, *100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, s.95.

Abdülkadir, 7 Ekim akşamı teravîh namazı bitiminde cemaate meşrutiyet aleyhinde söylemlerde bulundu. Vaazında inançların zayıfladığını, bidatların arttığını söyledi. Bunların sebebi olarak meşrutiyeti gösterdi.³⁰⁰

Abdülkadir, kendisini izleyeceklerine yemin ettirdiği cemaatle birlikte Üsküdar sokaklarına çıktı ve “*Karagöz oyunun gösterimi İslam’a aykırıdır. Bu oyunların sergilendiği mekanlar yıkılmalıdır*” diye bağırdı. Ramazan ayı olduğu için birçok kahvehanede ve tiyatrodaki Karagöz-Hacivat oynatılmaktaydı.³⁰¹ Sinema ve tiyatro oynatılan yerleri basıp perdeleri yırtıp seyirciyi dağıtarak ortalığı talan ettiler.³⁰² Kalabalığı yönlendirenlerin içinde Buharalı iki tespihçi de bulunuyordu. Seyircilerin çoğu ise çocuklardı. Yaşanan olaylarda bazı çocuklar ezilme tehlikesi yaşadılar. Abdülkadir ve iki tespihçi aynı gün polis tarafından yakalandılar.³⁰³

Kör Ali ve imam vekili Abdülkadir olaylarının hemen ardından Ahmed Hamdi Olayı baş gösterdi. Peş peşe meydana gelen bu olaylar gazetelerde “*Divaneler Zincirsiz Geziyor*” şeklindeki başlıklarla yazıldı. Bu sefer 9 Ekim günü Fatih Camii’nde Cuma namazı sonrasında vaaz veren Hoca Halis Efendi’ye karşı bir saldırı gerçekleşti. Vaazında ticaret ve sanayinin büyümesinden bahseden hocaya, Ahmed Hamdi isimli biri muhalefet etti. Hocanın yalan söylediğini idda etti ve “*Hoca Efendi böyle şeyler söyleme, biraz da devletten bahset, yalnız millet olmaz, sözlerin hep muzırdır zira biz faniyiz*” dedi. Bu sırada belinden bir kama çıkarıp, kendisinin fedai olduğunu ve ölmeye geldiğini söyledi. Cemaate saldırmaya başlayan Ahmed Hamdi’yi cemaatin içinde bulunan Selimiye Kışlası Alay Ustalarından olan Ali Ramiz Efendi durdurdu. Ali Ramiz Efendi, Ahmed Hamdi’yi yakalayarak elindeki kamayı aldı. Bu sırada kendisi de elinden yaralandı. Ahmed Hamdi’ye öfkelenen cemaat Ahmed Hamdi’yi döverek camiden çıkardı ve asayiş görevlilerine teslim etti. Ahmed Hamdi Harbiye Nezareti’ne

³⁰⁰ Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, s.154; Yazıcı, *Osmanlı’da Siyasi Muhalefet*, s.266; Alpaslan, s.186.

³⁰¹ Yazıcı, *Osmanlı’da Siyasi Muhalefet*, s.266; İzzettin Çopur, http://www.izzettincopur.com/index.php?option=com_content&view=article&id=83:31-mart-ayaklanmasi-&catid=44:tarh-olaylar&Itemid=49 (Erişim tarihi: 07.02.2017, saat: 00:05).

³⁰² Ali Cevat Bey’in *Fezlekesi*, s.154; Yazıcı, *Osmanlı’da Siyasi Muhalefet*, s.266; Küçük Sevil, s.333; Van, s.283.

³⁰³ İzzettin Çopur, http://www.izzettincopur.com/index.php?option=com_content&view=article&id=83:31-mart-ayaklanmasi-&catid=44:tarh-olaylar&Itemid=49 (Erişim tarihi: 07.02.2017, saat: 00:05).

getirilerek üzeri arandı ve arama sonucunda padişaha sunulmak için yazılmış iki mektup ve bir evrak bulundu.³⁰⁴

Ahmed Hamdi sorgusu esnasında isminden başka bir şey söylemedi. Gazetelerde yer alan haberlerde Ahmed Hamdi'nin K r Ali ve Abdülkadir'in taraftarlarından olduğu yazıyordu.³⁰⁵ Gazeteler bu hadiseler neticesinde  lim kisvesine bürünmüş ajanlar hakkında uyarılarda bulundular. Ulemadan bazıları da bu olayları doğru bulmadıklarını açıkladılar. Sina Akşin bu gibi olayların Abdülhamid  zerine Őüphe çektiğine, zira olaylardan haberdar olmasa bile, onu tekrar mutlak hükümdar yapmak için harekete geçildiğine dikkat çekmekte. Ayrıca Abdülhamid'in suçsuzluğunu ortaya koymak için bu hareketleri kınamak ve reddetmek zorunda kaldığını belirtiyor.³⁰⁶

Daha  nce İttihat ve Terakki'nin Şube müdürlüğünü yapmış olan Mizancı Murad, Nazif Sururi ve Molla  ryanizade Cemil bu dönemde birleşerek meşrutiyete karşı bir grup kurdular. Dolayısıyla İttihatçılarla ters düŐtüler. Mizan'ı tekrar çıkartan Murad Bey ile İttihatçılar arasında gazete sütunlarına da yansıyan tartıŐmalar meydana geldi.³⁰⁷ Bu kişiler olaylar karşısında kışkırtıcı olarak görüldükleri için 9-10 Ekim'de tutuklanarak Harbiye Nezareti'ne götürüldüler. 17 Ekim'de Murad Bey Tiflis'e, Nazif Bey İbradı'ya, Cemil Mollo ise Kosova'ya gitmek koŐuluyla serbest bırakıldılar. Akşin bir görüŐe göre Mizancı'nın, Abdülhamid'e yazı göndererek, meŐrutidareyi devirmek üzere harekete geçmek amacıyla Padişah'tan haber beklediğini yazmış, Sultan ise red cevabı verip Mizancı'nın Yıldız'a giriŐini yasaklamıŐtı.³⁰⁸

Peş peşe yaşanan bu olaylar sonunda tedbirler alınmaya başlandı. Polis teŐkil tının yeni baŐtan örgütlenmesi ve olayların elebaŐlarıyla beraber olaylar esnasında harekete geçmeyen askerlerin cezalandırılmaları istendi. 11 Ekim'de gazetelerin halkın heyecanlanmasına sebep olan haberlerle bazı günlerde çıkarılan ekleri yasaklandı. 12

³⁰⁴ II. Meşrutiyet'in İlk Yılı, s.139.

³⁰⁵ II. Meşrutiyet'in İlk Yılı, s.139.

³⁰⁶ Akşin, *J n Türkler ve İttihat ve Terakki*, s.155.

³⁰⁷ Yazıcı, *Osmanlı'da Siyasi Muhalefet*, s.90; İslamoğlu, s.71.

³⁰⁸ Akşin, *J n Türkler ve İttihat ve Terakki*, s.155-156; Mizancı Murad 31 Mart Olayı'nın da kıŐkırtıcıları arasında görülerek Rodos'a sürgün edildi ve müebbet kalebentlik cezasına çarptırıldı. Abdullah Uçman, "Mizancı Murad", *D A*, cilt 30, İstanbul, 2005, s.215.

Ekim'de ise ordu birliklerinin polis vazifelerinde kullanılabileceklerine yönelik bir nizamname çıkarıldı.³⁰⁹

3.5. Kalem Dergisi Müdürü'nün Tutuklanması

18 Ekim'de mizah gazetesi Kalem'in son sayısı toplatıldı ve derginin müdürü Salâh Cimcoz gözaltına alındı.³¹⁰ Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i ilhak etmesi ve Alman İmparatoru II. Wilhelm'in Osmanlı Devleti'ne destek vermemesi, Kalem dergisinde eleştirildi.³¹¹ Gazete haberlerine göre olayın sebebi, Alman Sefir'in dergide yayımlanan Alman imparatoru ile ilgili karikatürden rahatsız olması üzerine şikayetçi olmasıydı. Fakat bu habere hem Osmanlı hükümeti, hem de Alman Sefiri itiraz etti. Osmanlı basınına ise olay Kanun-ı Esasî'ye bir tenkit, eski yönetime dönüş isteği olarak değerlendirildi. Olay hükümet tarafından kınandı. 20 Ekim'de İkdâm'da “*Tevkif, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun açık hükümlerine aykırı bir şekilde cereyan etmiş ise, Kanun-ı Esasî'nin güven altına aldığı şahıs hürriyetine Zaptiye Nezareti'nin vuku bulan tecavüzünü sükût ile geçiştirmek memleketin müşterek menfaatleri bakımından caiz olamaz*” yazıyordu. 21 Ekim'de Servet-i Fünûn da ise “*Kanun-ı Esasî'ye edilen tecavüz Zaptiye Nezareti'nin Kalem gazetesi'ni istibdat devrinde imişiz gibi toplatması ve sonra muharririnin tevkifi ile başladı*” yazıldı.

24 Ekim tarihli Kalem'de Salâh Cimcoz, “*Nasıl Oldu?*” başlıklı yazısında tutukluluğunu anlattı. Buna göre tutuklanması için Kalem dergisine gelen Zaptiye Nazırı Sami Paşa tutuklama sebebini “*Sadrizam paşanın irade-i aliyyeleri var. Alman Sefiri şikâyet etmiş*” şeklinde açıklamış ve kendisini nezarete götürmüştü. Zaptiye Nezareti'nde kaldığı süreyi ise şöyle anlatmakta: “*İki saat polis müdürü odasında kaldım. Nazır geldi. Haber gönderdim. Bir müddet sonra komiserlerden biri beni çağırdı. İstibdat devrinde bile cevaz verilmeyen amirane bir lisanla nazırı göremeyeceğimi, mevkuf bulunduğumu, tevkif müzakeresinin mevcudiyetini, lâkin onu bana okutmayacağını söyledi.*” Salâh Bey ifadesi alındıktan sonra aynı gün serbest bırakıldı.³¹²

³⁰⁹ II. Meşrutiyet'in İlk Yılı, s.139.

³¹⁰ II. Meşrutiyet'in İlk Yılı, s.142.

³¹¹ Figen Taşkın, “Osmanlı Karikatüristlerinin Gözünden Balkan Krizi”, Tobias Heinzelmann, *Osmanlı Karikatüründe Balkan Sorunu 1908-1914*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2004, s.165. Karikatürler için bkz. Ek 6.

³¹² II. Meşrutiyet'in İlk Yılı, s.142.

Olayın Servet-i Fünun Gazetesi'ne yansması ise özetle şöyle olmuştur:

Kanun-ı Esasî'ye Karşı Bir Hareket (Bir Muamma)

“Otuz senelik esaretten sonra Osmanlıların elde ettiği hürriyeti güven altına alan Kanun-ı Esasî'ye tecavüz olunuyor. Hepimiz bu kanunun yürürlüğünü temin için kanımızın son damlasını fedaya mecburuz ve böyle ahdettik. Bu ahit ve mecburiyet ortada dururken hükümetin kanun ihlaliyle başlayıp gülünç bir muamma tarzında son bulan hareketlerine kayıtsızca bakmak kabil değildir.

Kanun-ı Esasî'ye edilen tecavüz Zaptiye Nezareti'nin Kalem gazetesini istibdat devrinde imişiz gibi toplatması ve sonra muharririnin tevkifiyle başladı. İşte teferruatı: Sırasıyla okuyunuz ve aklınız ererse, elinizden gelirse muammayı hallediniz:

Evvelki günkü Servet-i Fünûn'dan: Almanya Sefiri Baron Mareşal von Branştayn dün Bab-ı Âli'ye gelerek Kalem gazetesinin yazmış olduğu makaleden dolayı Sadaret'e şikâyette bulunmuş ve bunun üzerine nüshaları toplattırılmıştır.

Birde dünkü takvim-i vekayide şu resmi ilanı okuyunuz:

Tekzip

Kalem gazetesinin bazı içeriğinden dolayı Almanya Sefiri hazretleri tarafından Bab-ı Âli nezdinde girişimlerde bulunduğu dün akşam neşrolunan bazı gazetelerde yazılı olup, sözü edilen Sefir tarafından herhangi bir girişimde bulunulduğunun aslı olmadığından söz konusu neşriyatın tekzibi yoluna gidilmiştir.

Şimdi ne diyeceğiz? Maatteessüf görüyoruz ki acınacak ve ağlanacak bir resmî oyuncak karşısında bulunuyoruz.

Hâlâ keyfî idareden kurtulamıyoruz, hükümet memurları meşrutiyet idaresini anlamıyor. Ya meşrutiyet idaresini öğrenmeli yahut bu mukaddes kanunla meşrutiyet altında bulunan idarede memuriyet icrasından vazgeçmeli, çekilip gitmelidir!” (Servet-i Fünûn, 21 Ekim 1908)³¹³

³¹³ II. Meşrutiyet'in İlk Yılı, s.143. 21 Ekim 1908 tarihli Servet-i Fünûn gazetesi II. Meşrutiyet'in İlk Yılı adlı eserden alınmıştır.

3.6. Taşkışla Vak'ası

1908 yılının Ekim ayının sonuna gelindiğinde, Meşrutiyete tepki olarak doğan olayların arttığı görüldü. Bu olaylar karşısında askerlerin etkisiz kalmaları hükümete Yıldız'daki askere güvenilmeyeceğini gösterdi. Bunun üzerine hükümet asayişini sağlamak adına Rumeli'den İstanbul'a taburlar getirme kararı aldı.³¹⁴

İlk olarak Üçüncü Ordu İkinci Nişancı Taburu 19 Ekim'de vapurla getirilerek Mecidiyeköy'deki Taşkışla'ya yerleştirildi. Selânik'ten getirilen bu taburlar, II. Meşrutiyet'in sadık bekçisi olarak nitelendiriliyordu.³¹⁵ 28 Ekim'de, Taşkışla'daki Sekizinci Alay'ın Üçüncü Taburu ve Yedinci Alay'ın Birinci Taburu'nun Harbiye Nezareti tarafından Cidde'ye gönderilmelerine karar verildi. Bu durum askerler arasında hoşnutsuzluğa sebep oldu. 28 Ekim'de geneli erbaş olan seksen altı asker kışla dışına çıkarak silâh çatıp³¹⁶, görev sürelerinin bitmek üzere olduğunu ve terhis edilmek istediklerini dile getirerek Padişah lehinde, Kışla Kumandanının ise aleyhinde gösteri yaptılar.³¹⁷

Askerlerin tepkilerine karşı, İkinci Fırka Kumandanı Şevket Paşa ve Harbiye Nazırı, Hassa Ordusu Kumandanı Mahmud Muhtar Paşa nasihatte bulundular, fakat bu ikazlar askerler üzerinde etkili olmadı. Bunun üzerine Rumeli'den gelen Avcı Taburları 30 Ekim gecesini kışlayı işgal ettiler. 31 Ekim günü Selânik'ten gelen Avcı Taburu ile kışladaki taburlar talime çıkarken, dışarda silâh çatmış olan askerler talime katılmadıkları gibi ateş etmeye kalkıştılar. Durumu haber alan Hassa Alayı Kumandanı Mahmud Muhtar Paşa Taşkışla'ya geldi. Maçka Kışlası'ndan gelen Altıncı Alay'ın Dördüncü Taburu ve Remzi Bey komutasındaki Avcı Taburları asileri kuşatma altına aldılar. Çatışma sırasında isyancılardan üç çavuş öldü ve üç kişi yaralandı, geriye kalanlar da teslim oldular. Teslim olanlar kolları bağlanarak dörder dörder Kabataş

³¹⁴ II. Meşrutiyet'in İlk Yılı, s.144; Taşkışla olayı Kâmil Paşa'nın sadrazamlığı sırasında meydana geldi; Aksun, s.460.

³¹⁵ Özcan, s.10; Ahmet Turan Alkan, *Kanun-i Esasi'den Askeri Müdahaleye II. Meşrutiyet*, "Ordu-Siyaset İlişkilerinin Temelleri Atılıyor", haz. Yusuf Çağlar, Zaman Kitap, İstanbul, 2008, s.89; Ali Cevat Bey'in *Fezlekesi*, s.172; Abdurrahman Şeref Efendi, *Son Vak'anüvis Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi-II. Meşrutiyet Olayları*, TTK, Ankara, 1996, s.14.

³¹⁶ Ahmet Turan Alkan, s.87. Aslında o dönemde hizmet süresini tamamlayan askerlerin görev süreleri uzatıldığı takdirde terhis talep etmeleri alışıldık bir durumdu. Fakat askerler bu sefer karşılarında daha sert zabıtlar buldular.

³¹⁷ Ahmet Turan Alkan, s.87; S. Akşin, *100 Soruda Jön Türkler*, s.96; II. Meşrutiyet'in İlk Yılı, s.144.

İskelesi'ne taşındılar. Oradan istimbotla Sarayburnu'na götürülerek, diğer avcı taburlarının misafir olarak bulunduğu kısma hapsedildiler. İsyancılardan on kişi kaçtı. 1.Ordu kumandanı Mahmut Muhtar Paşa cesetleri ibret olması için saray çevresine asmak istedi fakat Padişah buna razı olmadı.³¹⁸

Avcı taburu ile beraber kışladaki askerlerin tamamı avluda toplandılar. İttihat Terakki Cemiyeti mensubu Doktor Bahaeddin Bey ve Padişah Yaverlerinden Ferik Halil Paşa ve askerlere teşekkür mahiyetinde konuşma yaptılar. Hassa Ordusu Kumandanı Mahmud Muhtar Paşa da Harbiye Nezareti Meydanı'nda yoklama alındıktan sonra Avcı Taburları ile birlikte tüm askerlere hitaben; vatan, millet, devlet ve görevleri için canlarını vermeye yemin ettiklerini hatırlatarak itaat etmedikleri takdirde cezalarının ölüm olacağını vurgulanan bir konuşma yaptı.³¹⁹

³¹⁸ Akşin, *100 Soruda Jön Türkler*, s.96; Ahmet Turan Alkan, s.461; *II. Meşrutiyet'in İlk Yılı*, s.144.

³¹⁹ *II. Meşrutiyet'in İlk Yılı*, s.144.

SONUÇ

II. Meşrutiyet'in ilan edilmesi sürecinde başrol oynayan İttihatçılar, rejim değişikliği ile Osmanlı Devleti'nde mevcut olan tüm yaraların sarılacağına ve dış siyasetteki sorunların da çözüleceğine inanıyorlardı. 23 Temmuz 1908'de hedeflerine ulaşarak, Kanun-ı Esasi'yi yeniden yürürlüğe koydurmayı başardılar. Meclis-i Mebusan'ın tekrar açılmasından sonra meydana gelen siyasi ve toplumsal olaylar gösterdi ki bu devlet adına büyük bir başarı değildi. Çünkü devletin asıl sorunu olan ekonomik, sosyal ve kültürel problemlerle beraber, milliyetçilik akımının meydana getirdiği azınlıklar sorunu gibi meseleler henüz çözülmemişti. Rejim değişikliğinin halk tabanına bir etkisinin olmaması yani halkın, kötü durumda olan ekonomik yapısını ve yaşam tarzını iyi yönde etkilememesi sonucu halk, yeni sistemi sorgulamaya başladı ve doğal olarak yeni yönetime karşı tepkiler meydana geldi. Ayrıca devlet yönetiminde ciddi bir otorite boşluğu da oluşmuştu. Devlet yönetmek konusunda tecrübeli olmayan İttihatçılar, yönetimi tam olarak ele alamadıkları gibi Padişah'a da teslim etmediler. Devlet idaresini arka plandan yönetmeye karar veren İttihatçılar, eski devlet adamlarıyla birlikte hareket ettiler. Fakat, eski devlet adamları, yeni sistemi henüz içselleştirmiş değillerdi. Şimdiye kadar alıştıkları düzenden farklı hareket etmek yerine, hareketsiz kalmayı tercih ediyorlardı. Durumun böyle olduğu bilhassa mebus seçimleri sırasında görüldü. Paşalar seçimlere katılmadılar. Çünkü onlar için bu bir düşüştü ve onur kırıcıydı.

Ortaya çıkan otorite boşluğu, Osmanlı Devleti'nin topraklarını paylaşmak için hali hazırda bekleyen devletleri de harekete geçirdi. Bir-iki ay içerisinde Osmanlı Devleti şimdiye kadar yaşamadığı derecede hızlı toprak kaybetti. Bosna-Hersek'in Avusturya-Macaristan tarafından işgal edilmesi, Girit'in Yunanistan'a katılma girişimi ve Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesi gibi olayların aynı zamanda gerçekleşmesi dikkat çekiciydi. Hiç kuşkusuz yeni yönetimin tecrübesizliği, bu sonuçları doğurmuştu. Böyle kritik bir dönemde, İttihat ve Terakki mensupları dış siyasetle ilgilenmek yerine Kasım ayında yapılacak olan seçimler için siyasi program oluşturmaya çalışıyorlardı. Yeni sistemin oluşturduğu atmosfer içerisinde var olmaya çalışan Osmanlı aydınları, çeşitli Cemiyet ve Parti kurma çalışmaları içine girdiler. İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı olan aydınlar, ilk muhalefet Partisi olan *Ahrar Fırkasını* etrafında toplandılar. Kurulan cemiyet ve partiler yeni rejimin köklenmeye başladığını göstermekteydi. II.

Meşrutiyet'in ilanının bir sonucu olarak, kadınlar daha etkin bir şekilde “*biz de varız*” diyebilme ortamını yakaladılar. Cemiyetler kurup, konferanslar düzenlediler. Kadın artık sosyal yaşamda eskiye nazaran çok daha aktifti.

Fakat kadınların da geleceklerini inşa etmeye başladıkları o günlerde, bu duruma muhalefet eden gruplar da ortaya çıktı. Kadınların sokaklarda özgürce dolaşmaya başlaması ve bu şekilde toplum içerisinde var olmasının dine aykırı olduğunu savunanlar bu durumdan İttihat ve Terakki yöneticilerini sorumlu tutarak eski idareye geri dönülmesi için olaylar çıkardılar. Ülke içinde karışıklık ve asayişsizlik söz konusuydu. Halk, toplum içerisinde bir saygınlığı olmayan kişilerin dahi kışkırtmasına gelerek ayaklanabiliyordu. İttihatçıların tutum ve davranışlarından rahatsızlık duyan halk, ilk tepkiyi Kör Ali hadisesini destekleyerek verdi. Olay, 7 Ekim 1908'de İstanbul Fatih Camii'nin müezzini Kör Ali lakaplı kişi ve arkadaşı İsmail Hakkı'nın, *Ey ümmeti Muhammet, şeriat elden gidiyor* diye halkı galeyana getirmeleriyle başladı. Arkalarına takılan kalabalıkla birlikte Yıldız Sarayı'na gidip meşrutiyet aleyhinde konuşmalar yaptılar. Padişah II. Abdülhamid, kalabalığı yatıştırıcı bir hitapta bulduktan sonra toplananlar dağıldı. Aynı günün akşamı Üsküdar'da Yeni Cami imam vekili Abdülkadir, “*Karagöz oynatılması İslamiyet'e aykırıdır. Karagöz müsameresi yapılan yerler yıkılmalıdır*”, diyerek etrafına topladığı insanlarla Üsküdar sokaklarına çıktı ve Karagöz oynatılan yerler yağmalandı. Polis imam vekili Abdülkadir ve iki kişiyi tutukladı. Bu kişilerle birlikte hareket ettiği şüphesiyle gazetesi mühürlenmiş Mizancı Murad Bey de sürgün edildi. Mizancı Murad Bey, İttihat ve Terakki karşıtı yazılar yazmaktaydı. Bu durum, İttihatçıların istibdat döneminin yöntemlerini uyguladığını gösteriyordu. Hayal edilen hürriyet ortamı gerçekleşmemiş, bilakis yeni düzen daha yoğun baskılarla kendini ortaya koymuştu. Aynı karaktere sahip olan Kör Ali ve Karagöz olaylarına halkın destek olması, durumun vahametini gösteriyordu. Yine o günlerde Fatih Camii'nde meydana gelen Ahmed Hamdi olayı ise sözü edilen iki olaydan biraz farklı cereyan etmesine rağmen, güvensizlik ortamını yansıtmaya bakımdan önemliydi. Bu olayda Ahmed Hamdi isimli şahıs vaaz veren hocayı yalancılıkla suçladı ve cemaate saldırdı. Üç olayın da ortak özelliği eski rejimi istemeleriydi. Görülüyor ki, yeniyi karalamanın en iyi yolu olan eskiyi övmeye ve geri isteme, halkın tepki biçimini şekillendirmişti. 14 Ekim'de ise benzer bir olay daha yaşandı. Müslüman bir kadın olan Bedriye ile evlenmek isteyen Hristiyan asıllı Todori

isimli bir Rum, dini hassasiyetleri tahrik edilen kalabalık tarafından öldürüldü. Bu olayın karakolda meydana gelmesi asayişsizliği gözler önüne serdi. Rum tüccarlar, güvenlikleri tehlikede olduğu gerekçesiyle sokaklara dökülüp eylem yaptılar. Anlaşıldığı gibi İttihat-ı Anasır ümidiyle formüle edilen meşrutiyet anasırı bir araya toplayamadı, Müslüman ve gayrimüslim halk arasında karışıklıklar devam etti.

İttihat ve Terakki yönetimine karşı hoşnutsuz olan sadece halk değildi. Osmanlı ordusundaki askerler de yeni düzene tepkiliydi. 31 Ekim 1908 tarihinde askerlik vazifeleri bitmesine rağmen terhis edilmeyip Cidde'ye gönderilmek için ayrılan 87 er, çavuşları başlarında bulunduğu halde Taşkışla'da ayaklandılar. İsyan kısa zamanda bastırıldıysa da durumun vahametini gösterdi ve 31 Mart hadisesinin ayak seslerini duyurdu.

Özetle diyebiliriz ki, İttihat ve Terakki üyelerinin siyasi iktidara tam anlamıyla hakim olamamaları, tecrübesizlikleri ve uygulamaları istikrarsızlığa halk arasında memnuniyetsizliğe sebep oldu. Siyasal istikrarsızlık tüm muhalefet gruplarının kısa zamanda İttihat ve Terakki'ye karşı birlikte hareket etmelerine zemin hazırladı. Meydana gelen siyasi ve toplumsal olayların çoğu 1908 yılının Ekim ayında meydana geldi. Bu anlamda Ekim ayı, II. Meşrutiyet döneminin en hareketli dönemi oldu ve Osmanlı Devleti'nin siyaset sahnesindeki *yeni* yerini belirledi. Ekim ayı itibariyle yeni bir Osmanlı Devleti inşa edilmeye başlandı. Bugünkü Türkiye'nin temelleri o günlerde atıldı. Yani, bütün bu olumsuzluklara rağmen Osmanlı Devleti'nin sosyolojik durumunun *modernleşme* anlamında farklılaşmaya başlaması ve devletin yapısının değişmeye başlaması bakımından bu dönem büyük önem arz etmektedir. Yaşanan bu gelişmeler 31 Mart isyanının birer provasası oldu. Bununla birlikte iç karışıklık 1912'de patlayacak olan Balkan savaşının da sebebi haline geldi.

KAYNAKÇA

Kitap ve Makaleler

- Abadan, Yavuz (1999), *Tanzimat Fermanının Tahlili*, MEB, İstanbul.
- Abdurrahman Şeref Efendi (1996), *Son Vak'anüvis Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi-II. Meşrutiyet Olayları*, TTK, Ankara.
- Ada, Turhan (2010), *Adnan Adıvar Hayatı ve Kişiliği*, Kültür A.Ş., İstanbul.
- Adıyeke, Ayşe Nükhet, Nuri Adıyeke (2006), *Fethinden Kaybına Girit*, Bab-ı Âli Kültür Yayıncılığı, İstanbul.
- Akkurt, Halil (2014), "Anadolu'da İttihat ve Terakki Cemiyeti, 1906-1912 Genel Bir Çerçeve" *Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2014, Cilt:14, Yıl:2014, Sayı:2, s.279-304.
- Aksoy, A. Şerif (2002), *İttihat ve Terakki Cemiyeti Tarihi*, Nokta Kitap, İstanbul.
- Aksun, Ziya Nur (2017), *II. Abdülhamid Han*, haz. Erol Kılınç, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Akşin, Sina (1980), *100 Soruda Jön Türkler*, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Akşin, Sina (1994), *Şeriatçı Bir Ayaklanma 31 Mart Olayı*, İmge Yayınları, Ankara.
- Akşin, Sina (2014), *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İmge Kitabevi. 7. Baskı, Ankara.
- Ali Cevat Bey'in Fezlekesi (1960), *İkinci Meşrutiyetin İlânı Ve Otuzbir Mart Hâdisesi*, Hazırlayan: Faik Reışt Unat, TTK, Ankara.
- Ali Kemal (2010), *Toplu Yazıları*, haz: Safiye Kıranlar, İsis Yayınları, İstanbul.
- Alkan, Ahmet Turan (2008) *Kanun-i Esasi'den Askeri Müdahaleye II. Meşrutiyet*, "Ordu-Siyaset İlişkilerinin Temelleri Atılıyor", haz. Yusuf Çağlar, Zaman Kitap, İstanbul.
- Alkan, Necmettin (2009), *Mutlakiyetten Meşrutiyete II.Abdülhamid ve Jön Türkler*, Selis Kitap, İstanbul.
- Alpaslan, Teoman (2015), *31 Mart Ayaklanması-Yüz Yılda Ne Değişti*, Kamer Yayınları, İstanbul.
- Armaoğlu, Fahir (1997), *19.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, TTK, Ankara.
- Aslan, Taner (2009), "II. Meşrutiyet Dönemi İşçi Hareketleri ve Bu Hareketlerin Meydana Getirdiği Sorunlar Üzerine Bir Deneme", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 25, Bahar, Ankara, s.33-65.

- Aslan, Taner (2010), “II. Abdülhamid’in Jön Türk Siyaseti: İttihat Ve Terakki Cemiyeti’ne Karşı Önlemler”, *Aksaray Üniversitesi, Tarih Bölümü Sosyal Bilimler Dergisi*, C. III, No.1, Nisan, Aksaray, s.102-131.
- Aydemir, Şevket Süreyya (1983), *Makedonya’dan Ortaasya’ya Enver Paşa 1860-1908*, Birinci cilt, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Aydın, Hakan (2016), “II. Meşrutiyet’in İlk Yılında Tanin”, *Humanities Sciences (NWSAHS)*, 11(2): Kayseri, s.96-111.
- Aydın, Mahir (1994), “Doksanüç Harbi 1877-1878 Osmanlı - Rus Savaşı” *DİA*, cilt 9, İstanbul, s.498-499.
- Aydoğan, Erdal (2005), *İttihat Ve Terakki’nin Doğu Politikası 1908-1918*, Ötüken Yayınları, Ankara.
- Aysal, Necdet (2006), “Örgütlenmeden Eyleme Geçiş: 31 Mart Olayı”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Mayıs-Kasım, Ankara, s.37-38.
- Bayur, Yusuf Hikmet (1991), *Türk İnkılâbı Tarihi*, Cilt 1, 1.Kısım, 4. Baskı, Ankara.
- Berkes, Niyazi (2002), *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, (çev:Ahmet Kuyaş), YKY, İstanbul.
- Beydilli, Kemal (1991), “Avusturya”, *DİA*, cilt: 04, İstanbul, s.174-177.
- Beydilli, Kemal (2013), “Yeni Osmanlılar Cemiyeti”, *DİA*, cilt 43, İstanbul, s.430-433.
- Binark, İsmet (1992), *Bosna Hersek İle İlgili Arşiv Belgeleri 1516-1919*, T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Genel Müdürlüğü-Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No:7, Ankara.
- Birecikli, İhsan Burak (2008), “Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet’in İlanı Üzerine Bir İnceleme” *Akademik Bakış* Cilt 2, Sayı 3, Kış, Gazi Üniversitesi, Ankara, s.211-226.
- Burak, Durdu Mehmet (2003), “Osmanlı Devleti’nde Jön Türk Hareketinin Başlaması Ve Etkileri” *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı: 14, Ankara, s.291-318.
- Çakır, Hamza (1996), “Osmanlı Pazarında Yerli ve İthal Fes Savaşı” *Toplumsal Tarih Dergisi*, Ekim, s.37-39.
- Çakmak, Zafer (2003), “Avusturya – Macaristan İmparatorluğu’nun Bosna Hersek’i İşgali Ve Sonrasında Osmanlı Devleti İle Yaptığı Antlaşma”, *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları Dergisi*, Elazığ, s.16-20.
- Çelik, Bilgin (2004), *İttihatçılar Ve Arnavutlar, - II. Meşrutiyet Döneminde Arnavut Ulusçuluğu Ve Arnavut Sorunu*, Büke kitapları, İstanbul.

- Çetinkaya, Doğan (2004), *1908 Osmanlı Boykotu: Bir Toplumsal Hareketin Analizi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Çiçek, Kemal, “II. Viyana Kuşatması ve Avrupa’dan Dönüş (1683-1703)”, *Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Trabzon, s.746-764.
- Demirel, Muammer (1990), *İkinci Meşrutiyet Öncesi Erzurum’da Halk Hareketleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Derviş Vahdeti (1992), *Volkan Gazetesi 1908-1909*, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Doğan, Cem (2013), “II. Meşrutiyet Dönemi Çalışma Hayatına Bakışlar: Gümrük Hamalları Grevi Örneği”, *Prof. Dr. Nejat Göyünç Armağanı*, Ardahan, s.539-548.
- Doğan, Şahin (2015), “Rus Diplomatik Yazışmalarda II. Meşrutiyet’in ilanı Arifesinde Rumeli ve Hürriyetin İlanı”, *Yeni Türkiye*, 68/2015, s.3144-3166.
- Duman, Doğan (2016), “31 Mart Vak’ası’nın İki Öncü Habercisi: Kör Ali Ve Beşiktaş Olayları”, Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü, *The Journal of Academic Social Science Studies, International Journal of Social Science* Numara 42, Kış III, s.95-112.
- Elmacı, M. Emin (1999), “Karikatürlerle Avusturya Boykotu”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, Mart, s.48-53
- Elmacı, Mehmet Emin (1997), “1908 Avusturya Boykotunda Liman İşçileri”, *Kebikeç-İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırma Dergisi*, Sayı 5, s.155-162.
- Erdem, Nilüfer (2015), “II. Meşrutiyet’in İlanı Sonrası Helenlerin Prens Sabahaddin’e Gösterdikleri İlginin Yunan Basınındaki Yansımaları” *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 11, Sayı 21 Bahar, s.33-58.
- Feroz, Ahmad (2016), *İttihat Ve Terakki 1908-1914*, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Furat, Ayşe Zişan (2013), “ Berlin Antlaşması Sonrasında Balkanlar’da Cemaat-i İslamiyelerin Teşekkülü (1878-1918)”, *OTAM*, İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Eğitimi Anabilim Dalı, 33/Bahar, s.63-93.
- Gazel, Ahmet Ali (2008), “II. Meşrutiyet Dönemi’nde İttihatçılarla Muhaliflerin Uzlaşma Çabaları 1908-1912”, *Yüzüncü Yılında İkinci Meşrutiyet*, Editör: Asım Öz, Pınar Yayınları, İstanbul, s.205-232.
- Geyikdağı, V. Necla (2011) *Foreign Investment In The Ottoman Empire- International Trade and Relations 1854-1914*, Taurus Academic Studies, London- Newyork.
- Gökbayır, Satılmış (2012), “Gizli Bir Cemiyetten İktidara: Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin 1908 Seçimleri Siyasi Programı” , *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1), Çankırı, s.61-96.

- Gündüz, Tufan (2012), *Osmanlı Tarihi El Kitabı*, Grafik Yayınları, Ankara.
- Gürel, Cemal Necip (2009), *İttihat Ve Terakki Ve Paramiliter Yan Kuruluşları*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir.
- Hanioğlu, M.Şükrü (2001), *Preparation For A Revolution- The Young Turks 1902-1908*, Oxford Universty Press.
- Hanioğlu, M.Şükrü (2004), “ II.Meşrutiyet”, cilt:29, *DİA*, s.388-393.
- Hanioğlu, M.Şükrü (2011), “İttihat Ve Terakki Cemiyeti”, *DİA*, Cilt 23, İstanbul, s.476-484
- İnönü, İsmet (1985), *Hatıralar*, Bilgi Yayınevi, İstanbul.
- İpek, Selçuk (2010), *Anadolu Halk Türkülerinde Vergi İsyanı*, Ekin Yayınevi, Bursa.
- İrtem, Süleyman Kâni (199), *Meşrutiyet Doğarken 1908 Jön-Türk İhtilâli*, Hazırlayan: Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınevi, İstanbul.
- İrtem, Süleyman Kâni *Meşrutiyet Doğarken 1908 Jön-Türk İhtilâli*, Hazırlayan: Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınevi, İstanbul.
- İslamoğlu, Abdullah (2004), *İkinci Meşrutiyet Döneminde Siyasal Muhalefet*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul.
- İsmail Kemal Bey'in Hatıratı* (2009), Editör: Sommerville Story, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Kabacalı, Alpay (2005), *Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e İmparatorluk ve Nesnel Tarihin Prizmasından Abdülhamid*, Deniz Kültür Yayınları, İstanbul.
- Kadri, Hüseyin Kazım, *Balkanlardan Hicaza İmparatorluğun Tasviyesi*, (haz: Kudret Büyük Coşkun) Pınar Yayınları, İstanbul.
- Kansu, Aykut (2002), *1908 Devrimi*, İletişim Yayınlar, İstanbul.
- Kansu, Aykut (2016), *İttihadcıların Rejim ve İktidar Mücadelesi 1908-1913*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kaplan, Leylâ (1998), *Cemiyetlerde ve Siyasal Teşkilatlarda Türk Kadını 1908-1960*, Atatürk Araştırmaları Merkezi, Ankara.
- Karacakaya, Recep (2003), “Meclis-i Mebusan Seçimleri Ve Ermeniler (1908-1914)”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, sayı 3, s.127-142.
- Karal, Enver Ziya (1996), *Osmanlı Tarihi 1908-1918*, cilt: IX,TTK, Ankara.
- Karpat, Kemal H. (2004), *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, çev: Recep Boztemur, Ankara.

- Kars, H. Zafer, *Belgelerle 1908 Devrimi Öncesinde Anadolu*, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Kaya, Mehmet Yalçın Alaaddin, (2012), *Osmanlı Tarihi El Kitabı*, (Dördüncü Bölüm), Ed: Tufan Gündüz, Grafiker Yayınları, Ankara, s.345-521.
- Kerimoğlu, Hasan Taner (2008), *İttihat Ve Terakki Cemiyeti'nin Rum Politikası 1908-1914*, (Basılmamış Doktora Tezi),Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir.
- Kerimoğlu, Hasan Taner (2012), *İttihat Terakki Ve Rumlar 1908-1914*, Dijital Düşler Basım, İstanbul.
- Keskin, Tülay (2005), "Demet Dergisi'nde Kadın ve İlerleme Anlayışı" *DTCF*, Tarih Bölümü, Cilt 24, Sayı 37, s.289-312.
- Kızıltan, Yılmaz (2006), "Meşrutiyet'in İlanı ve İlk Osmanlı Meclis-i Mebusan" *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 26, Sayı 1, Ankara, s. 251-272.
- Koloğlu, Orhan (1985), "Reval'de Osmanlı Devleti Gerçekten Paylaşıldı mı", *Tarih ve Toplum*, Sayı 24, İstanbul, Aralık, s.201-228.
- Köse, Ali (2001), "Jön Türkler", *DİA*, cilt: 23, İstanbul, s.584.
- Kuran, Ahmed Bedevi (1948), *İnkılap Tarihimiz ve İttihad Terakki*, İstanbul.
- Kuyucuklu, Nazif (1992), "Bulgaristan" Bağımsızlık Dönemi, *DİA*, cilt 6, İstanbul.
- Küçük, Sevil Hülya (2005), *İttihat ve Terakki Döneminde İslamcılık Hareketi 1908-1914*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Yakınçağ Ana Bilim Dalı), Ankara.
- Küçük, Cevdet (1992), "Balkan Savaşları" *DİA*, cilt 5, İstanbul, s.23-25.
- Metin, Erhan 2004, "II. Meşrutiyet Dönemi Siyasi Olayları", *Karatekin Gazetesi*, Çankırı.
- Okay, Cüneyd (1996), "Müslüman Boykotajı ve İstiklal-i İktisadi-i Milli Cemiyeti", *Toplumsal Tarih Dergisi*, Temmuz, s.47-51.
- Olgun, Kenan (2012), "Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda Ara Seçimler (1908-1912 Dönemi)", *Atatürk Araştırmaları Merkezi Başkanlığı*, Mart, sayı:82, s.1-23.
- Ortaylı, İlber (1981),"İkinci Viyana Kuşatmasının İktisadi Sonuçları Üzerine" , *Osmanlı Araştırmaları II*, İstanbul.
- Ortaylı, İlber (2006), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, Alkım Yayım, İstanbul.
- Ökçün, A. Gündüz (1982), *Tatil-I Eşğâl Kanunu 1909 Belgeler- Yorumlar*, Ankara.

- Öke, Mim Kemâl (1983), *II. Abdülhamid ve Dönemi*, Doğu Matbaası, İstanbul.
- Öksüz, Melek (2010), “Girit Meselesi’nin Belirsizlik Yılları 1908-1913”, *Karadeniz Araştırmaları*, Bahar, sayı 25, Trabzon, s.93-114.
- Örs, Orhan (2013), “Kuruluşundan Birinci Dünya Savaşına Kadar İttihat ve Terakki Cemiyeti” *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Bahar, Sayı.51, Ankara, s.679-716.
- Özbozdağlı, Özer (2005), *İttihat Ve Terakki’nin Balkan Siyaseti 1908-1914*, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Temmuz, Hatay.
- Özcan, Azmi (2007), “Otuzbir Mart Vak’ası”, Cilt 34, *DİA*, İstanbul 2007, s.9-11.
- Özdemir, Hakan (2014), *Abdülhamid’i Deviren Kurşun*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Öztuna, Yılmaz (1994), *Büyük Osmanlı Tarihi*, Ötüken Neşriyat, cilt 9, İstanbul.
- Perinçek, Mehmet (2014), Arda Odabaşı, *Stambulskie Novosti’de Jön Türk Devrimi*, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Petrosyan, Yuriy Aştoviç (1974), *Sovyet Gözüyle Jön Türkler*, çev:Mazlum Beyhan-Ayşe Hacıhasanoğlu, Bilgi yayınevi, Ankara.
- Ramsaur, Erneste E. (2011), *Jön Türkler-1908 İhtilalinin Doğuşu*, çev: Muhsin Önal Mengüşoğlu, Pınar Yayınları, İstanbul.
- Resneli Ahmed Niyazi, *Hatırat-ı Niyazi Yahud Tarihçe-i İnkılab-ı Kebir-i Osmaniden Bir Sahife*, İstanbul.
- Said Paşa-Tahsin Paşa (2008), *İkinci Meşrutiyet’in İlanı 1908*, Editör: Ö. Andaç Uğurlu, Örgün Yayınevi, İstanbul.
- Sencer, Oya (1969), *Türkiye’de İşçi Sınıfının Doğuşu ve Yapısı*, Habora Kitabevi, İstanbul.
- Sofuoğlu, Ebubekir (2004), *Osmanlı Devletinde Islahatlar ve I. Meşrutiyet*, Gökkuşbu yayınevi, İstanbul.
- Sorgun, Taylan (2001), *İttihat ve Terakki Devlet Kavgası*, Beyaz Balina, İstanbul.
- Soysal, İlhami (1980), *Dünyada ve Türkiyede Masonluk ve Masonlar*, İstanbul.
- Şemsi, Müfid (1995), *Şemsi Paşa, Arnavudluk ve İttihat-Terakki*, haz: Ahmed Nezh Galitekin, Nehir yayıncılık, İstanbul.
- Talat Paşa (2000), *Talat Paşa’nın Anıları*, haz: Alpay Kabacalı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

- Taşkın, Figen (2004), “Osmanlı Karikatüristlerinin Gözünden Balkan Krizi”, *Tobias Heinzelmann, Osmanlı Karikatüründe Balkan Sorunu 1908-1914*, Kitap Yayınevi, İstanbul, s.161-173.
- Tukin, Cemal (1996), “Girit”, *DİA*, cilt 14, İstanbul, s.85-93.
- Tunaya, Tarık Zafer (2003), *Türkiye’de Siyasal Partiler-II. Meşrutiyet Dönemi*, cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Turan, Mustafa (1964), *Taşkıyla’da 31 Mart*, İstanbul.
- Turan, Şerafettin (2008), *Türk Devrim Tarihi*, 1. Kitap (İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direnişe), Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Türkmen, Zekeriya (1993), *Osmanlı Meşrutiyetinde Ordu-Siyaset Çatışması*, İrfan Yayınevi, İstanbul.
- Uçman, Abdullah (2005), “Mizancı Murad”, *DİA*, cilt 30, İstanbul, s.214-216.
- Ulusalkul, Nedim (1937), *İstibdad Aleyhinde Türk Ulusunun İlk Hareketi – Erzurum İhtilali*, Ankara Basımevi, Ankara.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1954), “Gazi Ahmet Muhtar Paşa’ya Dair”, *Resimli Tarih Mecmuası*, c.1, Ağustos, s.3273-3275.
- Ünsal, Emin (2009), *Girit’in Türk Hakimiyetinden Çıkışı*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Edirne.
- Van, Nureddin (2012), “II. Meşrutiyet’in İlanından Sonra Polis Teşkilatının Değişimi Ve Dönüşümü” *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:34, Aralık, Kütahya.
- Yalçın, Hüseyin Cahit (1976), *Siyasi Anılar*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Yazıcı, Serkan (2011), *Osmanlı’da Siyasi Muhalefetin Kurumsallaşma Süreci 1902-1909*, (Basılmamış Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Yazıcı, Serkan (2012) “II. Meşrutiyet Döneminde Padişah ve Mebusları Barıştıran Yıldız Ziyafeti-31 Aralık 1908”, *I. Türk Mutfak Kültürü Sempozyumu- Osmanlı Mutfak Kültürü*, Bilecik, s.409-424.
- Yazıcı, Serkan (2012), “Edirne Ayaklanması 1908”, *Edirne’nin Fethinin 650. Yılı Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Edirne.
- Yazıcı, Serkan, (2014) “Osmanlı Devleti’nin Bir Sanayi Merkezi Olarak Hereke”, *Gazi Akçakoca Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Kocaeli, s.707-725.

Yıldırım, Kadir (2012), “Balkan Savaşları’nın Osmanlı’da İşçi Hareketleri Üzerindeki Etkileri”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, XII/2 (Kış), s.213-234.

Yılmaz, Mehmet Serhat (2011), “II. Meşrutiyet Öncesi Kastamonu’da Bir Ayaklanma Girişimi 1906”, *Karadeniz Araştırmaları*, Yaz, Sayı 30, s.123-142.

Zeyrek, Suat (2012) “II. Meşrutiyet’in İlanı Üzerine Bazı Düşünceler: Darbe mi Devrim mi?”, *OTAM*, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul Üniversitesi, 32/Güz, s.201-228.

Sürekli Yayınlar

Chicago Daily, 6 Ekim 1908.

Chicago Daily, 6 Ekim 1908.

Chicago Daily, 7 Ekim 1908.

Chicago Daily, 5 Ekim 1908.

Cincinnati Enquirer, 7 Ekim 1908.

Detroit Free Press, 5 Ekim 1908.

Detroit Free Press, 6 Ekim 1908.

Indianapolis Star, 6 Ekim 1908.

İttihat ve Terakki, “Kör Ali”, 21 Teşrinisi sani, 1324 şevval, Ekim 1908.

Los Angeles Times, 8 Ekim 1908.

Nashville Tennessean, 7 Ekim 1908.

New-York Times, 1 Ekim 1908.

New-York Tribune, 6 Ekim 1908.

New-York Tribune, 7 Ekim 1908.

Şuray-ı Ümmet, “Beşiktaş Hadise-i Cınaiyesi” 8 Zilkaide 1324, Teşrinisi sani 1324, Teşrinisi evvel 1908.

Şuray-ı Ümmet, “Kör Ali ve Refikası”, Teşrinisi sani 1324, Zilkaide, Teşrinisi evvel 1908.

Tanin, “Beşiktaş Hadisesi”, Teşrinisi evvel, 11 Ekim 1908.

Tanin, “Kör Ali Davası ve Ceza-i İdam” 14 Ekim 1908.

The Manchester Guardian, 7 Ekim 1908.

The Times, 15 Ekim 1908.

The Times, 11 Temmuz 1908.

The Times, 14 Ekim 1908.

The Times, 16 Ekim 1908.

The Times, 2 Ekim 1908.

The Times, 22 Ekim 1908.

The Times, 23 Temmuz 1908.

The Times, 27 Ekim 1908.

The Times, 7 Ekim 1908.

The Times, 9 Ekim 1908.

The Times, 26 Ekim 1908.

The Wasington Post, 6 Ekim 1908.

Arşiv Belgeleri

BOA. DH. MUI. 104/2.

BOA. DH. MKT. 2874/65.

BOA. DH. MKT.2647./34.

BOA. HR. SYS.199/79.

BOA. ZB. 357/ 121.

BOA. ZB. 624/87.

BOA. ZB.327/60.

BOA. ZB.334./92.

BOA. DH. EUM. AYŞ. 19/4.

BOA. HR. SFR.04. 831/115.

BOA. İ.AS. 84/42.

BOA. ZB. 371/55.

BOA. ZB. 495/92.

BOA. ZB. 600/116.

BOA. ZB. 329/84.

BOA. ZB. 486/86.

BOA. ZB. 495/62

BOA. ZB. 67/116.

İnternet Kaynaklar

<http://www.akintarih.com/turktarihi/osmanli/balkansavaslari/balkansavaslari.htm>
(erişim tarihi : 11.12.2016, saat:10:50).

<http://www.aktuel.com.tr/tarih/2012/11/27/1908-osmanli-grevleri> (erişim tarihi:
11.12.2016, saat:14:09)

EKLER

EK 1. Ekim 1908 Kronolojisi

II. Meşrutiyet'in ilanı halk tarafından heyecanla karşılandı. Fakat İttihatçılar'ın Meşrutiyet sonrasındaki bazı uygulamaları sebebiyle halk hayal kırıklığına uğradı. Yaşanılan gelişmeler üzerine İttihat ve Terakki'ye muhalif bir tavır sergilenmeye başlandı. 1908 yılının Ekim ayına gelindiğinde yaşanan gelişmeleri şu şekilde sıralamak mümkündür :

a) 2 Ekim

2 Ekim'de, Yunanlı bir grup misafir Meşrutiyetin ilanını tebrik etmek amacıyla, İstanbul'da Fener Patrikhanesi'ni ziyarete geldi. ³²⁰ Bu ziyaretçilerden Karolidis, Papamihalopulos, Vitalis ve bazıları Prens Sabahaddin'i de ziyaret etti. Prens Sabahaddin'in Yunanlı misafirlere “*Sizin elinizi sıkarak, tüm Yunanistan'ın elini sıkıyorum*” sözleriyle karşıladığı kaydedildi. ³²¹

b) 3 Ekim

3 Ekim'de Makedonya ıslahatı üzerindeki Avrupa kontrolü kaldırıldı. ³²² Aydın demiryolu işçileri greve başladılar. Grev 7 Ekim'e kadar sürdü. ³²³

c) 4 Ekim

Resneli Niyazi'nin dağda bulunduğu sırada evcilleştirdiği geyik Resne maarifi ve Çırçır harikzadegâni yararına Letafet Apartmanı'nda gündüz kadınlara, akşam 10 dan sonra ise erkeklere teşhirine başlandı. ³²⁴

d) 5 Ekim

³²⁰ II.Meşrutiyet'in İlk Yılı, s.158.

³²¹ Nilüfer Erdem, “II. Meşrutiyet'in İlânı Sonrası Helenlerin Prens Sabahaddin'e Gösterdikleri İlginin Yunan Basınındaki Yansımaları” CTAD, Yıl 11, Sayı 21 (Bahar 2015), s. 33-58, s.53.

³²² Cevdet Küçük, “Balkan Savaşları” DİA, cilt 5, İstanbul 1992, s.23; <http://www.akintarih.com/turktarihi/osmanli/balkansavaslar/balkansavaslar.htm> (erişim tarihi :11.12.2016, saat:10:50).

³²³ II.Meşrutiyet'in İlk Yılı, s.158.; <http://www.aktuel.com.tr/tarih/2012/11/27/1908-osmanli-grevleri> (erişim tarihi: 11.12.2016, saat:14:09).

³²⁴ II.Meşrutiyet'in İlk Yılı, s.158.

5 Ekim’de Bulgaristan hükümdarı Ferdinand Von Sachsen Bulgaristan’ın ve Doğu Rumeli’nin bağımsızlığını ilan etti. Alman asıllı olan Ferdinand Von Sachsen “Çar” unvanını aldı.³²⁵

Bosna – Hersek, Avusturya tarafından ilhak edildi. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Osmanlı Devleti’ne ve Berlin Antlaşmasında imzası olan devletlere Bosna-Hersek’i ilhak ettiğini bildirdi.³²⁶

e) 6 Ekim

Girit Yunanistan’a iltihakını ilan etti. İttihat ve Terakki Cemiyeti seçim programını yayımladı. *Şura-yı Ümmet gazetesi* Avrupa’dan sonra İstanbul’da yayımlanmaya başladı.³²⁷

f) 7 EKİM

Halıcılar Camii müezzini Kör Ali, cami cemaatini toplayıp saraya yürüyerek meşrutiyet aleyhtarı gösteri düzenledi.³²⁸

g) 8 Ekim

Tatil-ı Eşgal Cemiyetleri Hakkında Kanun-ı Muvakkat yayınlandı.³²⁹

Beyazıt Camii’nde meşrutiyet karşıtlarınca toplantı yapıldı. Bulgaristan’ın bağımsızlığını ve Bosna Hersek’in ilhak edilmesini kınama eylemi yapıldı.

³²⁵ Özer Özbozdağlı, “İttihat Ve Terakki’nin Balkan Siyaseti 1908-1914” Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hatay Temmuz, 2005, s.79.

³²⁶ Çakmak, s.19.

³²⁷ *II.Meşrutiyet’in İlk Yılı*, s.158.

³²⁸ Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İmge Kitabevi. 7.Baskı, Ankara, 2014, s.156.

³²⁹ Gündüz Ökçün, *Tatil-i Eşgâl Kanunu 1909 Belgeler- Yorumlar*, Ankara, 1982, s.2.

h) 10 Ekim

Mizancı Murad, Üryânîzade Cemil ve Nazif Surûrî, meşrutiyet aleyhtarı bir grup kurmaktan tutuklandılar.³³⁰ Avusturya mallarına boykot ilanı yapıldı. İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne fayda sağlamak amacıyla Tepebaşı Bahçesi'ne sergi açıldı.

i) 11 Ekim

Gazetelerin ilave çıkartmaları yasaklandı. *Teavün-ı Nisvan-ı Osmaniye* üyeleri Cemiyet başkanı olan Fehime Sultan'ın sarayında toplantı yaptılar.

j) 12 Ekim

Ordu birliklerinin polis olarak görev yapabileceğine dair nizamname çıkarıldı.

k) 13 Ekim

Bulgaristan'ın bağımsızlığı ve Bosna-Hersek'in ilhakını boykot için Sultanahmet Meydanı'nda miting yapıldı.³³¹

l) 14 Ekim

İstanbul Beşiktaş'ta gayrimüslim bir erkeğin müslüman bir kadınla evlenmek istemesi üzerine halk galeyana geldi ve gayrimüslim genci linç etti.³³²

m) 17 Ekim

Harbiye Nezareti'nde tutuklu olan Nazif Surûrî İbradı'ye, Cemil Molla Kosova'ya, Mizancı Murad Bey Tiflis'e gitmek şartıyla serbest bırakıldılar. Zaptiye Nezareti kadınlarla ilgili resmi bir bildiri yayımladı.³³³

³³⁰ Orhan Örs, "Kuruluşundan Birinci Dünya Savaşına Kadar İttihat ve Terakki Cemiyeti" Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi Sayı.51, Ankara Bahar 2013, s.703.

³³¹ *II.Meşrutiyet'in İlk Yılı*, s.158.

³³² Nureddin Van, "II.Meşrutiyetin İlanından Sonra Polis Teşkilatının Değişimi Ve Dönüşümü", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi – Sayı 34 – Aralık, 2012 , s.283.

³³³ Tülay Keskin, "Demet Dergisi'nde Kadın ve İlerleme Anlayışı" DTCF. Tarih Bölümü, Cilt 24, Sayı 37, 2005, s.296.

İttihat ve Terakki Cemiyeti kongresine katılmak üzere Ahmed Rıza, Hakkı ve Talat Beyler, Selanik'e gitmek için yola çıktılar.

n) 18 Ekim

Selanik'te İttihat ve Terakki Cemiyeti kongresi toplandı.

Kalem dergisi müdürü Salah Cimcoz tutuklandı ve dergi kapatıldı.

o) 19 Ekim

Rumeli'den getirilen ilk taburlar Taşkışla'ya yerleştirildi.

p) 21 Ekim

Beşiktaş Hadisesi sebebiyle Şeyhülislâm Cemaleddin Efendi *Temps* gazetesi muhabiriyle yaptığı röportajla olayı kınadı. Verdiği demeçte; *bu hadiseye hem insaniyet ve hem de Şariat-ı İslamiye namına teesüf ederim* dedi.

q) 23 Ekim

İttihat ve Terakki temsilcileri, Rum Patriğini ziyaret ettiler.

r) 26 Ekim

7 Ekim'de Osmanlı idaresine muhalefet ederek cami cemaatini isyana kışkırtan Kör Ali ve Boşnak İsmail'in idamlarına karar verildi.

s) 30 Ekim

Rumeli'den gelen avcı taburları Taşkışla'yı işgal ettiler.³³⁴

³³⁴ II.Meşrutiyet'in İlk Yılı, s.158.

Ek 2: Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i İlhakı ve Boykot ile İlgili Belgeler

Waterland (22/11) Une correspondance socialiste-chrétienne écrit que les chefs des partis ont promis au Baron Bienert de voter l'urgence de la loi d'annexion. Un retard aurait des graves conséquences pour l'existence du Parlement. Dans les cercles tchèques on commence à propager une nouvelle idée - l'urgence de la loi d'annexion sera votée en première séance au Cabinet actuel - mais le vote définitif ne sera donné qu'à un cabinet parlementaire

Extrablatt (22/11) Dans le parlement hongrois un député oppositionnel a présenté une interpellation traitant de la différence entre les textes de la loi d'annexion en Autriche et en Hongrie - le député demande de savoir de quelle manière le Président-Ministre veut défendre dans ce conflit les intérêts de la Hongrie

Fremdenblatt (22/11) Un journal tchèque à Brünn plaide pour une vite réalisation de la loi d'annexion. Personne ne pourrait nier que cette loi mérite le caractère d'une loi urgente

Neues wiener Tagblatt (22/11) Le Professeur Dr Redlich donne une critique du texte hongrois de la loi d'annexion et constate que la loi hongroise est en contraste direct à la loi autrichienne

Die Zeit (22/11) Un avocat à Budapest a présentée au comité pour la discussion de la loi d'annexion la proposition qu'une partie de la Bosnie devrait être incorporée à la Hongrie, le reste serait donné à la Croatie comme compensation, car d'après son avis la Bosnie appartient en toutes circonstances à la Hongrie

Neue Freie Presse (22/11) rappelle au fils de Midhat Pacha les relations amicales entre Midhat et la Neue Freie Presse et le prie de travailler dans le sens d'un accord entre l'Autriche et la Turquie

Dans un article sur le boykot le journal reproche aux autorités ottomanes d'appuyer officiellement le mouvement de boykot. Ce mouvement sera un des sujets qui seront discutés à la conférence des Ministres

Wiener Sonn- und Montagszeitung (23/11) Un communiqué officiel constate que la conférence des Ministres s'est occupée des traités de commerce avec la Serbie et avec la Roumanie et qu'à la fin de la conférence le mouvement de boykot dans l'Empire Ottoman fut discuté. Le journal ajoute que cette conférence n'avait pas du tout une importance décisive. La décision ne sera faite qu'en connexe à la question de la conférence balkanique. Ce qui est certain c'est que l'Autriche sera préparée pour toute éventualité.

Danzers Armeezzeitung mentionne que l'Autriche a laissé l'île d'Adakaleh sous le Gouvernement ottoman, que la Turquie y maintient un Mudir. Ce serait un état humiliant

HR 545 199/79

2

HR.SYS.00199

Fremdenblatt (24/11)

Nowoje Wremja constatant que les négociations entre la Russie et l'Autriche sont arrivés à un point mort dit que la Turquie ne sait pas encore si elle devait joindre la Russie qui lui garantit le prestige dans le Balcan ou l'Autriche qui lui prend la Bosnie Hercég. peut-être même l'Albanie mais la laisse espérer d'obtenir des compensations en Perse. Le journal espère que la diplomatie russe cette fois ne refusera pas une alliance avec une nation non-chrétienne

|| Neues wiener Journal (24/11) Les réservistes du Régiment des postes et de télégraphie ont été convoqués - de Kerneuburg sont partis de grands transports de matériaux pour la construction des ponts

Neues wiener Tagblatt (24/11) D'après Vossische Zeitung l'exigence totale pour les chemins de fer orientaux se compose de: 40 à 45 millions pour les gains des derniers 4 ans, 4 millions de frs pour le matériel roulant et le dédommagement des employés, 3 millions de frs pour le droit de possession et 30 Millions de frs qui sont payés à la Turquie pour la perte des gains

Dans le Conseil des Ministres on a déclaré comme nécessaire une intervention diplomatique plus énergique. Surtout on informera le Gouvernement Ottoman que les avantages matériels et financiers qui seraient accordés à la Turquie maintenant, ne pourraient être accordés au futur si le mouvement de boycott ne sera pas supprimé

Dans les cercles politiques à Budapest on apprend que l'Autriche aurait déjà annoncé à la Porte des sévères mesures contre le boycott. D'après Pester Lloyd les négociations ne seront commencées que quand le mouvement de boycott sera supprimé. En même temps l'Ambassadeur à Constantinople communiquera à la Porte les concessions que l'Autriche est en état d'accorder

|| Arbeiterztg (24/11) dit que des mesures énergiques du côté de l'Autriche n'influenceront pas le boycott. Aujourd'hui on ne peut entreprendre des actions forcées contre la Turquie parlementaire. Une telle action pourrait avoir de mauvaises conséquences pour l'Autriche. Des menaces à l'adresse de la Turquie ou des actions humiliantes seraient un crime.

|| Die Zeit (24/11) Deutschnationale Korrespondenz publie un article qui dit que afin d'éviter une augmentation de l'élément slave en Autriche on pourrait préférer une incorporation de la Bosnie à la Hongrie mais seulement à condition que la communauté de l'armée, de la marine est garantie pour le futur

Deutsches Volksblatt (23/11) Une assemblée du parti tchèque radicale a décidé de sommer les députés tchèques de profiter de l'occasion donnée par la loi d'annexion pour obtenir des concessions nationales

HR SYS 199/79

HR.SYS.00199

Die Zeit (24/11) Les Croates autrichiens et hongrois veulent procéder ensemble dans la question de l'annexion

HR.SYS 199/79

HR.SYS.00199

Die Zeit (25/11) Berliner Tagblatt publie la nouvelle que l'archiduc Francois Fernand sera nommé le 2 décembre co-régent. Cette nouvelle est démentie par les lieux compétents mais un pareil bruit court aussi à Paris. „Temps„ écrit que l'Empereur confèrera au successeur au trône une partie de la puissance impériale et le nommera chef suprême de l'armée

Neues wiener Tagblatt (25/11) déclare que les bruits concernant un élargissement des compétences du successeur au trône ne sont pas vrais. Le journal mentionne, que le successeur au trône représente déjà depuis quelque temps le monarque dans divers affaires d'Etat. C'était lui qui a concu les esquisses à l'acte de l'annexion, ses relations à l'Empereur d'Allemagne et au Zar sont plus que purement personnelles, mais une co-ré-gence officielle n'est pas nécessaire ni réalisable. Elle rendrait nécessaire une action parlementaire qui au moment rencontrerait beaucoup d'obstacles. D'un autre côté est mentionné que la co-régence du successeur au trône est limité par la constitution

Neue Freie Presse (24 / 11) Le ministère des finances commun publie son rapport sur l'administration de la Bosnie-Herzégovine en 1907

Die Zeit (25/11) Des détachements de fusils à machine seront formés aussi dans la Landwehr autrichienne et dans la Honved

Dans une séance du Oesterreichischen Orientverein le secrétaire Dr Wilhelm plaide pour un accord paisible entre l'Autriche et la Turquie. Il le juge nécessaire que l'Autriche fasse des concessions économiques à la Turquie. Le secrétaire n'est pas pour un payment de 160 millions à la Turquie comme redevance pour la Bosnie mais il demande que l'Autriche accorde des avantages à un emprunt garanti

Neues wiener Tagblatt(25/11) reproduit un article du Neues Pester Journal où est dit que la Russie à trois occasions a garanti à l'Autriche le consentement à une annexion de la Bosnie. En 1876 à Reichstadt pendant une entrevue entre l'Empereur et le Zar Alexandre, en 1878 dans un traité spécial signé à Budapest entre Andrassy et l'Ambassadeur russe Novikow et au congrès de Berlin. (On dit que l'auteur de cet article est l'ancien chef de section dans le ministère de l'extérieur Baron Doczi)

D'après Vossische Zeitung l'Autriche consentirait à une augmentation des douanes en Turquie, au placement d'un emprunt ottoman en Autriche mais non pas à des cessions territoriales ni participation à la dette ottomane écrit

Deutsches Volksblatt (25/11) Czes journal à Cracovie que le 15 janvier 1877 a été conclue entre la Russie et l'Autriche une convention secrète dans laquelle l'Autriche promet pleine neutralité tandis que en échange

HR 545 199/79

5

HR.SYS.00199

212 AH
1/101
la Russie consentira à l'annexion de la Bosnie - Herzégovine. Bismark
aurait constaté cela dans ses mémoires

Reichspost (25/11) faisant mention d'un discours du comte russe Bobrinski qui déclarait que la Douma et l'opinion public en Russie sont contre l'annexion de la Bosnie par l'Autriche démontre aussi que le droit de l'Autriche à l'annexion est basé sur la convention secrète du 15 janvier 1878

Arbeiterzeitung (25/11) le trouve étrange que les Socialistes chrétiens d'un côté portent plainte de la différence dans le texte de la loi autrichienne concernant l'annexion et celle de Hongrie mais d'autre côté agit - ent que la loi d'annexion sera voté sans l'avoir examinée. Il faut corriger le texte de la loi autrichienne de manière que la Hongrie ne trouve aucun moyen d'interpéter la loi dans le sens hongrois.

HR. SYS 199 / 79

HR.SYS.00199

Neues wiener Tagblatt (26/11) Hier a eu lieu chez le Baron Bienert une conférence des chefs des partis. Bienert a parlé de la nécessité de discuter urgemment la loi d'annexion, le budget provisoire et la loi concernant le traité de commerce avec la Serbie. Les Socialistes démocrates sont contre l'urgence de ces lois et ils exigent que les lois sont soumis aux comités. Les Socialistes chrétiens sont pour une discussion urgente.

Die Zeit (26/11) dépeint la situation parlementaire comme peu favorable. Bienert ne réussira pas à obtenir la majorité pour une discussion urgente de la loi d'annexion malgre que dans son discours il dit aux chefs des partis que la loi d'annexion a une importance internationale et qu'il était un devoir du Parlement de soutenir le Gouvernement.

Le parti socialiste démocrate veut présenter des interpellations sur la situation dans le Balcan, sur le boykot en Turquie une conséquence de l'annexion et sur les intentions du Gouvernement concernant la constitution pour la Bosnie.

Les cercles parlementaires ont eu l'intention d'entamer une action dans la question du boykot en Turquie, mais sur l'intervention du ministre de l'Extérieur on a laissé tomber ce projet.

Quatre journaux de Vienne ont été confisqués hier parcequ'ils ont publié des notices militaires.

La Gauche du parlement hongrois est contre une co-régence du successeur au trône, veut présenter une interpellation dans cette question.

Nowyje Wrenja s'occupant de l'article paru dans le Neues Pester Journal (voir le rapport d'hier) est aigri de l'indiscrétion de laquelle on publie en Autriche des secrètes négociations entre le Zar et l'Empereur Francois Joseph.

Neue Freie Presse (26/11) dit que la différence des textes de la loi d'annexion pourrait devenir une source des conflits entre l'Autriche et la

Hongrie. Il faut constater strictement la position juridique de la Bosnie car dans les relations entre l'Autriche et la Hongrie vaut le maxime „Clara pacta, boni amici“.

Die Neue Zeitung (26/11) publie un court résumé historique qui doit prouver que la Hongrie n'a pas le moindre droit à la Bosnie-Hercég.

Neues wiener Tagblatt (26/11) Le Journal polonais „Slowo“, à Varscovie publie un article disant que les Polonais ne peuvent être des ennemis de l'Autriche où les Polonais jouissent des droits de citoyens.

HR. SYS 199/79

HR.SYS.00199

Reichspost (26/11) Le 3 et 4 décembre aura lieu sous la prési -
dence de l'Empereur une conférence militaire à laquelle assisteront quel-
ques Généraux et le successeur au trône

Tous les journaux s'occupent du bruit que l'Ambassadeur margrave Pallavicci
ni a annoncé son départ de Constantinople si le boycott ne sera supprimé
pendant une semaine. Les journaux disent que cette démarche est une sérieuse
admonition à l'adresse de la Turquie. Neue Freie Presse y verrait une dé-
monstration de l'Autriche et une réponse à l'absence démonstrative du
nouvel Ambassadeur de Turquie pour Vienne. Seulement la
Arbeiterzeitung (26/11) est contre une telle démarche de l'Autriche
parce que la Turquie pourrait être influencée dans le sens d'une alliance
avec les Etats slaves. La menace du margrave Pallavicini est un manœuvre
d'une valeur douteuse et il faut espérer et désirer que la seule et la plus
grave conséquence en restera un échec de cette action.

Vaterland (26/11) dit que la fausse politique de la Turquie la
privera des avantages que des négociations directes avec l'Autriche pour-
raient lui procurer.

Neues wiener Journal (26/11) dit que l'Ambassadeur serait superflu à Con-
stantinople si la Turquie ne déclarera pas officiellement qu'elle veut
négocier.

HR-SYS 199/79

8

HR.SYS.00199

Die Zeit (27/11) Les Tchèques radicaux continuent de menacer qu'ils empêcheront une discussion urgente de la loi d'annexion
 Le Secrétaire de la Chambre de commerce à Vienne Dr Riedl dans un discours dit que les partis Allemands jugent comme nécessaire une incorporation de la Bosnie dans la Croatie qui doit être réunie avec la Dalmatie
Wiener Mittagszeitung (26/11) Un journal tchèque mentionne le bruit d'une éventuelle dissolution du Parlement si la loi d'annexion et le budget ne seront pas votés
Neues wiener Tagblatt (27/11) Le député sud-slave Dr Šustersic a présenté au Parlement une interpellation concernant une constitution pour la Bosnie
 Comme suite du boycottage en Turquie les filatures de coton en Autriche ont décidé une réduction de la production
Deutsches Volksblatt (27/11) La Chambre de commerce à Pilsen (Bohême) enverra une députation au Ministre de l'Extérieur qui doit protester contre le boycottage en Turquie
Oesterreichische Volkszeitung (27/11) Un coté authentique dit qu'un éventuel départ du margrave Pallavicini ne serait pas une rupture des relations diplomatiques avec la Turquie-son voyage à Vienne aurait pour but seulement de donner un rapport au Ministre
Reichspost (27/11) D'après l'agence télégraphique bulgare les troupes ottomanes régulières et irrégulières auraient pillé pendant leur marche des villages bulgares
Die Zeit (27/11) La Chambre des Seigneurs a remis la loi d'annexion sans lecture à une commission spéciale
Neue kroatische Presse (28/11) Nowoje Wremja plaide pour une entente entre les Etats balkaniques pour le but de garantir le status quo
 Le Gouvernement français a été officiellement informé du désir du Gouvernement autrichien que la France devrait intervenir à Constantinople en faveur de la suppression du boycottage
Fremdenblatt (28/11) Le Club national catholique est d'avis que la loi d'annexion doit être représentée par un cabinet parlementaire
Vaterland (28/11) s'occupant des bruits concernant une co-régence du successeur au trône dit que la publication de telles nouvelles tendancieuses est un manque de tact
 Les autorités grecs ont arrêté à Patras un vapeur transportant des armes et de munition pour les Albanais de l'Épire
Deutsches Volksblatt (28/11) apprend que en Bosnie sera introduite l'institution du „Landsturm“
Oesterreichische Volkszeitung (28/11) constate une différence d'opinion entre l'Autriche et la Russie concernant le programme de la conférence
 Call et Wekerle assurent que l'Autriche-Hongrie veut la paix. Wekerle ajoute qu'il n'est pas douteux que la Bosnie doit appartenir à la Hongrie
Die Zeit (28/11) Dans le Parlement hongrois le Comte de Batthyany déclare que d'après son avis la Bosnie appartient à la Hongrie

HR 545 199/79

HR.SYS.00199

le 30 novembre 1908

Montags-Revue annonce une initiative italienne-française dans la question de Crète en faveur de la Grèce. Les autres puissances accueillirent sympathiquement cette initiative

Neue Freie Presse donne des détails sur le traité secret conclu entre la Russie et l'Autriche-Hongrie et publié par le Neues Pester Journal Extrablatt. D'après „Matin“, la Russie et l'Italie ont conclu un traité secret sur la question balcanique

le 1er décembre 1908

Neues wiener Abendblatt Les troubles à Prague seront discutés dans le Parlement Allemand. Si les Tchèques continuèrent d'attaquer les Allemands l'Allemagne se trouvera dans la nécessité de faire des démarches à Vienne

Les journaux anglais continuent d'attaquer la politique de Aehrenthal. Daily Telegraph dit que le boycottage disparaîtra si l'Autriche accordera à la Turquie des compensations pour l'annexion. Daily Express compte avec la possibilité d'une augmentation des compétences du successeur au Trône laquelle serait employée dans le sens de la politique agressive de Aehrenthal

Die Zeit (soir) annonce une opposition du parti de peuple dans le Parlement hongrois contre la loi d'annexion. Rossja publiant des détails sur le traité secret entre la Russie et l'Autriche dit que dans le traité on a parlé d'une annexion de la Bosnie tandis qu'au Congrès de Berlin on a changé le mot d'annexion en „occupation“. Il se trouve dans le traité aussi un passage disant que la Russie ne protestera pas contre une éventuelle occupation du Sandchak par l'Autriche

Neue Freie Presse Le député hongrois Rakovsky veut interpellier le Gouvernement sur l'annexion de la Bosnie et le boycottage en Turquie. Les Croates ont l'intention de provoquer des débats dans le Parlement hongrois sur l'annexion

Vaterland D'après un rapport de Turkhan Pacha la Russie aurait encouragé la Serbie de continuer la résistance contre l'Autriche. On aurait conçu aussi le projet d'une collaboration des armées russes et serbes en cas d'une guerre contre l'Autriche

Neues wiener Journal A Budapest on croit que le groupe autour du député Helle- fera opposition à la loi d'annexion

le 2 décembre 1908

Die Neue Zeitung Dans une assemblée à Vienne fut constaté que comme conséquence du boycottage en Turquie quelques chocolateries à Vienne ont congédiés 150 à 300 travailleurs

HR. 545

199/79

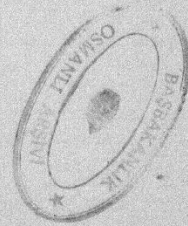
10

HR.SYS.00199

le 2 décembre 1908

Deutsches Volksblatt le bruit se maintient que le „Volkspartei„ hongrois (parti du peuple. C'est le parti clérical de la Hongrie) veut critiquer la politique de Aehrenthal

Die Zeit Norddeutsche Allgemeine Zeitung constate que la révolte à Prague se dirige directement contre l'Etat Daily Graphic publie un article en faveur de la politique autrichienne. Dans la chambre italienne le député Fusinato constate que par l'annexion de la Bosnie rien n'a été changé dans le Balcan. Le député Barzilai reproche à Fusinato de défendre l'annexion et mentionne que l'ancien ministre de l'extérieur Robilant avait proposé d'ajouter au traité de la triple alliance un passage disant que l'Autriche s'engagera de dédommager l'Italie pour le cas d'un agrandissement territorial de l'Autriche. Cette compensation pourrait consister dans la cession du Trente

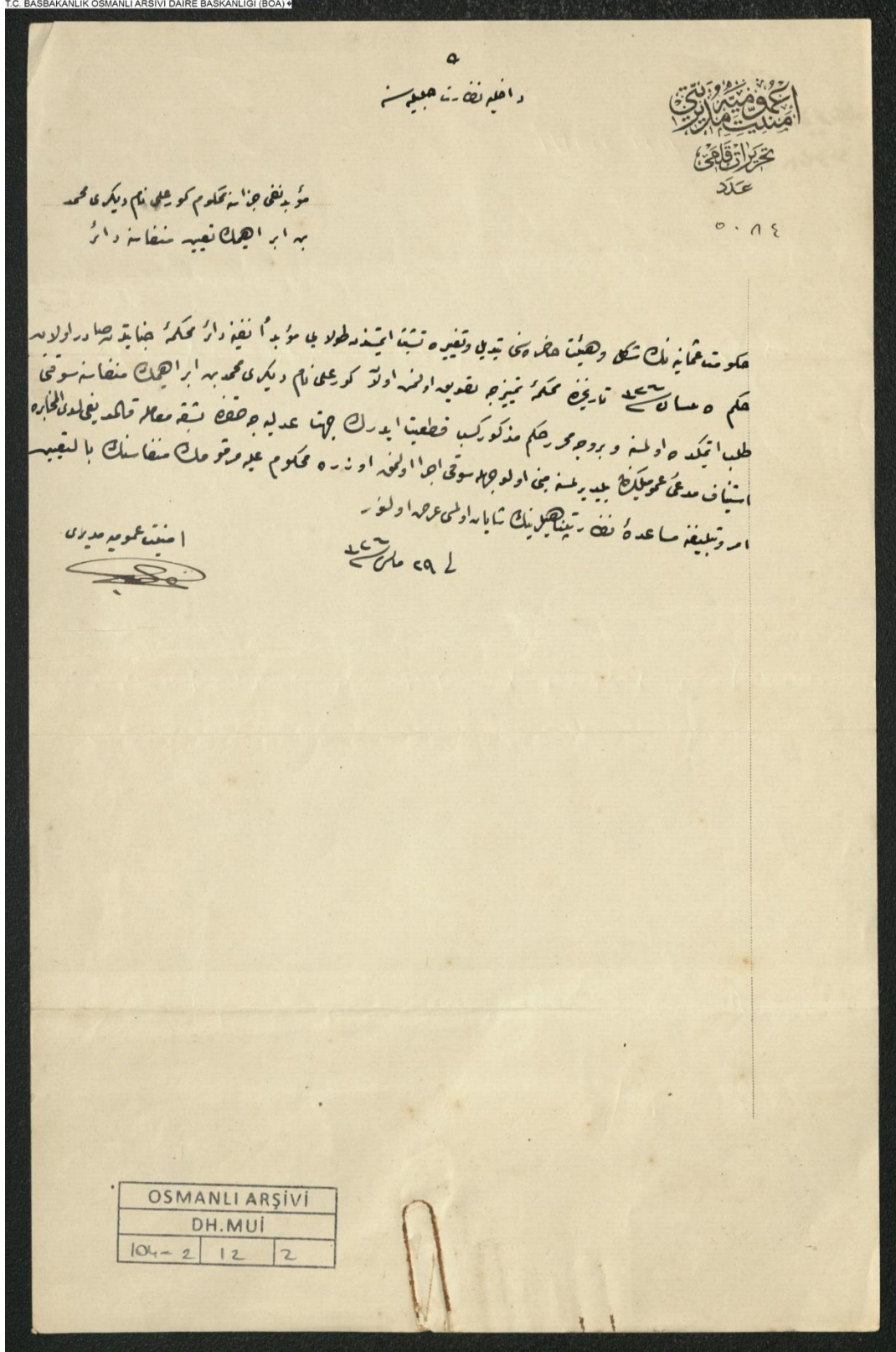
HR. SYS. 199/79

11

HR.SYS.00199

Ek 3: Kör Ali Olayı İle İlgili Arşiv Belgeleri

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BASKANLIĞI (BOA)

DH.MUİ.00104.2.00012.002

2

داخلیه تطاریک طابرات محومیه دارمیه شیخه

لاجل التیس الیه وردی					تاریخ تیس	مسموی	تاریخ تیس	تاریخ تیس	تاریخ تیس
مقام ایلتار					۱۰ هروردی				

مؤید فقیه جزا، معلوم کو۔ جلدہ ما سترہ اعلمان تیسب اربھہ ایم وہ اویا کو تیس
 دقت تری اربھہ ایم جہہ ہم اترہ خوبونقاس اربوس نا سترہ دیویم بیدر پیسہ اربوم
 سدا بک اربھہ ایم اہلا سدا مرقومہ ما سترہ فقتہ فیسہ کو بیان وہ فاقاس
 ایشر یسین تقضید۔
 نا سترہ روپہ
 ج. ۱۰ هروردی ۱۰ کو جیدہ ما سترہ کو سترہ یوم کو جیدہ فاقاس ایشر یسین سترہ
 روپہ بانگشہ۔
 داخلہ تیسب تیسب اربھہ ایم

OSMANLI ARŞİVİ
 DH.MUI
 Kc-e | Fe | 7

2.44
 (صا ۱۰۰۲)

مناسره ودرقه الله بشفه كوفاه

شاهنامه
شیرازی

حاکمیت محتفیه ملک شکل و لهیت حاضره شی تبدیلی و تغییره نسبت اتجسدیه طو لایه متو بد صبا
مکمل اولوب مناسره اغرامی و درانه شی تاریخ و ۰۶، نود و اندر حبه نقه شیما هایدیه
اسرو تبلیغ بیولیه شی سلابه طریقیه کوند رلدیلی انبت محمیه میر بنده اشعار شی کویلیه
بودیه کاس مناسره محیطه اچکوم په بیولیک بر نضت تولید ایه قیلده هنوز مناسره ورود
انجیب سلابده بو صیفی اهلانبله مرتبه نجیب بیولیکه صوه دیکر بر مکله نغی و تقدیریه و غیره
بیولیک لرولی اهیتمه مرصده
مناسره و ایسی
قیلی

OSMANLI ARŞIVI		
DH.MUI		
104-2	12	4

DH.MUI.00104.2.00012.004

مکتوبات عثمانیہ

تحریرات قلمی
عدد

۵۷۷

دختر نظامیہ صاحبہ

کتابخانہ خانہ کتب خانہ عثمانیہ
عبدالمجید سید محمد عثمانی

دو دنہ اولیٰ

۱۰ ص ۱۰۰ تاریخ دو روز اولیٰ روزی در وقت غایت نظارت و جہاد از سید محمد تقی میرزا کمالی در وقت کوشش و اصلاح امور کتب خانہ عثمانیہ در زمان خیر و کمالی بود و اینک
برینجا اولیٰ روزی در وقت غایت نظارت و جہاد از سید محمد تقی میرزا کمالی در وقت کوشش و اصلاح امور کتب خانہ عثمانیہ در زمان خیر و کمالی بود و اینک
اصلاً معلوم است کہ جناب آقای سید محمد تقی میرزا کمالی در وقت کوشش و اصلاح امور کتب خانہ عثمانیہ در زمان خیر و کمالی بود و اینک
برینجا اولیٰ روزی در وقت غایت نظارت و جہاد از سید محمد تقی میرزا کمالی در وقت کوشش و اصلاح امور کتب خانہ عثمانیہ در زمان خیر و کمالی بود و اینک

ملازمہ اولیٰ و سید کمالی
دختر نظامیہ

OSMANLI ARŞIVI		
DH.MUI		
104-2	12	7

مکتبہ اسلامی
تحریرات قلمی
عدد

۶۶۶

مکتبہ اسلامی کتب خانہ
مکتبہ اسلامی

دفعہ نظامیہ

دو دنوں اقامت قلمی

مخبرانہ عوامی دائرہ ہی برقی سہ ماہیہ طور پر دلائل ۶ نمبر کے نام پانچ دہائیہ پورے لکھنؤ میں جاری ہوئے نظر تہذیبی حوالہ۔ مؤید اعلیٰ حاکم اعلان کو علیحدگی جاری ہے
نقلہ و عدد در حضور و سبھی فریاد و تقاضا فرمادہ ہوئے میدان خالی اور۔ ہ فریاد کتب خانہ اعلیٰ اوجہ اور زمانہ حضرت مرزا لکھنؤ۔
۱۸۶۷ء ۱۲ ص ۴۷

مکتبہ اسلامی

OSMANLI ARŞIVI
DH.MUI
104-2 | 12 | 8

برنجی، بکچی، اوزنجی اور دولہانہ عورتوں کی مجلس

۱۷۹

ارنجی بوندہ اولدی بیاند نظرونه عورتون دیا۔ کبر و بونته ربوط ایچی صفایا لکھایند نہ ابرہیم بیری صفدہ اجا اولسا نہ کمال بونجندہ
ر قورمک حرکات افره آر بجا عید و وصل و شیرازی اولدی کماله میون انجمنه اعلیٰ شرطی معصم سرزده طرا و اورتا کور علی مار سنده و نقدما
کریه قتل اید یو عسره فرامی اشدنیک جنانه مرکنده و بونقورل انجمنه عاتده اولک ایان اولد رشقی تریچ اید جک صورنده خاراندہ و صدر رولنه
حسب علی سنا علیزده بعد نظر لکھانده بونکسه و نقدما رضی سادوی احوالده ناسی نفی و تقریباً بیلسه اید وکی تحفه اید بکند نہ موافق مناسب دله
برندہ نفی و تعبیر ایلسه نقفاً قرار و بر لیبی مرصده و بظلمه تنظیم کندی اے ماس سح

بکچی دیوانہ حرب عرفی رئیس و کچی
برای

اعضا
بیلسای

اعضا
بیلسای

اعضا
قول خاک

اعضا
قول خاک

اعضا
پوز بای

اعضا
پوز بای

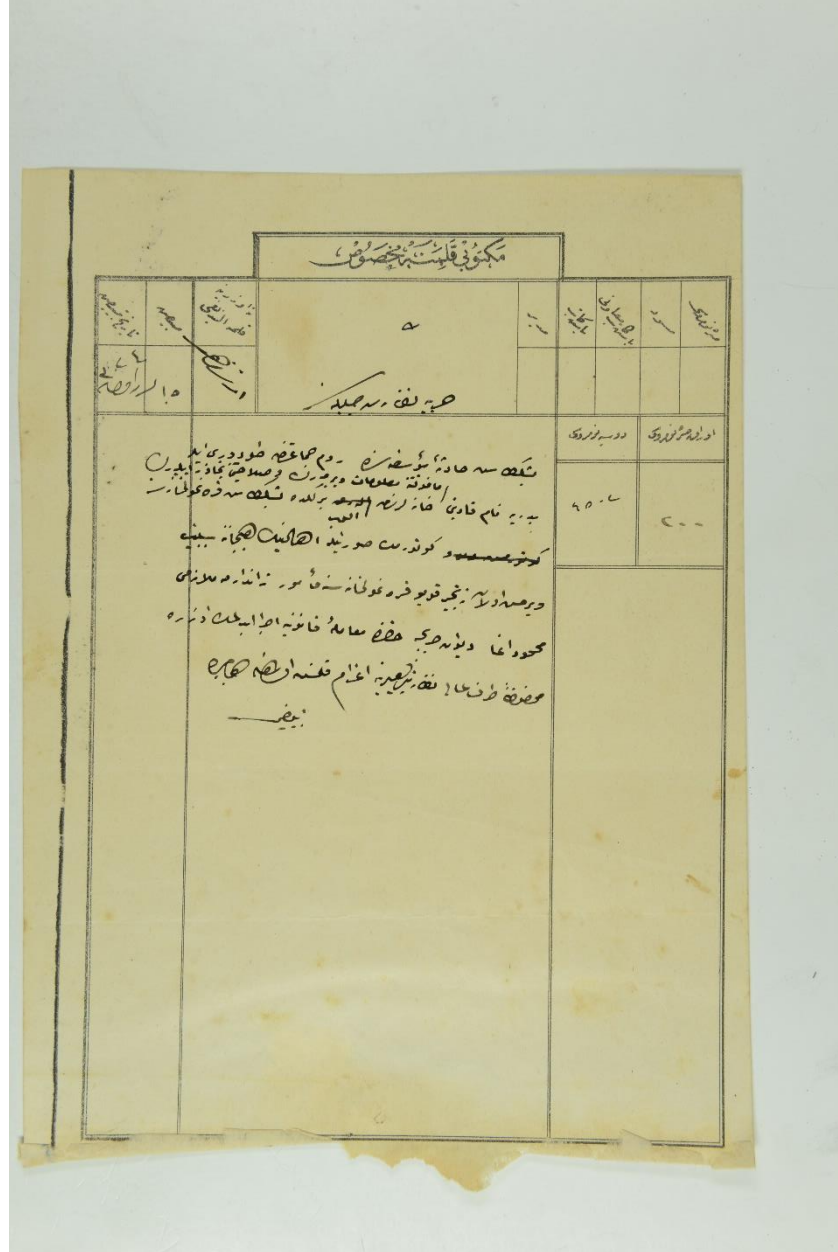
اعضا
مولزم

I.A.S 84/42

1

Ek 4: Beşiktaş Olayı İle İlgili Arşiv Belgeleri

دخیره تفریحی تاملیه

خطبات
صیقل
مکتوب
عکس
۴۴۴

معرضه

کیمیسه بشکطه بر روی ابد فاست غرضش در بولند و به شکطه هادیه و بنا علیه شکر و در ملک امداد سبب و بر من به در سبب
 ایشمن غلبه الهای موهب و در بعضی مکتوبه بودند به طوری مسافرت توفیقنامه از لایق و کلمه اول به بدریم نام فایده طول مدت توفیقنامه ده
 تالیس هائز اولدیکه کی کیده توفیقنامه تفتی کلمه اول به در سعادت بدایت مدعی عمومیس ده زبوره نه توفیقنامه ده ایشمن قانونه مغایر اولدیکه
 بیانه ایمنه در سبب ایشمن ین بر هادیه طراوی نه سبب و بر ملک عثمانی قوس حربه قطعاً غیر جائز بودند بنا زبوره نه توفیقنامه ده با صافرت
 صورتید را العجزه بقولی هغه سجداید ناها - هیکله زبوره با هم بر ای تنظیم اولده ده همدانیه تاریخه و بر دیوار اولدیکه نور و سو
 - در کله توفیقنامه ده زبوره نه توفیقنامه ده اولدیکه معالجه سابقه نظر را العجزه بقولی جائز اولدیکه مغایر اولدیکه سبب ده اولدیکه ده عهده اولدیکه ده
 زبوره نه توفیقنامه ده ایشمن مغایر قانونه در سبب ایشمن و یا بجهت غایب بر ایشمن مغایر اولدیکه زبوره نه توفیقنامه ده عهده نه ایمنه در کله
 بالتیمه اولدیکه با بنده روز ماه هفت و در کله - اجماع اولدیکه تاریخه

صیقل
مکتوب

OSMANLI ARŞIVI		
DH. MKT		
2874	65	2

دائره مختصره

تاریخ	موضوع	محل	ملاحظات

دائره مختصره

تاریخ	موضوع	محل	ملاحظات
۱۳۰۰

بسم الله الرحمن الرحيم
 این سند در تاریخ ... در محل ...
 در مورد ...
 ...
 ...
 ...

OSMANLI ARSIVI
 DH. MKT
 2874 65 3
 2014 (554650)

عبدلہ وصالہب نظار
در سعادت بدایہ حکمرانی
دری غریبی

در سوره برکت بدایہ حکمرانی

عدد
۲۰۴۴

یکند و بیخدا نه بختیست ناسخ و نون ادرین کویله که در سوره سبی است
سبب زانند برین استخوانه جزیر جملین اولیفته همه سله بنده ایسه بدل و دره
جفت جبهه خیم برکه سله و سله آینه لایا جفت معنی سله سرد دایمانه
مسی کریم سنی ۱۷ که در این سوره ناسخ و نون ادرین کویله که در سوره سبی است
دانشا برکه دهم برکه سله سردی می کریم سنی اور جملین سبب دایمانه ایسه و در سوره
بسیه نون اولیفته انداز و نون فرجانه و نون اولیفته همدای سبب نوسه نوسه نوسه
جملین سوره در ۱۵ جملین

انصاف کار و انصاف بی بی بی بی بی
صیفه نفا بی بی بی بی بی
بی بی بی بی بی

بسیه سوره نوسه سبب سبب سبب سبب سبب سبب سبب سبب سبب سبب سبب سبب
و دایمانه بی
جملین بی
ناسخ اولیفته ۲۰۱
عدد ۲۰۴۴

THE BALKAN CRISIS.

A large meeting of the Executive of the Balkan Committee was held yesterday afternoon, when the present situation in the Near East was considered. The following is a portion of the statement made after the meeting:—

"The Committee maintains the attitude which it adopted immediately on the declaration of the Austrian *coup de main*, and which was indicated by the exchange of telegrams with the Young Turkish Committee at Salonika and the Macedonian Internal Organization. There is no doubt that the strongest current of public opinion in this country has always been extremely sympathetic and friendly towards Bulgaria. Alike by the restraint which it displayed under the continual provocation offered it by the old Turkish *régime*, and by the great progress which it has made, it earned golden opinions for itself in this country. There is, therefore, a strong hope now that its future will not be prejudiced, and there is disapprobation of the tendency which is manifesting itself in some quarters abroad to distinguish between the action of Austria and that of Bulgaria to the latter's disadvantage, and to attempt to make her the scapegoat in the present situation, for which Austria, as a signatory to the Treaty of Berlin, must clearly bear the chief responsibility. If the Powers influenced by this opinion should seek a way out on these lines, extenuating the stronger Power while penalizing the smaller, this would be a manifest injustice.

"Of the Balkan Committee's sympathy with Bulgarian aspirations for complete and recognized independence there can be no doubt. But the paramount consideration at the present moment is that the great work which the Young Turks have accomplished in the reformation of their own country should not be imperilled, and it is clear that recent events constitute a menace to the infant Constitution."

The statement closes with the observation that "It must be clear that, should there be a conflict, the State responsible for provoking it and for plunging Macedonia again into anarchy would forfeit all the sympathy and support enjoyed in this country."

Mr. W. A. MOORE, the secretary, who has just returned from Turkey, made a report to the Committee of his observations.

سر محرر و مدیر مسئولی : حسین جاهد

مؤسسی : حسین کاظم - توفیق فکرت - حسین جاهد

اختصاص مخصوص :

محل اداره :

نشر ایذلمه بن آثار و اوراق اعاده الی الخازن .

باب عالی جاده سنده - دائره مخصوصه :

طشره ایچون برسه ناک آبه نهدلی پوسته اجرتیه برابر : ۸۰ غروش

طشره ایچون برسه ناک آبه نهدلی پوسته اجرتیه برابر : ۱۵۰ غروش

طنین

باب

قونفرانس اطرافنده انترقیهل

بلغارستانك اعلان استقلال اجسی و آوستریا ك بوسنه ایله هرسیك كندی مملكتته الحاق ایجسی اوزرینه باقسانرده ضاح و مسالكت تریكجه دوشدیکه ، بوتون آوره با حرب احتمالی قارن بینهده اورکدیکه برسه دهه اوغرادینی بخاور اوزرینه حقوقی محافظه ایچون ایلییه آتیه لوق بوحرنی آجه بیلجك اولان تزکجه بو یوک برضیظ نفس واحتیاط اثری کورتره دک برین معااهده نامه مته اشتراک ایجتش اولان دولتلره سر اجامت ایندی ومسله نك برقونفرانس ایله حل و فصل ایلدینی ترجیح ایندی .

حکومت عثمانیه نك بوحرکی جهان مدینتک هر طرفده نظر تقدر ایله کورلودی . چونکه حرب بر مصیبتدر . بوکا صولك درجه ده مضطر قالدیجه ، مدافعه وطن لزومی تحقق ایچدیجه سر اجامت ایجتک انسانیته ، تزقیه ، مدینه قارشی بر جرمدی . ایته تزکیه داستان بخریسه برحقیقه خونین دهه علاوه ایجتک مجبور اولمق ایچون دائما شدد حرکاتی توصیه ایدن ایلك احساساتنه مغلوب اولادی .

قونفرانس لاقدریدی اورته آتیار آتاماز ایکی دولو حریان انکار حاصل اولدی . بضراری قونفرانسی تصویب ایدیور ، بضراری قونفرانسك انقاد ایله بیه جگنی ادعا ایلیوردی . مجانه کی مقصد له خدمت ایلیلیوردی ؟ بوسانی ایچیدن ایچیه سوبله نك بالطبع بو ایلی . فقط کورولیوردی که قونفرانس بعض دولتلرک خوشنه کیمیور ، منافعه توافق ایچوردی .

روسه خارجه نظری موسودتروولسکی لوندیده کیده کرسر اودا درضیه ایله قونفرانسده نذکر ایله بیلجك موادی قرارلاشدیرمه اوغراسدقنلری سرسه تلفراق آجته لوندن بری اورته بر ساخته بروغرام جیقاردی . بو عجا افکاری اکلایق ایچون تجره قیلیدن بایلمش بر حرکتی ایلی . بوقه باشقه بر اصلی تقب ایلیلیوردی ؟

مظنه قالیسه افکار عمومی آکلایق مقصدیدن زیاده قونفرانس علمنده ، بزم حسابی تحریک ایجتک ایسته بوردی ، فی الحقیقه بو آرزو بر قاج کون ایچون تأمین ایدلش اولدی . چونکه بایکش بروغرام اوزرینه بیان معالیه ایدن ترکه نعلری هب عدم تمسوت اثری المهارتیدیلر . مع منافعه بحراک تحشدن

بری انکتره نك تأمیناتی انکتره رجال سبابه نك بیامنی ایله بو بروغرام آراسنده تشاقص یولدیفتنن تبلیغ ایدلن بروغرام مندرجای قید احتیاط ایله ناقی ایجتش و بختدن شه لشدك . بوشبه ده حقمن اولدینی تأمینات اخیره ایله ایله ثابت اولدی . انکتره خارجه نظارتشك انشریات رسمیه سی بونی تقیب ایدن بیانات قونفرانسده حقوقک هر سورته محافظه ایله بیه جگنی تأمین ایلیلیوردی . نهایت بروغرام بونی صورت رسمیه ده حکومت عثمانیه تبلیغ اولوندی . بونده بزم ایچون شایان قبول کورلیه بیک برنقطه یوقدی .

شعبه بیک حالدیه مقصدین قونفرانسك بروغرامنی نذقی ایجتک دکدر . بالکتر قونفرانس اطرافنده چور برین انترقیه لوی برآز آکلایمه جایشیوروز .

یاکش بروغرام علمه شر ایله کدن برایی کون سورکه تزکارک عدم عنونیتنه دائر حوادنلر اشاعه اولتفه . بو یولده تلفراقلر چکلمک باشلادی . حتی دونکی نسخه مزده اروپا غرنه لوندن برینک : انکتره دولتی طرفدن بوقه بینه اغفال ایلیان کامل یاشا ... طرزنده یازدینی قهرمی نقل ایچمشك . انکتره حکومتک بزی اغفال ایجسی قونفرانس قبول ایجتک سوق ایجسی اولجی ؛ یا خود . انکتره دن مظاهرات کوره چکزی امید ایله دک بر قونفرانس

انقادینه سطات اولدینن حالده انکتره نك هیچ قانده سی اولمادینی ، قونفرانسك منافع عثمانیه مضر شرائطی حاری بولدینی ، بونک ده بزی آلدانیق دینک اولجینی اقاده ایلك ایسته نیور .

لوقال آجیایکر غرنه سی دونکی نسخه مزده مندرج فضیلا دن آکلایشه جینی اوزرله انکتره دولتی طرفدن اغفال ایلیان کامل یاشا علمنه عدم عنونیت آتاری آرندینی یازدقن سکره راس اداره به کتیرلی ایسته ن ذاندن ده بخت ایلیلیور . شو جوارت اورته ده دوندلمک ایسته ن دولابری راز دهه وضوح ایله آکلایق مزه خدمت ایلیلیور . کورولیور که تزکیه نك بولندینی انکتره دولتی بولتیقه سی عثمانی افکار عمومی سی نظر نده چور و تلیمک او ونه ن بری ملکتمزده آوستریا و آلمانیا بولتیقه سنه جلوبت قطعی بیه معروف برذات راس اموره کتیرلک ایسته نیور . بو ذات سددر اعظمای احراز ایدرسه اوزمان ترلک بولتیقه سنک عوری دیکه جگنی حقیق بیلیلیور .

بوتون بوشایه لره برابر اورته برده آوستریا و مجارستان ایله حکومت عثمانیه بوشه وهرسك مسئله سنده طوغرو دن طوغرو بیه

مذا کرده بولندینی شایه سی جیقاردی . اوج درت کون اولسکی و طنین و آوستریا و مجارستان سفیری اصالتو مارکی باللاویچینی حضرت نلری طرفدن فی الحقیقه بوبله بر صراحت واقع اولمشده حکومت عثمانیه منله فی بر آوروپا قونفرانسه تودیع ایجتک اوزره دول معظمه به مراجعت ایلمش اولدیندن آوستریا ایله طوغرو دن طوغرو بیه مذا کرانه کیریشه بیه . جگنی جوابا بیان ایلمش اولدینی تأمین ایچمشدی . بوتکذیه رغما آوستریا ایله تزکیه آراسنده ک مذاکرات حوادنی اصرار ایله دوران ایچمکده دوام ایستدی . بوکا طوغرو دن طوغرو بیه بلغارستان ایله مذا کره حوادتی ده انضمام ایلدی . بوتون قونفرانسك اولوی دیکدی . بنا علیه بو حوادتک قونفرانسك عدم انعقادنی ایسته ن طرفدن جیقار لندینی قز لایجه تخمین ایله بیلیرزه

نیم رسمی بر سفته درسه مانه کان بلغار مأمور لری نك مقصدلر نی تأمین ایچدن شهر مزدن مفارقتلری حکومت عثمانیه نك بلغارستان ایله طوغرو دن طوغرو بیه بر طریق اشافه کیرمک ایسته بیکدی . اک اوکجه کندیسنک طالب و طرفدار بولندینی قونفرانس فکر کنده ثبات ایچدیکی واضحا اثبات ایچمشدر . حکومتک بلغارستانه قارشی طوندینی بوسلکی آوستریا به قارشی ده تطبیق ایچمکجه شه سز اولدینی حالده ویله ده جیقان و فراهه برسه و غرنه سی بوتون بون باشقه بر زمینه اداره کلام ایلیلیور :

دولت علیه ایله آوستریا و مجارستان آواسنده جریان ایدن مذا کرات سبابه سنده بر اشلاف تأمین ایچمشدر . دولت علیه بوشه وهرسك الحاقی تصدیقه میالدر . شیمدی بوکا مقابله آوستریا و مجارستانک تزکیه قارشی نه کی معا وضات تکلیفنده بولنه جفته دائر مذا کرات جریان ایلیلیور . آوستریا ک بالقان شه جزیره سنده و خصوصیه یکی بازار سنجاغنده نمایندت ملکیه عثمانیه یی درعه ده ایچمکده دائر ورود ایدن خبرل تأیید ایلیلیور .

بزبوخبر له بوتون بوتون نظر شه به ایله باقرق بوتون بر خولیا اولق اوزرله ناقی ایچرو حکومت عثمانیه ک قونفرانس بروغرامنه رسما جواب وریمی بوشایه لری تکذبه کاییدو ظن ایلیور .

شیمدی دوشونه م . قونفرانسه کیمکده نضرر . کیمه مکده نکار وار ؟ قونفرانسده بوتون شرق مسئله سنک اورته ن آلمانستان ، هر دولتک تضمینات آرزوسی ایلیری به سورده ملکتمزک مقامه سنه اساس حاضر لانتدن خوف ایچمشدی . قونفرانس

بروغرامنك انجیق برایکی مسئله میره به حصری ، عثمانی سرخصر نك انجیق بوسمه لور حقدنه مذا کره مأمور اولماری و تزکیه نك ضرورته هیچ برقرار انخذ ایذلمه چک نك تأمین قونفرانسك ملحوظ اولان مضراتی ازاله ایچمشدر . او حالده قونفرانس ، بلغارستان بوشنه وهرسك مسئله نر زنده بلغارستان و اوستریا ایله طوغرو دن طوغرو بیه مذا کره سبابه سنده استحصالی ایذلمه بیلجك نتایجندن فضا له بر شی تأمین ایچمه بیله مشروطیت ادارتک عثمانی حکومتندن غیر منفک اولق اوزره عموم طرفندن قبولی . برلین معااهده نامه سنك استقلال دولته منابر شروطک افوی ، عهد قدیمه نك الفاسطه طوغرو ایلك آیدمک آتلمسی کی اساسلری تأمین ایذلمه جگنی حله هر حالده قونفرانس طوغرو دن طوغرو بیه او بوشمقدن قائم دلی اولجینی شه سردر .

حسین جاهد

تکلیف

دفتر خاقانی نظارتیه

فرانغ و انتقال مناسبه زمان خرجک ایچندن کاییه کی برام ایله مایلیچیردن برذات ایچون او نهدن بری بر حصه آر بیلیدی . ۱۱۰ نموزدن سورکه بویاره ورلمه شی . شیمدی اوج ایلیق بردن آلتیق ایسته نیور ، و ایستاق ایسته میوز زامان قطعاً تأمین ایچمکده درک دفتر خاقانی نظارتیه ده اوج ایلیق کسان ، طقسان بیک غروشه یاغ اولان بویاره بلااستحقاق بوکون برک اوزره بولتیور .

بوکون اورته ده هیچ رحق بولمادینی حالده مایلیچیره بوبله دولت خزینه سندن ایله اوج بوزلیرا بویاره ورلیدیکی طویانلر جلیبر کمانی ، حاللر کمانی ، الخ ... عسبا نوقت احیسا واده اوکجق ده دوشونتریسی ؟ ایله اوج بوز لیرا ایله اورویاده بکرمی یش . اوتوز طلبه تحصیل ایلیلیور .

پارسدن خصوصی تلفراق

پارس ۲۴ تشرین اول - روسیه حکومتک درسعادت سفارتنه روما سفیری قونت موراوویه نك تعیین اولنه جینی تأمین ایلیلیور .

EK 6: Karikatürlerle 1908 Osmanlı Boykotu

- Si nous arrachions le drapeau Français
pour nous en donner un
Autrichien? -

- قوت با آذربايجان چيسته؟ -

Franzöz bandırası çeksek nasıl olur?
18 Teşrinievvel 1324

ÖZGEÇMİŞ

Merve ÇİDEM, 1987 yılında İstanbul/Fatih'te doğdu. İlk ve orta öğretimini İstanbul/Bahçelievler Kuleli İlköğretim Okulunda tamamladı. Aynı şehirde, 2004 yılında Necip Fazıl Kısakürek Lisesi'nden mezun oldu.

2014 yılında Sakarya Üniversitesi Tarih Bölümünde lisans eğitimini tamamladı. Aynı yıl Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Pedagojik Formasyon Eğitimi Sertifikasını aldı. 2015 yılında Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans eğitimine başladı.